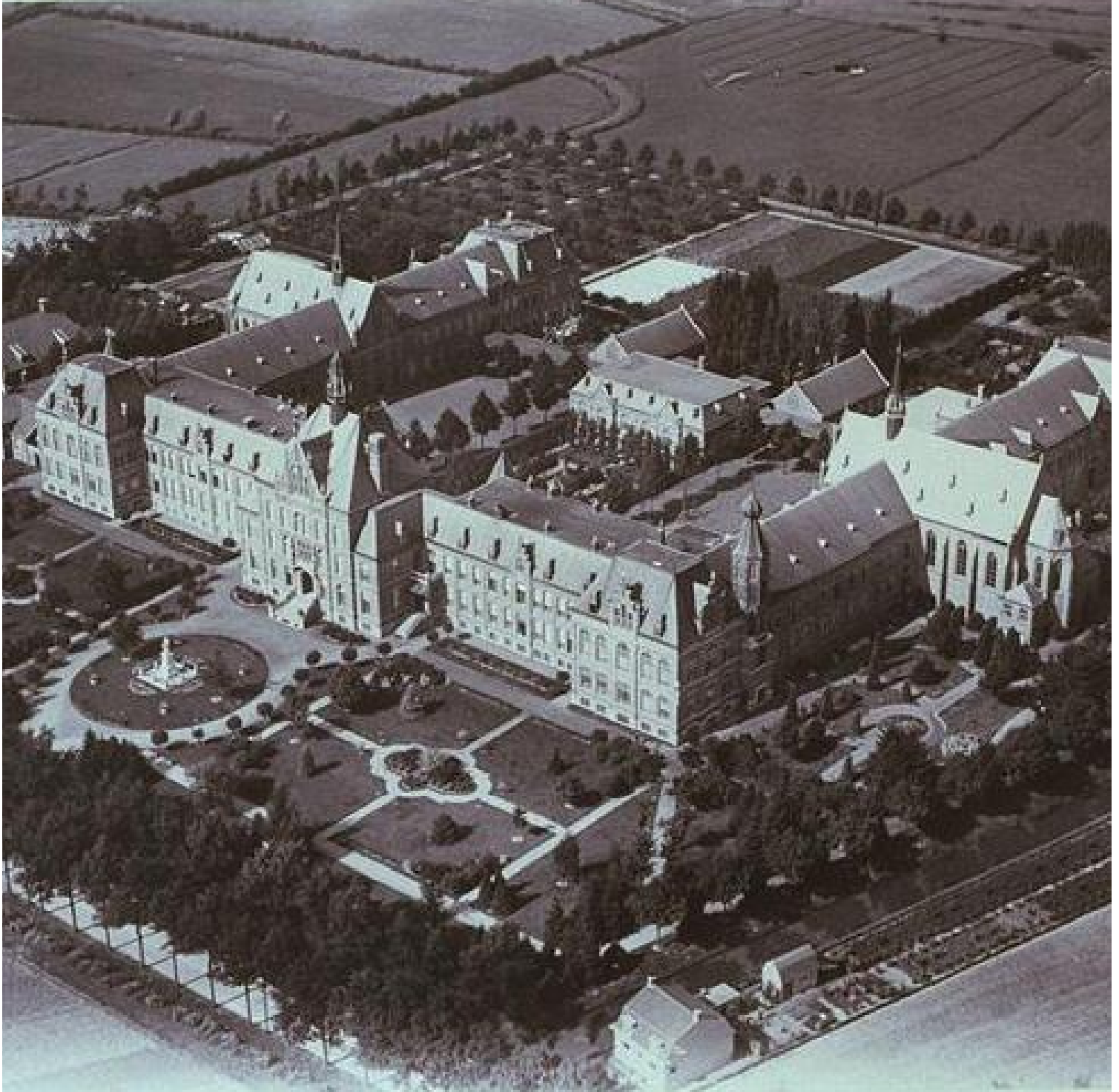

**bouwhistorisch onderzoek
doveninstituut • sint michielsgestel**

bouwhistorisch onderzoek doveninstituut • sint michielsgestel

inhoudsopgave

inleiding	5
objectgegevens	5
historische achtergrond	6
historische ontwikkeling van het gebied	7
ontstaansgeschiedenis dovenonderwijs	8
congregaties	9
kloosterbouw	10
kloostertuin	11
kentalis	13
bouw- en gebruiksgeschiedenis	14
ontwerp en bouw van het instituut	15
verbouwingen	22
architect	36
bouwstijl	38
gebouwbeschrijving	40
situatie	41
exterieur	43
interieur	51
monumentale kunst	69
constructie	71
wasserij	73
waardering	
contextuele waardering	74
interne waardering	76
waarderingsplattegronden	78
bijlagen	
bouwtekeningen	86
redengevende omschrijving RCE instituut	94
redengevende omschrijving RCE standbeeld	98
redengevende omschrijving RCE brug	99
bronnen	100

voorgevel instituut voor doven 1910

inleiding

Begin 2018 is door DOOK erfgoedwerk in opdracht van de provincie Noord-Brabant bouwhistorisch onderzoek gedaan naar het doveninstituut aan de Theerestraat in Sint Michielsgestel. Het bouwhistorisch onderzoek maakt deel uit van het transformatiekader dat uitgevoerd is door TARRA architectuur. De provincie Noord-Brabant wil via dit onderzoek zicht krijgen op de aanwezige cultuurhistorische waarden in relatie tot mogelijke veranderingen in gebruik, casco en/of functie. In dit rapport zijn de resultaten van onderzoek en waardering opgenomen.

Het onderzoek beperkt zich tot het rijksmonument 519925, het voormalige doveninstituut, de andere gebouwen op het terrein en de rijksmonumentale brug en standbeeld met complexnummer 519924, zijn niet in dit onderzoek meegenomen.

Om dit rijksmonument in een bredere context te plaatsen is in het rapport een hoofdstuk over de historische achtergrond opgenomen. Hierin wordt het ontstaan van het gebied, de ontstaansgeschiedenis van het dovenonderwijs, de geschiedenis van de kloosterbouw en de historie van de congregaties die het onderwijs en de zorg verzorgden beschreven.

In de bouw- en gebruiksgeschiedenis worden het ontwerp, de bouw en de verbouwingen van het gebouw behandeld. Hiervoor is gebruik gemaakt van de informatie die beschikbaar was bij de rijksdienst, het kadaster en het uitgebreide archief en de kennis van de heer P. Borneman, de conservator van het instituut.

Hierna volgt een beschrijving van het exterieur, interieur en constructie. In het hoofdstuk 'waardestelling' is uiteengezet welke monumentale waarden het gebouw bezit. De waardestelling met waarderingsplattengronden indiceert welke onderdelen van cultuurhistorische waarde zijn en geeft daarmee 'de wens tot behoud' van deze onderdelen weer.

In de bijlage zijn een aantal bouwtekeningen en de bronnen voor het onderzoek opgenomen.

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de 'Richtlijnen Bouwhistorisch onderzoek 2009' van de Rijksdienst cultureel erfgoed.

Tenslotte wil ik Piet Borneman danken voor zijn informatie die wij mochten gebruiken voor dit onderzoek.

Bianca Eikhoudt, maart 2018

objectgegevens

oorspronkelijke functie: doveninstituut

bouwjaar: 1908-1910

huidige functie: kantoor Koninglijke Kentalis

adres: Theerestraat 42, 5270 BA Sint-Michielsgestel

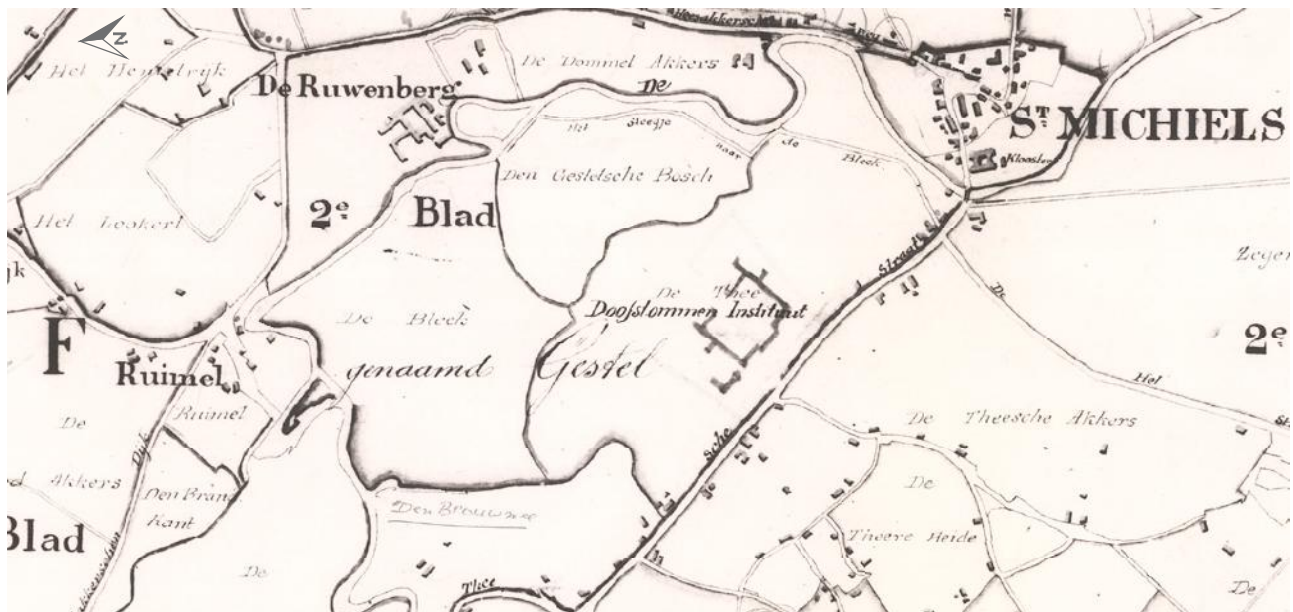
kadastrale gemeente sint Michielsgestel M332

status: rijksmonument, nr. 519925

historische achtergrond

1769, kaart van de grondheerlijkheid Sint Michielsgestel en Herlaar met projectie locatie doveninstituut, J.F. van de Weijer (BHIC)

kadastrale kaart Sint Michielsgestel begin 20ste eeuw (BHIC)

historische ontwikkeling van het gebied

Sint Michielsgestel is waarschijnlijk rond 1000 na Chr. ontstaan op een dekzandrug in een gebied dat doorsneden wordt door de Dommel. Het woord Gestel duidt op een hoger gelegen zandgrond. Om het dorp te kunnen onderscheiden van de andere plaatsen met de naam *Gestel*, kreeg het van de hertog van Brabant het voorvoegsel *Sint Michiels*, een naam die verwees naar de plaatselijke kerk gewijd aan de aartsengel Michaël. Het gebied langs de Dommel is sinds de steentijd bewoond geweest, de oudst bekende nederzetting lag iets ten zuidoosten van het doveninstituut en ontstond in de Romeinse tijd. In de late middeleeuwen kwamen om het dorp kleine nederzettingen tot ontwikkeling waaronder Herlaar, Pettelaar, Ruimel en Stokhoek.

De voornaamste bronnen van inkomsten waren landbouw en houtproductie met de stad 's-Hertogenbosch als belangrijk afzetgebied. Daarnaast werden populieren gekweekt voor de productie van klompen. In de 19de eeuw wordt het dorp gedomineerd door drie grote katholieke instituten: De klein seminaries Ruwenberg en Beekvliet en het doveninstituut dat zich dan nog in kasteel Nieuw Herlaer bevindt.

Het doveninstituut aan de Theerestraat is gebouwd tussen de *Bleeken* en de *Theederheyde*. De naam *Bleek* geeft aan dat het een laagliggend nat weidegebied betreft, wat kan duiden op een vloeuweide of op een gebied met heiturf. *Theede* was de benaming van een buurtschap (heertgang) in Sint Michielsgestel. De Theederestraat (nu Theerestraat) wordt al vermeld op een kaart van J. Weijer uit 1769. Aan de straat liggen dan versnipperd kleine boerenbedrijven.

Begin 19de eeuw is de Theederheyde geheel ontgonnen en wordt het gebied de Theesche akkers genoemd. Het stuk grond waarop 100 jaar later het doveninstituut wordt gebouwd, heeft de naam *de Thee*. De percelen op deze plek worden in het kadaster aangeduid met bouwland. Het grootste perceel en de boerderij die in de 19de eeuw op het terrein stond, zijn dan in bezit van de familie Marggraff, een van de rijkste families uit Den Bosch. Deze familie koopt in 1838 ook de omliggende percelen, die tot de stichting van het instituut in hun bezit zullen blijven.

drie grote instituten in de 20ste eeuw in Sint Michielsgestel

1811-1832 kadastrale minuut met projectie locatie doveninstituut, RCE

dovenonderwijs

openbaar onderwijs

Aan het eind van de 18de en begin van de 19de eeuw kwam het volksonderwijs tot stand. Al snel (1806) volgde de eerste onderwijswet waardoor de staat verantwoordelijk werd voor het bieden van lager onderwijs aan alle kinderen. Het onderwijs had twee doelen: het ontwikkelen van de verstandelijke vermogens en het bijbrengen van het christelijke geloof.

eerste dovenonderwijs

Het onderwijs in Nederland voorzag lange tijd niet in onderricht voor doven. De eerste school voor dovenonderwijs werd in 1755 in Parijs opgericht. De Nederlandse dominee Henri Daniel Guyot volgde gedurende een jaar instructies van L'Epée, de oprichter van de school in Parijs, voordat hij zelf in 1790 een doveninstituut in Groningen oprichtte. Hiervóór kregen alleen dove kinderen met vermogende ouders soms privéonderwijs. Guyot ontwikkelde de 'Oud Hollandse methode'. Hierin leerden de kinderen naast schrijven zowel spraak als gebaren.

uitbreiding dovenscholen

Lange tijd was de Guyotschool de enige mogelijkheid voor klassikaal dovenonderricht. Omdat het voor leerlingen uit het zuiden en westen van het land bijna niet mogelijk was helemaal in Groningen onderricht te volgen, en omdat er geen katholiek onderricht werd gegeven, werden in de loop van de 19de eeuw ook in andere delen van het land doveninstituten opgericht. In 1840 volgde het Instituut voor Doven te Sint Michielsgestel in

1853 het Rudolf Mees Instituut te Rotterdam, in 1888 Effatha te Leiden en als laatste werd in 1911 de Ammanschool in Amsterdam opgericht.

dovenonderricht in Noord-Brabant

Het doveninstituut in Sint Michielsgestel vindt zijn oorsprong in Gemert, waar de priester Martinus van Beek in 1828 start met het onderricht aan vier doven. Hij ontwikkelde een eigen vorm van gebarentaal, gebaseerd op de regels van de Nederlandse taal. In 1830 krijgt hij toestemming van de gouverneur en gedeputeerde staten van de provincie om een doveninstituut op te richten. Vanwege politieke onrust moet hij zijn plannen nog tien jaar uitstellen. Tot die tijd worden de leerlingen ondergebracht in een kosthuis in Gemert en krijgen les in de Latijnse school. In 1840 komt er met de oprichting van een bisschoppelijk instituut voor doven een oplossing voor het groeiend aantal leerlingen en de slechte financiële positie. Het doveninstituut wordt gevestigd in het kasteel Nieuw Herlaer dat kort daarvoor leeg was komen te staan. Van Beek krijgt ondersteuning van de congregatie van de zusters Maria en Joseph en van de broeders Xaverianen. De laatsten worden vanaf 1845 opgevolgd door de 'broeders van de onbevleete ontvangenis der heilige Maagd Maria', kortweg broeders van Maastricht genaamd. Daarnaast zijn er ook enkele oud-leerlingen werkzaam op het instituut. Het nieuwe onderkomen heeft ruimte voor een internaat, leslokalen, werkplaatsen en een drukkerij. Jongens en meisjes worden op aparte afdelingen geplaatst.

Tekening van het doveninstituut in Nieuw Herlaer (archief IVD)

dovenonderricht aan de meisjes op Nieuw Herlaer (archief IVD)

congregaties

In Nieuw Herlaer verzorgte Martinus van Beek het onderwijs aan de jongens grotendeels zelf, hij wordt bijgestaan door de oud leerlingen Smits en Timmermans. De verpleging en het onderwijs van de meisjes wordt verzorgd door zes zusters van de congregatie der Dochters van Maria en Joseph, ook bekend als de Zusters van de Choorstraat.

zustercongregatie

Deze zustercongregatie werd in 1820 opgericht door de kapelaan Jacobus Heeren van de parochie Sint Jacob in 's-Hertogenbosch. Het liefdewerk van de congregatie begint met de opvang van dakloze kinderen, eerst door één ongetrouwde welvarende vrouw (Petronella Coppens). Later breidt de groep vrouwen en het aantal kinderen zich uit. Behalve de opvang van kinderen zorgen ze dat zoveel mogelijk dakloze kinderen bij gezinnen ondergebracht worden. Na enige tijd nemen ze ook de zorg voor noodlijdende bejaarde vrouwen op zich. Kapelaan Heeren zorgt ervoor dat de vrouwen beter hun goede werk kunnen verrichten door een geschikte locatie voor ze te zoeken. Dit wordt het pand aan de Choorstraat, wat Heeren al een paar jaar eerder voor andere doeleinden huurde. De vrouwen vragen in de beginperiode geen erkenning aan, bang voor afwijzing van het protestantse bewind. Zij leggen wel een gelofte van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid af. In 1843, 23 jaar na de oprichting wordt het liefdehuis officieel een vereniging met als doel het geven aan onderwijs aan meisjes, verpleging van zieken, verzorging van oudere vrouwen en

opname van behoeftige kinderen. Het voornaamste doel van het onderwijs, is de meisjes tot godvruchtige mensen te maken. Zeven jaar later krijgt de congregatie ook de goedkeuring van de paus op haar constitutiën. Vanaf 1840 hebben de zusters het onderricht op het instituut in Nieuw Herlaer aan de dove meisjes verzorgd. Dit werk zal onlosmakelijk met de Bossche congregatie verbonden blijven.

broedercongregatie

In 1843 meldde zich enkele broeders Xaverianen uit Brugge die zich wilden bekwamen in het dovenonderricht aan jongens. Slechts twee jaar later moesten zij weer vertrekken en het bestuur wendde zich tot de Broeders van Maastricht voor opvolging. Deze congregatie werd in 1840 door Mgr. Ludovicus Rutten in Maastricht gesticht 'uit zorg voor de jeugd van ieder slag'. Het doel van de congregatie was het geven van onderwijs met speciale aandacht voor vergeten groepen. Behalve hun werk aan het doofstommeninstituut hadden de broeders ook huizen in de missie in het buitenland. Verder had de congregatie scholen voor lager onderwijs, ULO en kweekscholen door het hele land.

In 1987 staakten zowel de broeders en zusters hun werkzaamheden bij de doven in Sint Michielsgestel. Seculiere zorg had in de loop der jaren de taken van de broeders en zusters overgenomen.

zusters van het doveninstituut met directeur Hermus, 1934 (archief IVD)

broeders van het doveninstituut met directeur Hermus, 1934 (archief IVD)

kloosterbouw

Vanwege de opzet van het gebouw, dat nagenoeg alle kenmerken van een kloostergebouw laat zien, is in dit hoofdstuk van de historische achtergrond een paragraaf opgenomen over de oorsprong en de bouw van de kloosters in Nederland.

klooster

Een klooster is een gebouw waarin religieuzen volgens hun regels samenwonen, bidden en werken. In een klooster is in de eerste plaats een kerk of kapel aanwezig. Andere belangrijke gemeenschappelijke ruimten zijn de refter, slaapzalen, recreati ruimten en werkruimten. Men verricht er de werkzaamheden waarvoor de congregatie in het leven is geroepen, in het klooster zijn alle ruimtes voor die werkzaamheden aanwezig. Een belangrijk kenmerk is de afzondering van het complex door middel van muren of grachten van de buitenwereld, ook wel slot genoemd.

ontstaan

Rond 1000 na Chr. werden de eerste kloosters in Nederland gesticht. De meeste daarvan kwamen aan het einde van de middeleeuwen in Noord-Brabant tot ontwikkeling. Deze kloosters waren contemplatief (beschouwend) van aard. Men koos ervoor in groepsverband het leven volledig aan God te wijden en zich te houden aan de drie evangelische raden: armoede, gehoorzaamheid en kuisheid.

De vroege reguliere religieuze gemeenschappen worden ordes genoemd, na circa 1550 spreekt men van congregaties. Ordes zijn vaak strenger in hun opvattingen dan congregaties. Zij zijn over het algemeen beschouwend van aard. Vaak zijn deze gemeenschappen afgesloten van de buitenwereld, het was niet de bedoeling dat de kloosterlingen het pand verlieten. Congregaties richtten zich meer op de buitenwereld en legden zich toe op de gezondheidszorg, missie, onderwijs, armenzorg of opvang van wezen en ouderen. Hun kloosters hadden in veel gevallen een gecombineerde functie. Ordes leggen verantwoording af aan de paus, de congregaties aan de bisschop.

afname

Rond het begin van de 16de eeuw waren er ongeveer 500 religieuze gemeenschappen. Anderhalve eeuw later maakte de

reformatie met een verbod op kloosters een einde aan veel van deze gemeenschappen. Mannelijke kloosters moesten worden gesloten en het werd verboden nog toe te treden tot de vrouwelijke kloosters. Veel kloosters kwamen leeg te staan en werden herbestemd. In het zuiden van het land konden in enkele gebieden, die niet onder de soevereiniteit van de republiek vielen, de kloosters behouden blijven, of zelfs nieuwe kloosters gesticht worden. Deze gebieden waren oude heerlijkheden die onder het gezag van Duitsland (Kleef) of onder het huis van Oranje vielen. Dit verklaart waarom er zoveel katholieke kloosters in Noord-Brabant en Limburg zijn. Deze kloosters kregen bovendien kort na 1800 te maken met een instroom van internationale kloosterlingen vanwege plaatselijke antikerkelijke tendensen. Rond 1800 werd het onderscheid tussen religies onder het Franse bewind opgeheven. Maar alleen de kloosters die zich wijdden aan zaken als armenzorg, onderwijs en verpleging mochten blijven bestaan. Het herstel van de kloosters vond pas echt plaats na 1848 als er in de grondwet de vrijheid van vereniging wordt vastgelegd. De bisschoppelijke hiërarchie wordt onder Willem II in 1853 hersteld en de bisschoppen stimuleren de stichting van nieuwe congregaties en kloosters.

de opbloei

In de periode hierna werden veel nieuwe kloosters onder bewind van de lokale bisschoppen gesticht. Het grote verschil met de kloosters van vóór de reformatie was dat de nieuwe kloosterlingen zich op veelal de maatschappij richtten. De nieuwe kloosters werden daarom in beginsel dicht bij een stad of dorp gesticht. Net als voorheen hadden deze religieuzen een strakke dagindeling en heersten er strenge regels. De eerste kloosters die gesticht werden waren over het algemeen zusterkloosters. Zij richtten zich op zieken- en ouderenzorg en onderwijs. Later kwamen er ook broeder- en priesterkloosters.

kloosterbouw in de 19de eeuw

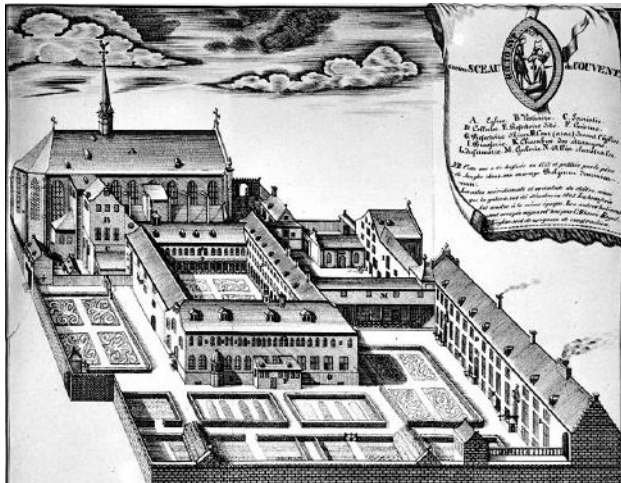
De 19de eeuwse kloosters waren vaak gebouwen die weinig kenmerken van een oud kloostercomplex hadden. Van oudsher bestond een klooster uit een carrévormig complex met in het midden een kloosterhof, deze carrévorm kende zijn oorsprong in het Romeins castellum. Dat de 19de eeuwse kloosters weinig karakteristieken van de oude kloosters vertoonden had vooral te

kloostertuin

maken met de scepsis ten opzichte van de oude kloosters, maar ook door een praktische reden. De zusters en broeders bewoonden de panden die ze eerder hadden kunnen bemachtigen voor de stichting van hun congregatie. Pas vanaf het kloosterbesluit van koning Willem II in 1840, werden er nieuwe gebouwen opgericht die vaak in de klassieke carrévorm werden gebouwd. Bestaande kloosters probeerde men bij verbouwingen zoveel mogelijk terug te brengen naar de opzet van een klassiek klooster. De 19de eeuwse kloosters kregen eveneens een kloostertuin met hierin de gebruikelijke functies. Om de kloostertuin werd een muur of een gracht aangelegd zodat het slot afgescheiden werd van de directe buitenwereld.

kloosters in de 20e eeuw

Vanaf het einde van de 19de eeuw tot de tweede wereldoorlog floreerden de kloosters. Deze periode wordt ook wel *het rijke Roomse leven* genoemd. Er was voldoende kapitaal om grote complexen op te richten. Na de tweede wereldoorlog veranderde dit in snel tempo. De overheid nam de taken voor wat betreft onderwijs en ziekenzorg over. De emancipatie zorgde ervoor dat vrouwen zich ook in het normale leven konden ontwikkelen en een werkzaam leven konden leiden. Er was nog nauwelijks nieuwe aanwas en het aantal kloosterlingen liep drastisch terug. Hierdoor zijn er opnieuw veel kloosters leeg komen staan die in de nabije toekomst zullen moeten worden herbestemd.

litho naar tekening uit 1717, overzicht van een dominicaner klooster (RCE)

Evenals het gebouw werd ook de tuin als een klassieke kloostertuin aangelegd. Van oorsprong was een kloostertuin zodanig opgezet dat ze voldeed aan de vraag naar zelfvoorziening voor de gebruikers. Met het verdwijnen van de contemplatieve ordes ontwikkelde de kloostertuin en kwam er meer ruimte voor recreatief gebruik.

De term 'kloostertuin' verwijst naar de verschillende tuinen die in en rondom een klooster liggen. In de literatuur wordt een kloostertuin omschreven als: "een nabij een klooster gelegen ruimtelijk begrensd terrein voor religieuze, recreatieve, esthetische en economische doeleinden inclusief de hierbij behorende structuren, gebouwen en objecten"¹. De twee belangrijkste eigenschappen zijn de beslotenheid en de mengeling van economie, religie en recreatie.

Een kloostertuin en het klooster vormen samen een ensemble. Het centrum van het ensemble was het pandhof omgeven door het klooster. Het gehele terrein werd omgrensd door hagen, bomen, hekken of een gracht. Een kloostertuin bestaat uit vijf hoofdonderdelen:

het pandhof *(hortus contemplationis)*

Van origine was het pandhof bestemd als contemplatieve tuin. Het klooster werd rondom het pandhof gesitueerd. In de middeleeuwse vorm werd het pandhof begrensd door de kloostergang. Deze kloostergang was overdekt voor bescherming tegen de regen en de zon. Slechts op enkele plekken was de binnentuin vanuit de kloostergang toegankelijk. Twee kruisende paden verdeelden het pandhof in vier, op de kruising werd symbolisch voor het eeuwige leven een fontein of een put geplaatst.

de nuttuinen *(hortus catalogi)*

De nuttuinen lagen binnen de ommuring van het klooster of direct daarbuiten. Ze bestonden uit groentetuinen, een boomgaard, kruidentuinen (waarvan een deel medicinaal), een visvijver en een boerderij voor vlees en eieren. De vormgeving van de nuttuinen was van oorsprong strikt en mathematisch. De verschillende tuinen werden omgrensd door hekken of hagen. De hoeveelheid, oriëntatie en vorm van de plantbedden werd in

1. J.C. van 't Hof, *Tuintje draaien, over historische kloostertuinen*.

de loop van de tijd steeds verder losgelaten en de keuze voor de plaats en vorm werd aangepast aan de lokale situatie.

de begraafplaats

Een belangrijk onderdeel van de tuin vormde de begraafplaats voor de overleden zusters en broeders. Omdat het geloof zich richtte op een leven na de dood werd de begraafplaats op een centrale plek in de tuin aangelegd. De graven kregen een uniform kruisvormig grafmonument om de gelijkheid van ieder persoon in de ogen van god te representeren. Op de begraafplaats werden bomen, struiken, bloemen en fonteinën aangelegd. De keuze van de planten had te maken met de achterliggende symbolische betekenis.

het kloosterlandschap

Het kloosterlandschap bestaat uit alle landerijen en gronden die in het bezit zijn van het klooster. Deze landerijen moesten zorgen voor het levensonderhoud en het inkomen van het klooster.

het kloosterpark

Pas in de 19de eeuw ontstonden de kloosterparken bij de nieuwe kloosters. De 19de eeuwse kloosters waren minder beschouwend en een recreatieve tuin met exotische planten was onderdeel van de tuinen van deze nieuwe congregaties. Het kloosterpark werd gebruikt voor recreatie en devotie. In de tuin lagen vaak sportvelden voor recreatie en een mariagrot voor devotie.

Pandhof Monreale, Sicilie

pandhof Domkerk Utrecht met plantenbedden

kloosterpark klooster Sint Agatha

mariagrot klooster Narareth Gemert

kentalis

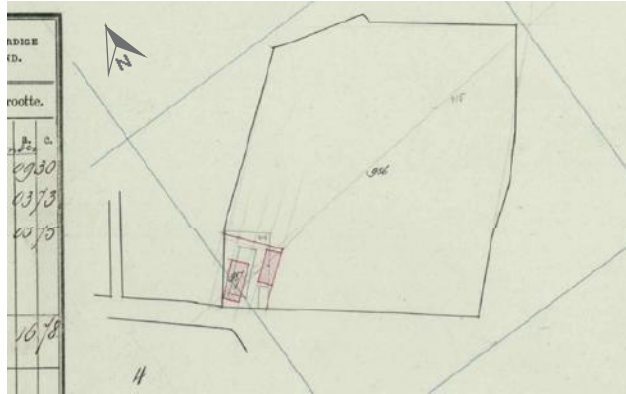
De huidige gebruiker van het pand is Koninklijke Kentalis. De organisatie is in 2009 ontstaan uit een fusie van stichting Vita-taal, Koninklijke Effatha Guyot Groep en Sint Marie (een orthopedagogisch kennis- en expertisecentrum). Vita-taal ontstond in 2003 uit een fusie van het Instituut voor Doven en de Mgr. Terwindtstichting uit Nijmegen.

Kentalis biedt zorg en onderwijs aan mensen met een hoor- of communicatie beperking zoals doofblinden, doof of slechthorenden, of mensen met communicatieproblemen vanwege een taalontwikkelingsstoornis. Daarnaast richten ze zich onder meer ook op onderzoek en diagnostiek.

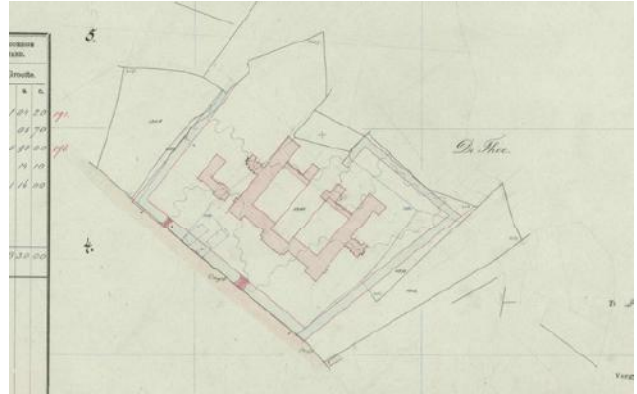
In het voormalige doveninstituut is nu het kantoor en het hoofdkantoor van Kentalis gevestigd. Verdeeld over het land heeft Kentalis nog vijf andere vestigingen, 20 scholen voor speciaal onderwijs op ongeveer 35 locaties, 80 locaties voor zorg en diagnostiek en 6 audiologische centra.

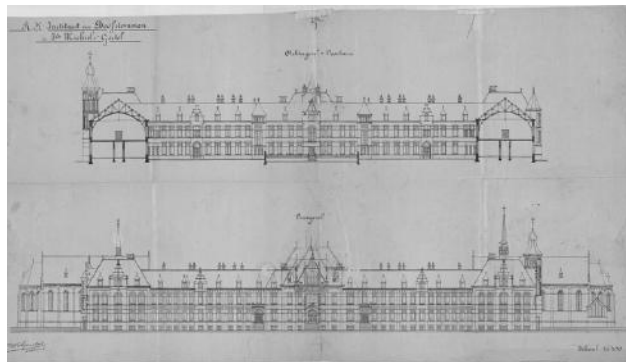
bouw- en gebruiksgeschiedenis

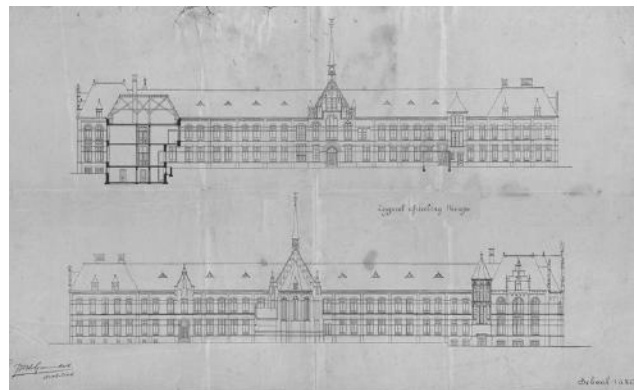
1878 situatie voor de bouw van het instituut (kadaster)

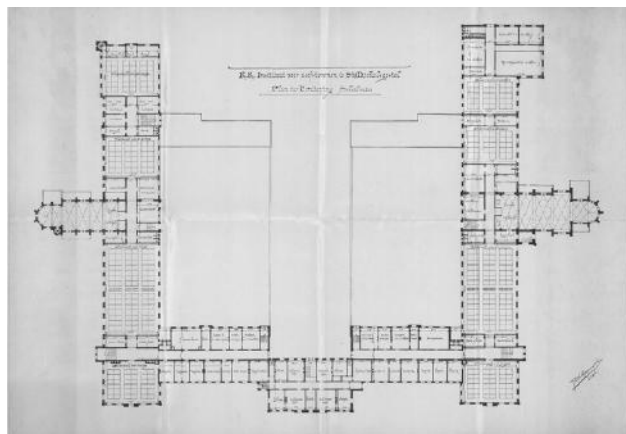
1910 bouw van het instituut (kadaster)

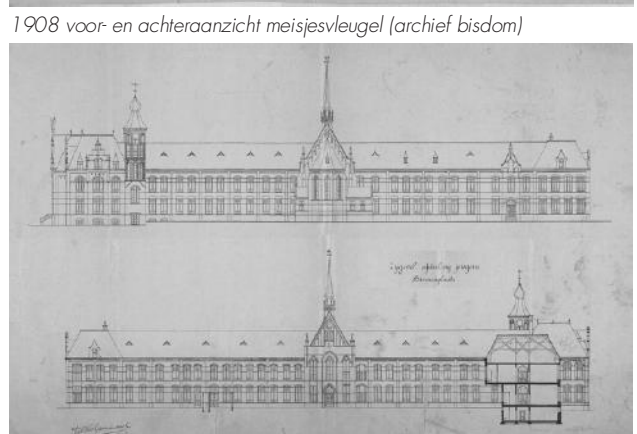
1908 voor- en achteraanzicht centrale geveldeel (archief bisdom)

1908 voor- en achteraanzicht meisjesvleugel (archief bisdom)

1908 plattegrond verdieping (archief bisdom)

1908 voor- en achteraanzicht jongensvleugel (archief bisdom)

ontwerp en bouw van een nieuw instituut

besluit tot bouw nieuw instituut

In Nieuw Herlaer wordt gestart met 46 leerlingen. Na twee jaar is het aantal leerlingen nagenoeg verdubbeld en al snel wordt het gebouw uitgebreid. Vanwege de blijvende groei van het aantal leerlingen wordt er eind 1907 door het bestuur gekeken naar de mogelijkheden van uitbreiding van het bestaande gebouw of het bouwen van een nieuw instituut. De drassige grond rondom Nieuw Herlaer was slecht geschikt voor het funderen van nieuwe gebouwen, daarbij was een grote verbouwing erg duur zodat het bestuur koos voor nieuwbouw op een andere locatie. Aanvankelijk wordt er een locatie gezocht in Tilburg. Tilburg lag centraal en was per trein goed te bereiken. Uiteindelijk wordt er toch gekozen voor een boerderij met grond in Sint Michielsgestel. De boerderij is eigendom van een nazaat van de familie Grancy van Haanwijk. Het gebouw met grond is beduidend goedkoper dan de boerderij in Tilburg die het bestuur in eerste instantie op het oog had.

ontwerp nieuw instituut

Voor het maken van een ontwerp van het nieuwe doveninstituut wordt gekozen voor de architect J.H.H. van Groenendaal. In zijn aantekeningen schrijft hij dat hij eigenlijk twee instituten moest bouwen, een voor de meisjes en zusters en een voor de jongens en broeders. De twee instituten scheidt hij door het priesterhuis annex woonruimte van de directeur. Elk instituut moest een op zich staand geheel vormen. Om dit te kunnen realiseren moesten alle functies dubbel worden uitgevoerd. Er wordt hem gevraagd rekening te houden met de mogelijkheid dat er ruimte beschikbaar moet zijn om hulpbehoevende oudleerlingen op te nemen. Het gevolg was dat het gebouw een enorme omvang kreeg en de kosten daardoor aanzienlijk werden. Om het nieuwe gebouw betaalbaar te houden werd aan Groenendaal gevraagd alle overbodige luxe te vermijden. Het gebouw moest eenvoudig en solide worden. Een bijkomende eis was dat het gebouw brandveilig en hygiënisch moest worden uitgevoerd. Het bestuur maakte zich zorgen dat de blinde en slechtziende kinderen zich bij brand niet wisten te redden. Daarom stond de brandveiligheid hoog in het vaandel. Er mochten derhalve geen houten balklagen of houten trappen in het gebouw komen. Alle vloeren in het gebouw werden gemaakt van gewapend beton (systeem Herbst). De trappen moesten van

baksteen of natuursteen (Beiers graniet) worden. De betonnen vloeren werden afgewerkt met terrazzo in de gangen en natte ruimten, en houtgraniet in de slaapzalen, ziekenzalen en refters. Houtgraniet is een benaming voor een afwerkingsmateriaal van fijn gemalen magnesietsteen vermengd met houtzaagsel en een kleurstof. Verder kreeg het gebouw centrale stoomverwarming, waterleiding en benzinemotoren voor de wasserij en bakkerij. Het waterreservoir werd op de zolder van het priesterhuis gezet, in het reservoir werd zowel regen- als welwater opgeslagen. De verlichting was op basis van acetyleneegas. De installatiekosten voor een dergelijke verlichting waren relatief goedkoop en de toestellen waren makkelijk te bedienen. Het nadeel was het explosiegevaar. Alle lokalen kregen grote ramen, zodat er voldoende daglicht binnen kon komen. Zelfs in de gangmuren waren grote bovenlichten gepland.

Het ontwerp van het gebouw baseerde Groenendaal op een traditioneel middeleeuws klooster, een zogenaamd *slot*. Alle kenmerken van een dergelijk gebouw zijn in zijn ontwerp verwerkt. Het bijzondere is dat hij in deze traditionele opzet twee verschillende congregaties onderbracht, de Broeders van Maastricht en de Zusters van de Choorstraat. Niet alleen de structuur maar ook de vorm van het hoofdvolume heeft de kenmerken van een slot met verhoogde hoekgebouwen die als symbolische torens fungeren en centraal op de verticale as een verhoogd priesterhuis dat verwijst naar een poortgebouw. Aan de achterzijde ontwierp hij een kloostergang met houten kolommen die in het midden onderbroken werd voor de vereiste scheiding van de jongens en meisjes. Deze gangen ontsloten de beide gymlokalen. Vanuit het priesterhuis was er vrij uitzicht op de achterliggende landerijen en de begraafplaats, die ter plaatse van het latere ketelhuis was gepland.

In het ontwerp is een duidelijke hiërarchie in ruimten bedacht, de belangrijkste en meest representatieve ruimten lagen in de voorvleugel op de begane grond in het priesterhuis. De ruimtes in de zijvleugels zijn minder representatief en meer besloten van karakter. Achteraan in het gebouw waren de werkplaatsen en recreatiezalen. De bovenste verdiepingen waren bestemd voor het slapen.

1908 bouw van het doveninstituut

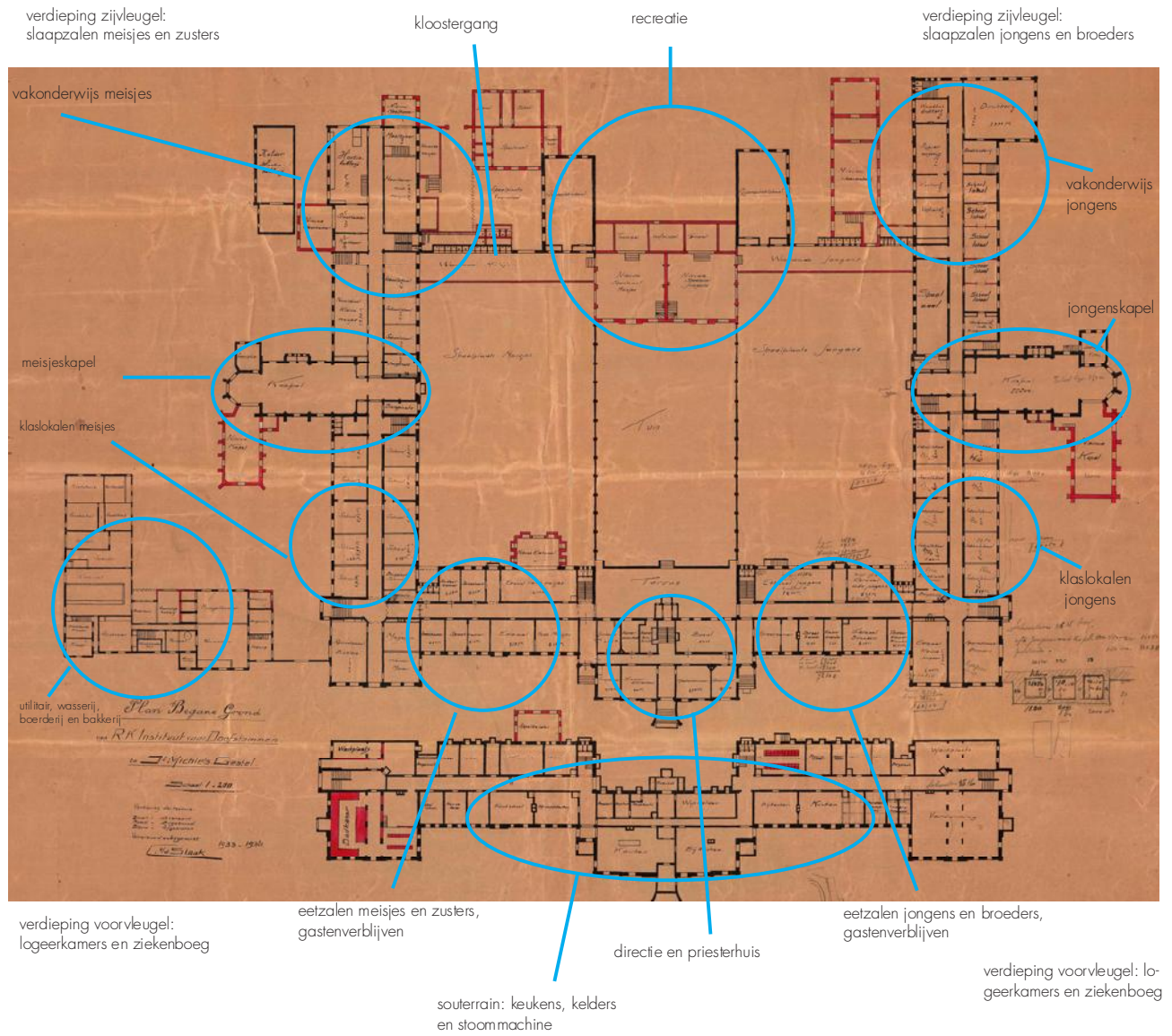
In november 1908 wordt het gebouw aanbesteed voor 305.000 gulden. Eind november start de bouw. Er wordt twee jaar lang met honderden bouwvakkers aan het pand gebouwd. Het instituut krijgt een vierkante, tweezijdig symmetrische plattegrond. Het rechterdeel van de voorvleugel en de rechterzijvleugel waren bestemd voor de jongens en de broeders, het linkerdeel van de voorvleugel en de linker zijvleugel voor de meisjes en zusters. Centraal hiertussen lag het verhoogde priesterhuis. Beide bouwdelen kregen naar het ontwerp van Groenendaal hun eigen kapel, leslokalen, slaapzalen, refters, speelplaatsen, gymnastiekzalen en een ziekenboeg. De enige mogelijkheid om de andere zijde van het gebouw te bereiken was via het priesterhuis, langs de kamers van de directeur en door het souterrain.

In principe waren beide bouwdelen identiek, maar de werkplaatsen en kapellen weken qua detaillering van elkaar af. De kapel van de jongens was groter dan die van de meisjes. De meisjeskapel had ronde ramen en de jongenskapel had spitsbogen. Op de jongenskapel stond een haantje, op de meisjeskapel een kruisje.

De werkplaatsen waren aangepast naar hun functie. Voor de jongens werd er een drukkerij, schoenmakerij en kledingmakerij gebouwd, de meisjes kregen een hostiebakkerij, handwerklokalen en een kookschool. De opleidingsruimten had Groenendaal aan de achterzijde van het complex gepland. De hostiebakkerij, schoenmakerij, kleermakerij en de drukkerij zorgden tevens voor inkomsten en werkverschaffing voor oud-leerlingen. De hostie bakkerij, die op Nieuw Herlaer al een keer uitgebreid

presentatietekening overzicht van het gebouwencomplex zoals het in 1910 werd opgeleverd (archief IVD)

was, werd op een zodanige plaats in het gebouw gepositioneerd (aan het einde van de meisjesvleugel) dat het eenvoudig mogelijk zou zijn deze uit te kunnen breiden. Uiteindelijk zou de productie in enkele jaren vertienvoudigen tot 50 miljoen in 1938. Vooral de drukkerij en de hostiebakkerij zorgden voor inkomsten voor het instituut.

Onder de gehele voorvleugel van het hoofdgebouw werd een souterrain gebouwd waarin de utilitaire ruimten kwamen. Deze ruimtes werden gebruikt voor opslag en verwerking van voedsel, maar ook de stoomketel voor de centrale verwarming was hier geplaatst. De centrale keukens lagen aan de voorzijde van het souterrain (in de lokalen met daglichtvoorziening) de opslag en koelcellen lagen aan de achterzijde. Een van de keukens deed dienst als kookschool voor de meisjes. Om het voedsel van de keukens naar de eetzaal te transporteren waren er handliften aangebracht, elke eetzaal had een eigen lift. De bakkerij en wasserij bevonden zich buiten het gebouw, in een zijvleugel van de naastliggende boerderij. In de boerderij zelf was een woning voor de beheerder, verder was er ruimte voor opslag en voor dieren zoals paarden, koeien en varkens. Daarnaast was er was een slachterij en een koetshuis. Dit losstaande pand had eigen voorzieningen zoals een kleine watertoren en een centrale benzinemotor die de kracht leverde voor de kneedmachine van de bakkerij, de karnmachine van de melkerij en de pomp-inrichting voor het malen van het meel van de hostiebakkerij.

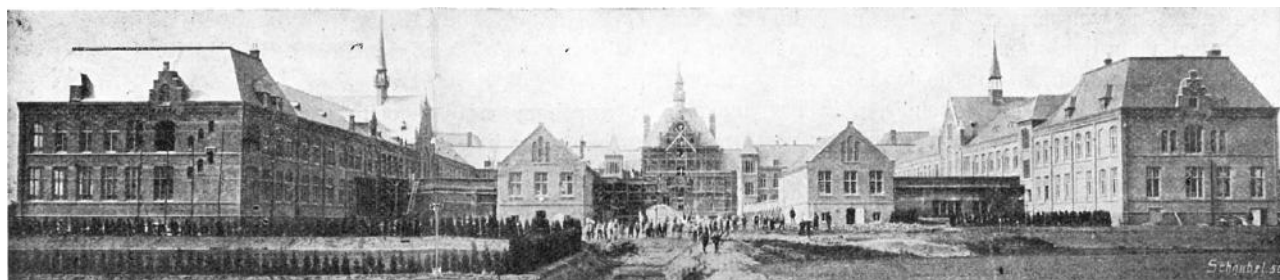
Het terrein was op zo'n manier ingericht dat de jongens en meisjes ook hier strikt van elkaar gescheiden bleven. De speelplaatsen op het binnenterrein waren afgescheiden met een hoge muur en tussen beide speelplaatsen lag de priester tuin. De tuin van de zusters met de mariagrot werd ten westen van de meisjesvleugel aangelegd, de broeders kregen een eigen stuk tuin ten oosten van de jongensvleugel. Vóór het gebouw kwam een semi-openbare siertuin (bezoekers kwamen immers via de voortuin bij het gebouw) en ten noorden van het hoofdgebouw lagen de groentetuinen, kruidentuin en de boomgaard.

Het gebouw voldeed ten tijde van de bouw aan de modernste eisen, er was een centraal verwarmingssysteem, er was gaslicht en waterleiding. Het was niet heel luxe, maar wel zeer degelijk uitgevoerd.

verbouw

Vanwege de blijvende toename van het aantal leerlingen en oud-leerlingen moest het gebouw al vrij snel na de bouw worden uitgebreid. Ruim tien jaar na de oplevering vinden al de eerste wijzigingen plaats. Zowel in de jongens- als in de meisjesvleugel is er behoefte aan extra leslokalen. Om ruimte in het hoofdgebouw vrij te kunnen maken worden er nieuwe bouwwerken achter de binnentuin gebouwd.

In het volgende stuk tekst worden deze verbouwingen en nieuwe bouwdelen chronologisch beschreven.

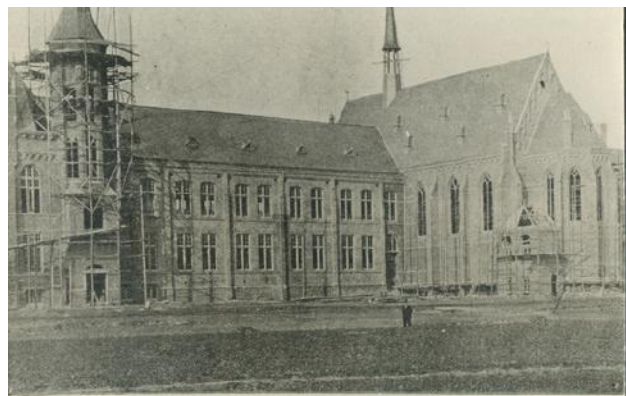
1910 bouw van het instituut (archief IVD)

voorgevel kort na oplevering (IVD)

voorgevel, priesterhuis (IVD)

zijgevel met de toren in aanbouw (IVD)

speelplaats met kloostergang (IVD)

meisjeskapel (IVD)

bestuurskamer (IVD)

hostiebakkerij (IVD)

wasserij, strijkkamer (IVD)

centrale keuken (IVD)

eetzaal (IVD)

klaslokaal (IVD)

recreatiezaal (IVD)

gymzaal (IVD)

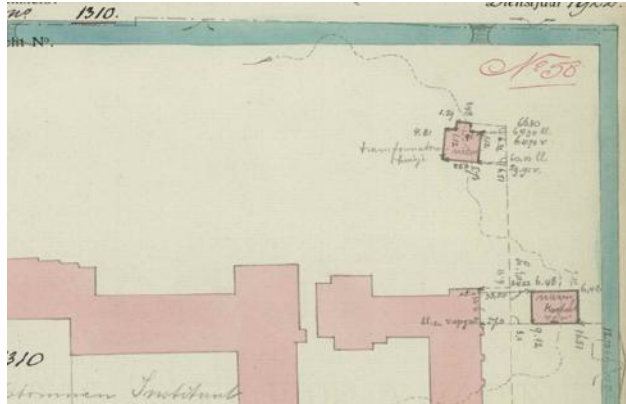

slaapzaal (IVD)

kleermakerij (IVD)

verbouwingen

1921 bouw nieuw koetshuis en transformatorhuisje (kadaster)

nieuwe koetshuis (archief IVD)

2018, het transformatorhuisje

1921 koetshuis en transformatorhuisje

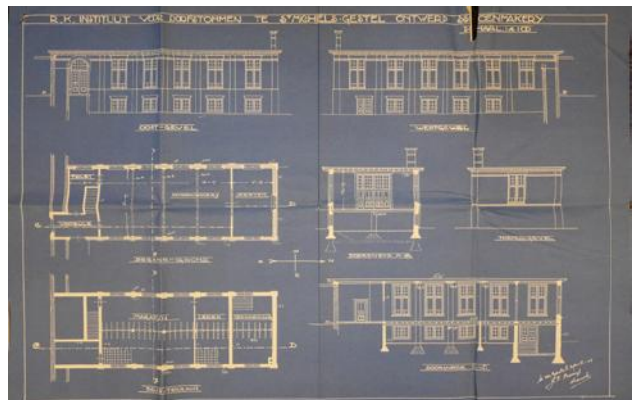
Naast de boerderij links op het terrein, wordt een losstaand tweede koetshuisje gebouwd. In het achterste deel van de boerderij was al een koetshuis aanwezig.

In hetzelfde jaar wordt op het terrein tussen de boerderij en de straat een klein transformatorhuisje gebouwd. Het instituut had tot dan toe gaslicht gehad. Door de komst van elektriciteit kwam er een einde aan de ongemakken van het gaslicht zoals de vrijkomende warmte, onregelmatige vlammen, het gevaar van vrijkomende agressieve verbrandingsproducten (met benauwdheid als gevolg) en het brand- en explosiegevaar.

1924 bouw schoenmakerij

De eerste grote verbouwing is de bouw van een nieuwe schoenmakerij. De schoenmakerij bevond zich oorspronkelijk in het achterste deel van de jongensvleugel, tussen de andere werkplaatsen. Om ruimte voor nieuwe leslokalen te kunnen maken, wordt de schoenmakerij uit het hoofdgebouw gehaald. Op de tekening uit 1935 (blz 23) is te zien dat in de oude ruimte tussenmuren zijn gezet om vier leslokalen te creëren.

De nieuwe schoenmakerij werd niet door Groenendaal ontworpen, maar door een bouwkundige, dhr Buings. Het gebouw bestond uit twee bouwlagen: een verhoogde begane grond voor de schoenmakerij en een souterrain voor opslag. In tegenstelling tot de omliggende gebouwen kreeg het een plat dak.

1924 bouw van de nieuwe schoenmakerij (BHC)

nieuwe schoenmakerij (IVD)

1925 bouw speelzalen en veranda

Achterin de priesteruin tussen de beide gymzalen, wordt in 1925 een gebouw neergezet met twee grote speelzalen, een voor de jongens, en een voor de meisjes. Van dit gebouw zijn geen bouwtekeningen bewaard gebleven. Het gebouw had twee bouwlagen: een souterrain en een verhoogde begane grond. De speelzalen hadden achterin een verhoogd toneelpodium. De voormalige meisjesspeelzaal in het hoofdgebouw werd verbouwd voor extra leslokalen. Vrij snel na de bouw werden de open kloostergangen, die de speelzalen en gymzalen met het hoofdgebouw verbond, aan de open zijde dichtgezet zodat een vaste gang 'de veranda', ontstond.

interieur jongensspeelzaal (IVD)

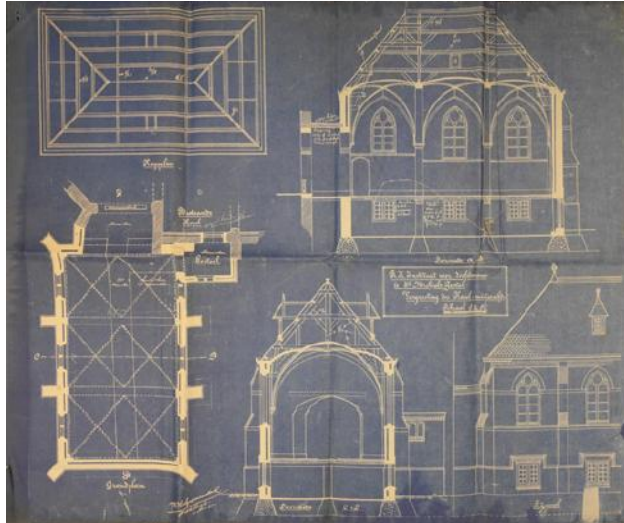
tekening uit 1935, verbouwingen (archief Bisdom)

op de achtergrond het gebouw met de speelzalen (IVD)

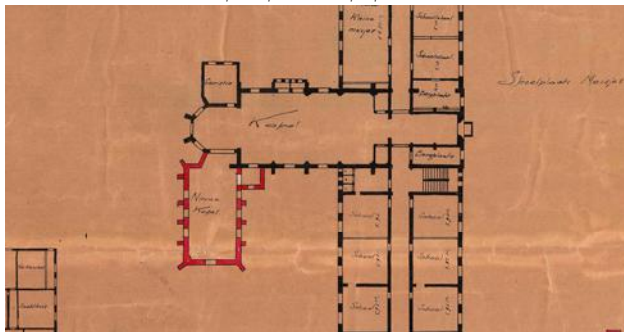
de overdekte gang naar de speelzalen en gymzalen (IVD)

1925 bouwtekening zijkapel meisjes (BHIC)

circa 1965, luchtfoto meisjeskapel met zijkapel (IVD)

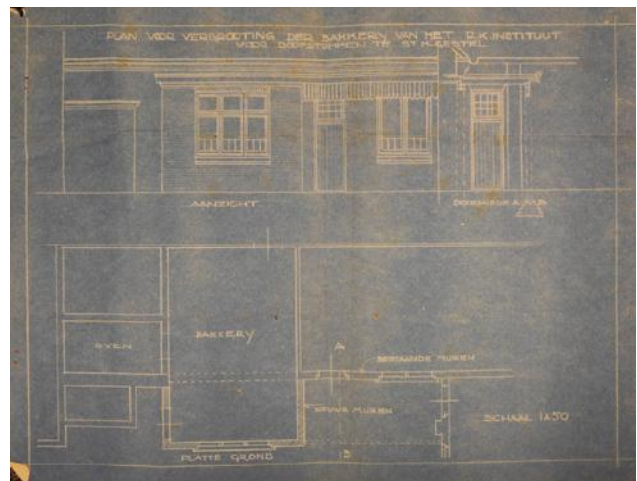
tekening uit 1935, aanbouw zijkapel (archief Bisdom)

1925 uitbreiding meisjeskapel

De toename van het aantal kinderen zorgt ervoor dat ook de kapellen al vrij snel te klein worden. De meisjeskapel, die kleiner is dan de jongenskapel, wordt het eerst vergroot. Omdat de bestaande kapel zonder grote schade en hoge kosten niet vergroot kan worden, wordt haaks op de kapel een zijkapel gebouwd met direct zicht op het hoofdaltaar. Het ontwerp is, net als de bestaande bouw uit 1908, van Hubert van Groenendaal. Voor de zijkapel worden aan de buitenzijde dan ook dezelfde stenen en detailleringen gebruikt als eerder voor de hoofdkapel. De binnenzijde wordt soberder uitgevoerd dan de bestaande kapel. Onder de gehele zijkapel komt een souterrain.

1927 uitbreiding bakkerij

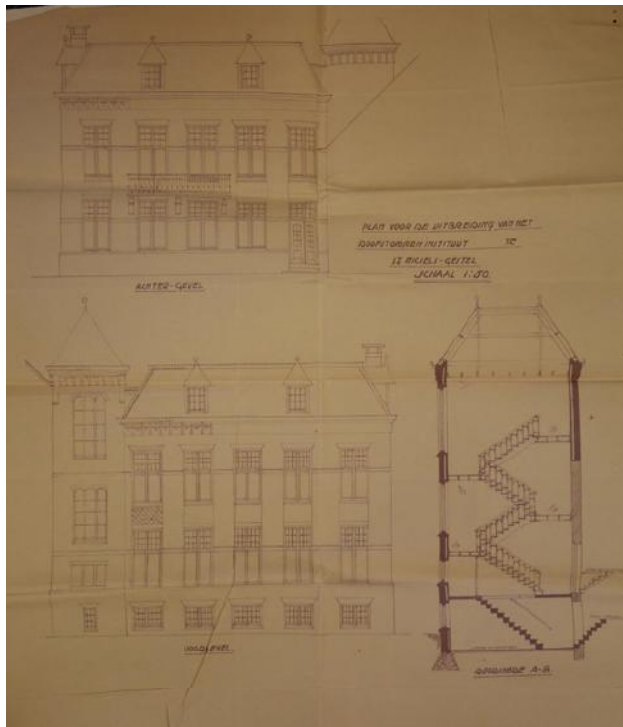
De oorspronkelijke bakkerij was buiten het hoofdgebouw in een zijvleugel van de naastliggende boerderij gevestigd. Het lag samen met het boterhuis in de oksel van het gebouw. De bakkerij is in 1927 naar achteren toe uitgebreid. Later zullen ter plaatse nog wat kleine wijzigingen plaats vinden. De bakkerij zal uiteindelijk naar het souterrain onder het hoofdgebouw verhuizen.

1927 uitbreiding aan de achterzijde van de bakkerij (BHIC)

1927-1928 bouw voorschool

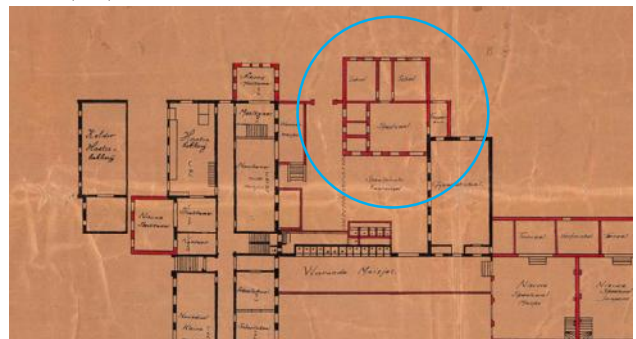
Om de dove kinderen zo vroeg mogelijk onderwijs te kunnen geven was er in het souterrain een ruimte voor onderwijs aan meisjes onder de zeven jaar. De jongens onder de zeven waren in een parallelklas bij de andere jongens ondergebracht. Vanwege tucht- en ordeproblemen in het contact met de oudere kinderen, werd er in 1928 een aparte school voor de kleuters met eet-, speel-, een slaapzaal gebouwd. Deze voorschool werd achter de sportzaal van de meisjes opgericht. Het was een gebouw van vier bouwlagen, een souterrain, begane grond, verdieping en een zolder. Op de begane grond was een grote speelzaal en op de verdieping een slaapzaal voor de kleuters. Na de bouw bleek dat er nog steeds problemen in het contact met de oudere leerlingen waren en het gebouw werd nog in hetzelfde jaar uitgebreid met een schoolgebouw bestaande uit drie leslokalen en een ziekenzaal.

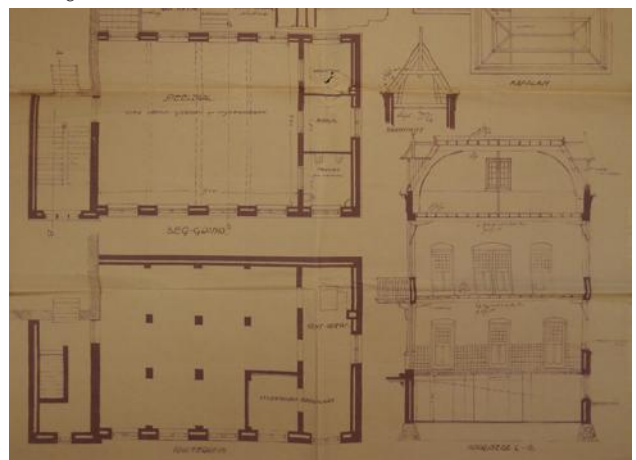
1927 bouwtekening van de nieuw te bouwen voorschool (BHIC)

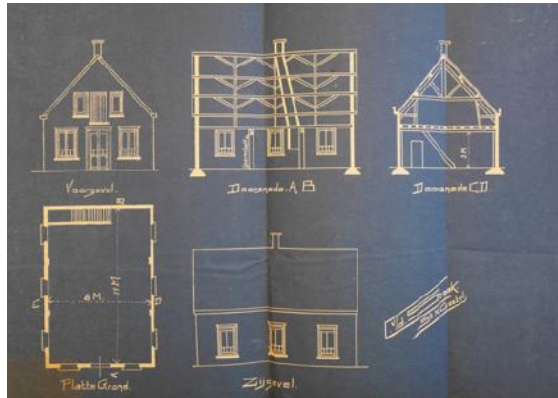
1935 speelplaats voor de voorschool (IVD)

tekening uit 1935, bouw voorschool (archief Bisdop)

1927 plattegronden en doorsnede voorschool (BHIC)

1929 bouw van een werkplaats (BHIC)

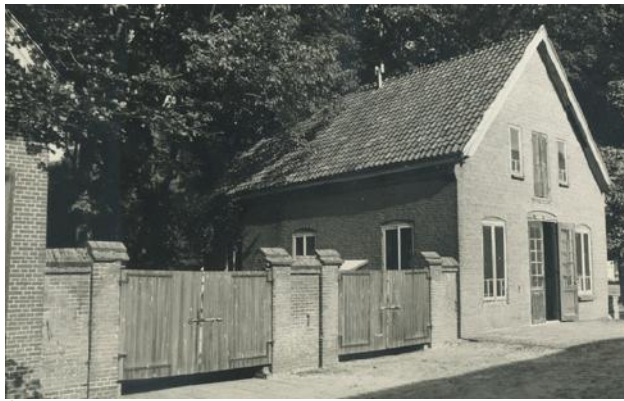
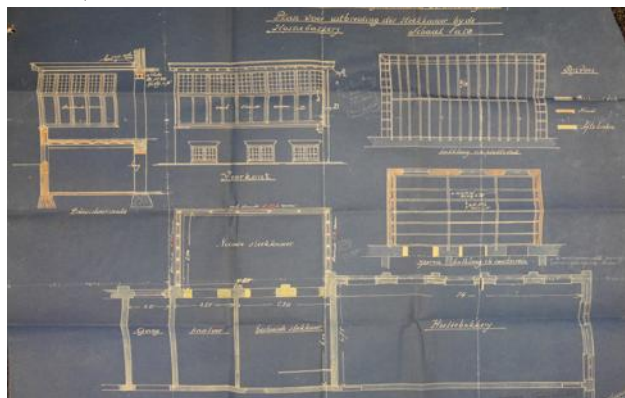

foto werkplaats (IVD)

1931 bouw van de nieuwe steekkamer (BHIC)

1929 bouw van een werkplaats

Achter het nieuwe koetshuis, ten noordoosten van de boerderij wordt in 1929 een kleine werkplaats gebouwd. Het ontwerp en de uitvoering was in handen van de plaatselijke timmerman van der Staak. Het gebouw heeft een bouwlaag onder een zadeldak. De begane grond bestond uit een ongedeelde ruimte.

1931-33 uitbreiding hostiebakkerij

Aan de bestaande steekkamer van de hostiebakkerij komt in 1931 een uitbreiding. Deze uitbreiding was nodig vanwege de enorme toename van de hostieproductie. In de steekkamer werden de hosties uit een grotere hostiekoek gestansd. In 1933 wordt eveneens de meelkamer uitgebreid. Deze nieuwe meelkamer wordt aan de kopse kant van de vleugel aangebouwd.

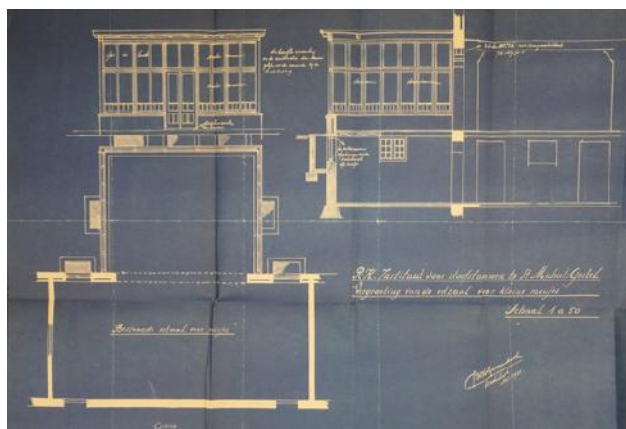
foto van de nieuwe steekkamer (archief IVD)

1931-1933 uitbreidingen hostiebakkerij (archief Bisdom)

1931 vergroten eetzaal kleine meisjes

Aan de achterzijde van de voorvleugel wordt de eetzaal voor de kleine meisjes uitgebreid met een uitbouw in de binnentuin, de erkerzaal. Het ontwerp wordt gebaseerd op de eerdere uitbreiding van de hostiebakkerij en bestaat uit geschakelde vensters op een gemetselde plint. In de bovenlichten was glas-in-lood aangebracht, wat in een latere fase vervangen is door helder glas. Het souterrain onder de eetzaal wordt eveneens vergroot met een appelkelder onder de erkerzaal. De eetzaal is enige tijd als bibliotheek in gebruik geweest, nu is er de bedrijfskantine in gevestigd.

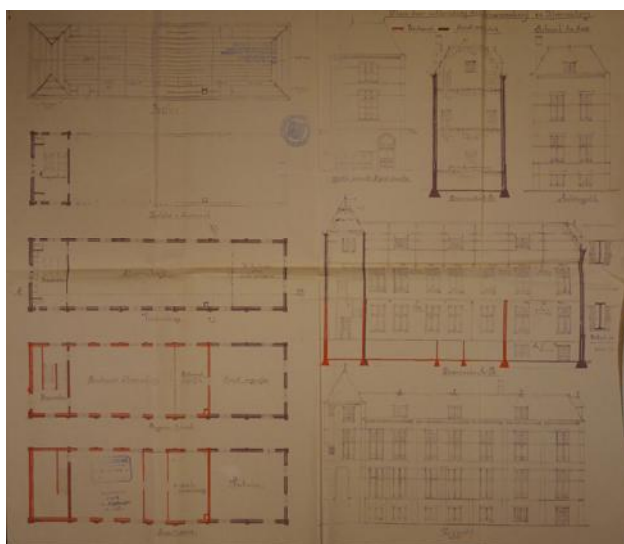
1931 bouw erkerzaal (BHIC)

eetzaal kleine meisjes met erkerzaal (archief IVD)

1934 uitbreiding schoenmakerij

De in 1924 gebouwde schoenmakerij wordt tien jaar later aan de achterzijde verlengd. Het gebouw krijgt eveneens een extra verdieping bestemd voor de kleermakerij zodat er voldoende ruimte komt voor 60 tot 80 leerlingen. Het gebouw dat eerst een plat dak had, krijgt nu een kap met omlappend dakschild. Op de zolder is er ruimte voor een extra slaapzaal voorzien.

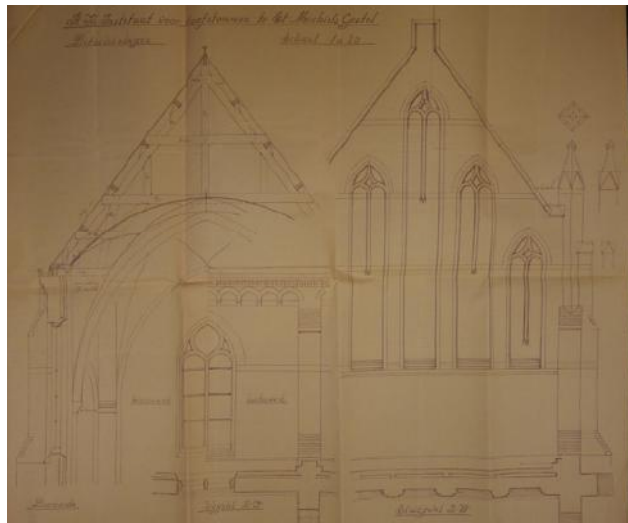
1934 tekening van de uitbreiding schoenmakerij (BHIC)

kleermakerij op de eerste verdieping (archief IVD)

1935 uitbreiding jongenskapel

Van de beide kapellen was de jongenskapel de hoofdkapel en daarom groter van opzet dan de meisjeskapel. Toch was ook deze kapel al vrij snel te klein en in 1935 wordt de kapel op gelijke wijze als de meisjeskapel uitgebreid; door een zijkapel haaks op het koor te plaatsen. Net als bij de zijkapel van de meisjes wordt onder het volledige vloeroppervlak een souterrain aangelegd. De kapellen zijn enige tijd in gebruik geweest als archeologisch museum, nu is er het dovenmuseum in gevestigd.

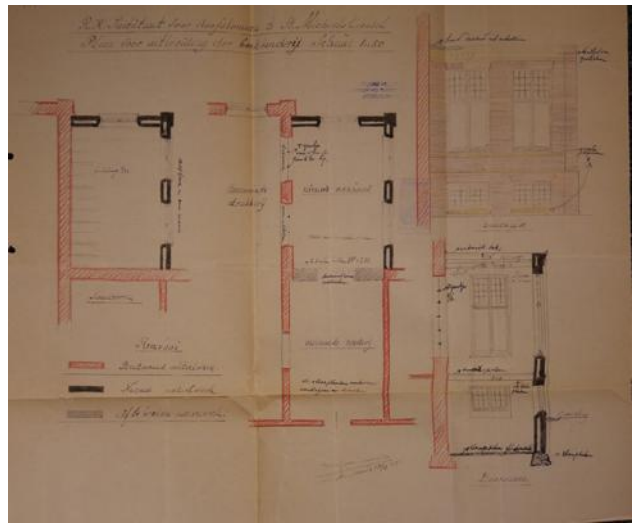
1935 bouwtekening zijkapel jongens (BHIC)

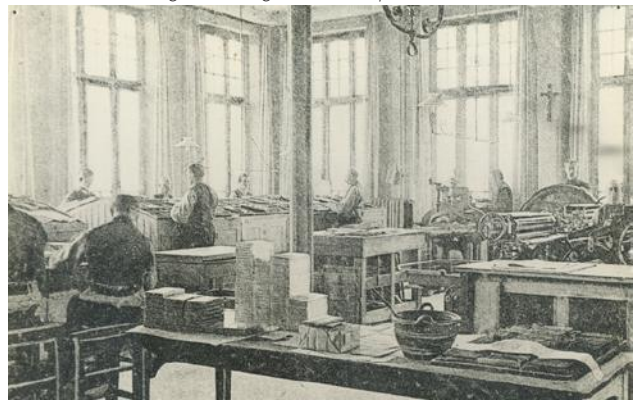
foto zijkapel jongenszijde

1938 uitbreiding boekbinderij

De uitbreiding van de boekbinderij betreft een kleine uitbreiding met souterrain aan de buitenzijde van het gebouw. De uitbreiding komt in de oksel van de binderij en de drukkerij te liggen in de achterste deel van de jongensvleugel.

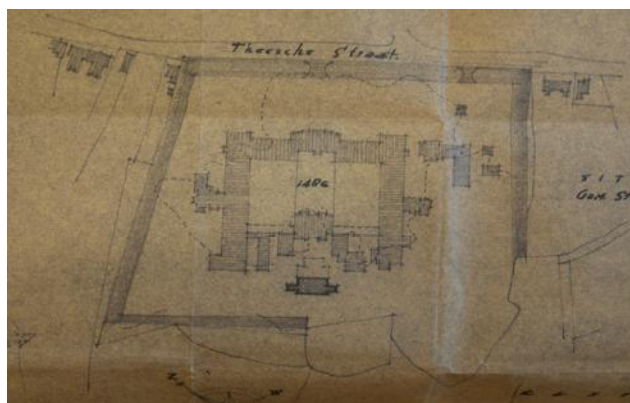
1938 bouwtekening uitbreiding boekbinderij (BHIC)

voormalige drukkerij en zetterij (archief IVD)

1946 bouw centraal ketelhuis

Op de plek van de oorspronkelijke begraafplaats (achter de nieuwe speelzalen), word in 1946 het centrale ketelhuis gebouwd. Met de nieuwe installatie wordt een overstap gemaakt naar het stoken op gas. Daarvoor werd gestookt op olie dat al eerder vanwege de schaarste het stoken op kolen had vervangen (1942). Om het warme water naar het hoofdgebouw te vervoeren werden ondergronds in de tuin sleuven gegraven en muren gemetseld waar de buizen doorheen werden geleid.

1946 bouw van het nieuwe ketelhuis (BHIC)

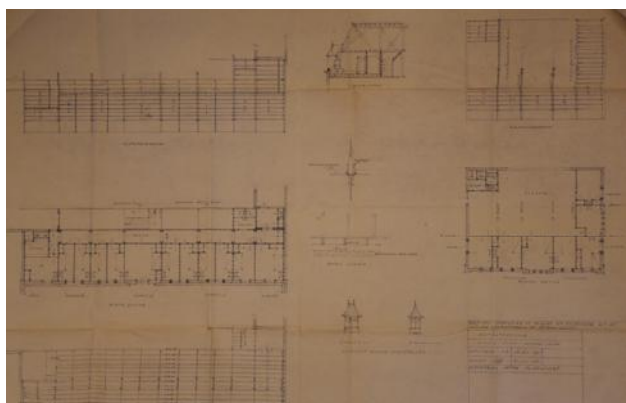

ketelhuis, circa 1985 (archief IVD)

1951 inbouw slaapkamers op zolder

In 1951 worden er op de linkse zolder van de voorvleugel kleine slaapkamers (chambrettes) voor de zusters gebouwd. Kort erna worden ook op de rechterzolder inbouwkamertjes gemaakt. De kamers werden op de gehele zolder van de voorvleugel aangebracht, met uitzondering van het priesterhuis. De kaspanten bepaalden mede de maat van de kamers. In een chambrette stond een bed, een kast en er was een wastafel. Op de zolders werden ook enkele toiletten voor gezamenlijk gebruik aangelegd.

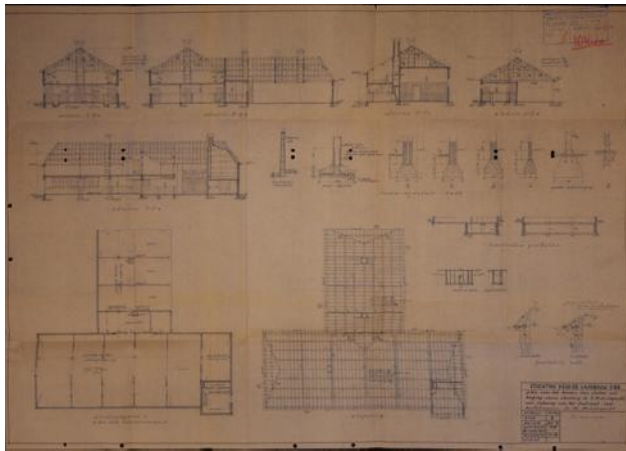
1951 inbouw chambrettes op zolder (BHIC)

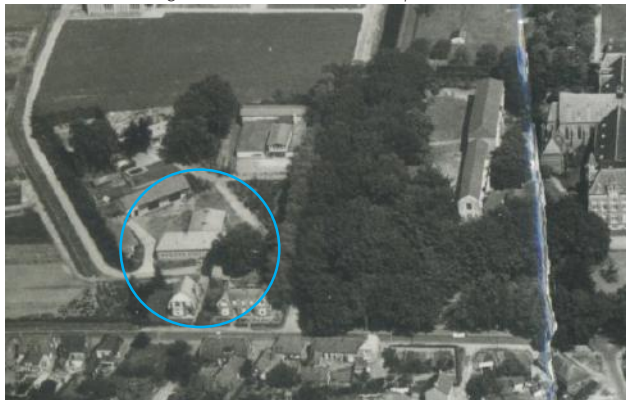
gang waaraan de chambrettes liggen

1953 bouw boerderij en slachterij

Op het naastliggende terrein ten noord-westen van het instituut wordt in 1953 een nieuwe boerderij gebouwd. De boerderij is significant groter dan de bestaande. De bedrijfsvoering van de boerderij was in handen van een externe veehouder.

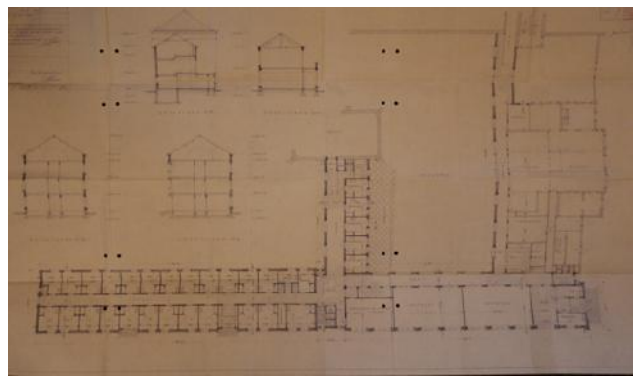
1953 bouwtekening nieuw te bouwen boerderij (BHIC)

luchtfoto uit 1965 met de positie van de nieuwe boerderij (IVD)

1954 bouw internaat sint martha

Ter plaatse van de oorspronkelijke boerderij wordt een nieuw paviljoen gebouwd dat bestemd wordt voor de huisvesting van oud-leerlingen. Hier werden vrouwen opgenomen die moeite hadden zich zelfstandig in de maatschappij te redden en vrouwen die door hun ouders 'ingekocht' waren. Vaak werden ze in de hostiebakkerij te werk gesteld. Het Martha pension werd in 1955 in gebruik genomen. Elke bewoonsters kreeg een eigen kamer, wat een grote vooruitgang in privacy betekende. Het gebouw was met een zijvleugel verbonden aan de zijkapel van de meisjes. In het zuidelijke lagere bouwdeel bevonden zich de gemeenschappelijke ruimtes, in het noordelijke deel en de zijvleugel waren de kamers van de bewoonsters. Het pension is momenteel in gebruik als woonruimte voor statushouders.

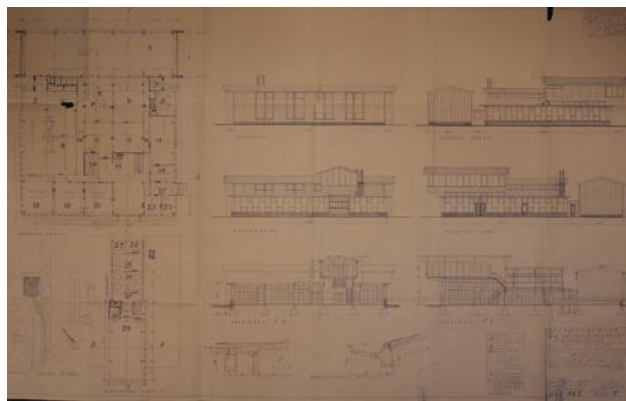
1954 bouwtekening Martha internaat (BHIC)

foto Martha pension 2018

1956 bouw hostiebakkerij

De hostiebakkerij was al vanaf het begin een belangrijke bron van inkomsten en verschaftte werk aan een omvangrijke groep oud-leerlingen. De hosties werden in heel Nederland en zelfs in het buitenland afgezet. Door gebrek aan ruimte werd er in 1956 een nieuwe hostiebakkerij ten noordwesten van het hoofdgebouw gezet. Het ontwerp was van de architect J. de Reus uit Oss. Het is een opvallend gebouw met een overstekende kantine op betonnen kolommen. Het pand is anno 2018 nog in zeer originele staat.

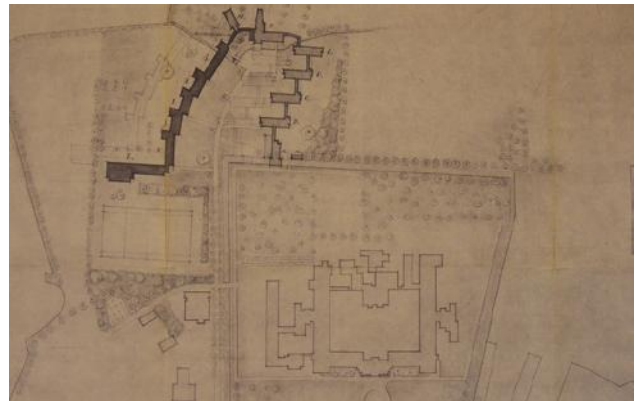
1956 bouwtekening nieuwe hostiebakkerij (BHC)

foto hostiebakkerij

1958 bouw blo meisjesschool

In 1958 werd het eerste schoolgebouw buiten het hoofdgebouw opgericht. Dit was de BLO meisjesschool, die later de Van Udenschool zou gaan heten. De school bestond uit aan elkaar gekoppelde gebouwen die in een gebogen lijn over het terrein lagen. In het oostelijke deel waren de lokalen voor de kleinste meisjes. In de school waren onder andere een muziekschool en gymzaal aanwezig.

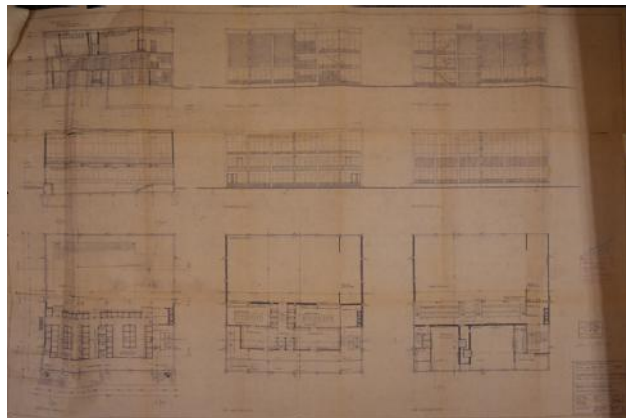
1958 bouw BLO meisjesschool (BHC)

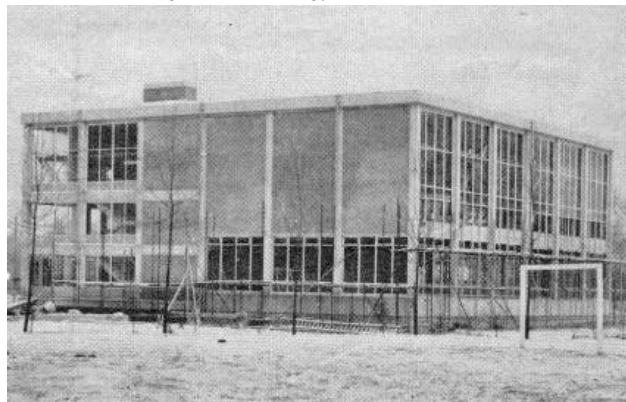
1958 meisjesschool (archief IVD)

1962 bouw gymzaal en zwembad

Omdat de oude gymzalen niet meer voldeden werd een nieuw sportcomplex langs de Dommel gebouwd. Het complex was voorzien van een groot zwembad, waar gescheiden gezwommen mocht worden. Vanwege de slechte fundering ontstonden er na verloop van tijd scheuren in het gebouw, waardoor het pand al vrij snel na de bouw moest worden afgebroken. Op de plaats van het sportcomplex werd enige jaren later de LTS gebouwd.

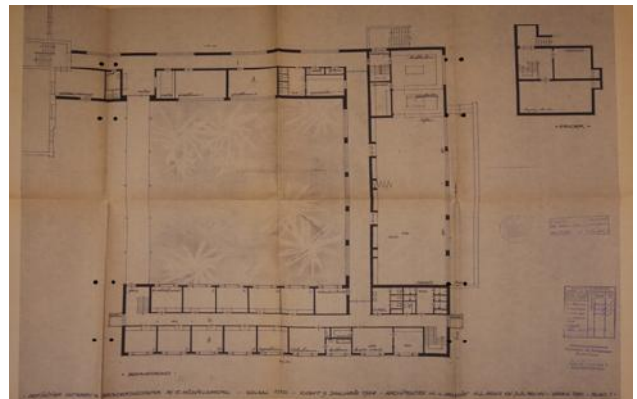
1962 bouwtekening zwembad met gymzaal (BHIC)

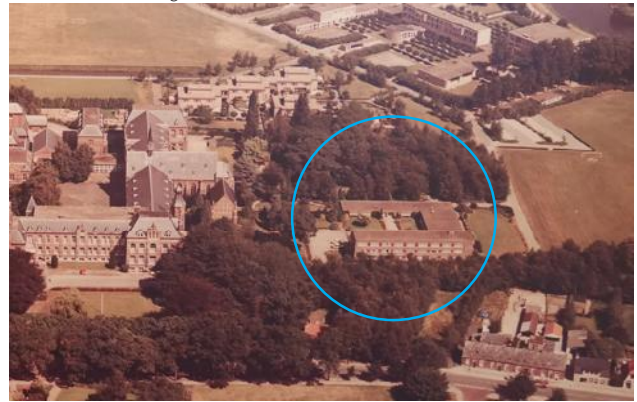
1962 sportcomplex met zwembad (archief IVD)

1964 bouw broederklooster

In 1964 werd een ontwerp gemaakt voor een broederklooster dat ten zuidoosten van het hoofdgebouw gebouwd zou gaan worden. Het complex was bestemd voor de opleiding van buitenlandse onderwijskrachten voor dove kinderen. De broeders verlieten dit huis in 1987.

1964 bouwtekening broederklooster (BHIC)

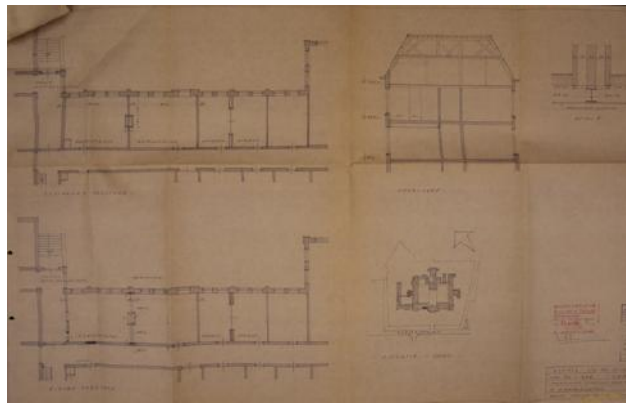

centraal op de foto het broederklooster (archief IVD)

1964 inbouw kantoorruimtes

Het hoofdgebouw wordt langzamerhand als kantoorgebouw in gebruik genomen. In 1964 ligt er een bouwaanvraag voor het inbouwen van kantoorruimtes in de linkerzijde van de voorvleugel. Hiervoor worden aanpassingen aan de tussenwanden gemaakt.

In de jaren '60 van de vorige eeuw zijn de houten kozijnen in de buitengevels geschikt gemaakt voor het plaatsen van stalen ramen. De middenstijlen van de kozijnen werden verwijderd zodat de karakteristieke vensterverdeling verdween.

1964 inbouw kantoorruimtes in voorvleugel (BHIC)

kantoorruimte in de jaren '70 (archief IVD)

ontwikkeling achterterrein

Langzamerhand worden steeds meer functies die met het doen- onderwijs en de verzorging van de cliënten te maken hebben buiten het hoofdgebouw geplaatst. Voor deze functies worden er nieuwe gebouwen op het terrein achter het voormalige instituut gebouwd. Er komen scholen voor doofblinden en meervoudig gehandicapten. Enkele van de recent gebouwde onderdelen worden na enkele tientallen jaren vervangen door andere gebouwen.

1984 nieuwbouw op het terrein achter het hoofdgebouw (kadaster)

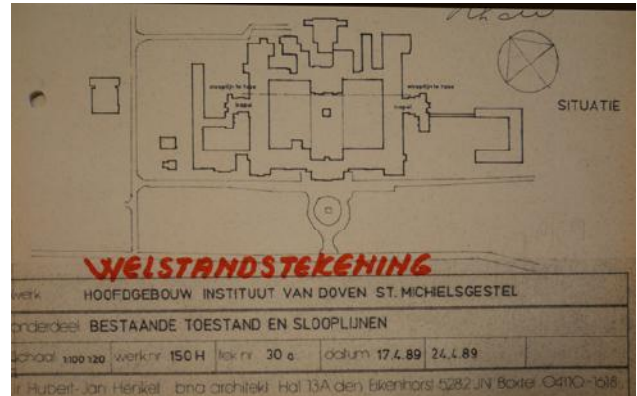
luchtfoto circa 1986 (IVD)

1989 sloop delen hoofdgebouw

Uiteindelijk komt vanwege de verschuiving van functies naar nieuwe gebouwen op het achterterrein, het hoofdgebouw voor een groot deel leeg te staan. De leegstaande gebouwen beginnen te verkrotten en in 1989 wordt besloten de leegstaande delen van het hoofdgebouw inclusief alle latere aanbouwen te slopen. Hieronder vielen alle oude werkplaatsen, de schoenmakerij, het ketelhuis, de achterzijde van de zijvleugels, de voorschouw, de overdekte gangen en de gymzalen. De kapellen die oorspronkelijk in het midden van de zijvleugels lagen, werden vanaf toen de beëindiging van de zijvleugels. Het hoofdgebouw verloor zijn carrévorm en kreeg zijn huidige plattegrond. Het resterende deel van het hoofdgebouw werd opgeknapt.

Het plan voor de sloop en renovatie werden gemaakt door H.J. Henket. Hij maakt ook het ontwerp met groene tegels voor de afwerking van de sloopnaad bij de kapellen.

In 2013 wordt het ontwerp van Ector Hoogstad voor een nieuw woongebouw uitgevoerd. Het nieuwe carré wordt achter het hoofdgebouw opgericht, op de plaats van voormalige de BLO meisjesschool.

1989 tekening met slooplijnen (BHIC)

rechter achtervleugel voor de sloop (IVD)

afbraak jongensgymzaal (IVD)

linker achtervleugel, half gesloopt deel voorschouw en speelzaal (IVD)

afbraak voorschool (IVD)

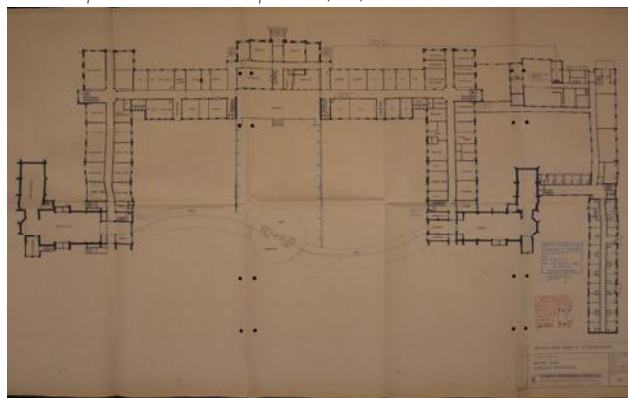
kapconstructie achterdeel zijvleugel (IVD)

afbraak speelzalen met toneelpodium (IVD)

sloopnaad bij de meisjeskapel (IVD)

nieuwe plattegrond na de sloop (BHIC)

2007 luchtfoto na de sloop (IVD)

architect

Het Doveninstituut wordt door architectuurhistorici als een van de belangrijkste werken van de architect Hubert Groenendael (1868-1942) beschouwd. Hubert Groenendael was een Nederlandse architect van overwegend religieuze bouwwerken. Hij kwam uit een familie van aannemers en architecten. Zijn grootvader was metselaar en woonde met zijn familie in Nunhem, een klein dorp bij Roermond. Zijn vader Joannes werd eveneens metselaar. Vanaf 1880 verhuisde Joannes vanwege zijn werk naar Den Haag en later naar Hilversum. Hij voerde onder andere werk uit voor de architect Pierre Cuypers.

De oudste zoon van Joannes (en oudste broer van Hubert) werd architect en aannemer. Behalve de kerk in Lisse en Katwijk was hij verantwoordelijk voor het ontwerp en de bouw van het Marienburgklooster in 's-Hertogenbosch uit 1897¹. De tweede zoon Jacques bouwde voornamelijk voor kerkbesturen en congregaties in het Bisdom Breda. Hij was eveneens eigenaar van een timmerfabriek waar de interieurs voor de kloosters, internaten en kerken gemaakt werden. Mathieu, de derde zoon in de rij, beherde voor zijn vader een natuursteengroeve in België, waaruit

1. onderzoek van G. Louwe naar de geschiedenis van fam. Groenendael

hij het hardsteen en graniet leverde voor veel van de bouwwerken die zijn broers begeleiden.

De vierde zoon kreeg de naam Joseph Hendrikus Hubertus, kortweg Hubert. Hij zou de beroemdste van de broers worden en een indrukwekkend oeuvre achterlaten. Toen hij 18 jaar was kon hij als assistent beginnen bij de architect Pierre Cuypers. In 1891 verhuisde hij naar Zwolle waar hij voor de rijksbouwmeester Van Lokhorst ging werken. Hier was hij betrokken bij de bouw van de statenzaal van het gouvernementsgebouw. Na zijn huwelijk vestigde hij zich in Vught vanwege zijn werk als opzichter van de verbouwing van het gouvernementsgebouw (het huidige Noord-Brabants museum). Hierna startte zijn loopbaan als zelfstandig architect. De eerste jaren verbleef hij in Vught maar tussen 1908 en 1916 woonde hij in de Verwersstraat in 's-Hertogenbosch.

Tot 1914 ontwierp hij, beïnvloed door Cuypers en van Lokhorst, hoofdzakelijk in neorenaissance en neogotische stijl. Karakteristiek in zijn werk zijn de speklagen van gele verblendsteen, het

Sint Josephkerk, Dongen, 1906-1907

kapel Sint Ursulaklooster, Boxtel, 1926

gebruik van natuursteen voor ornamenten en venstertraceringen en de ui-vormige torenspitsen. Na 1914 veranderde zijn werk onder invloed van de heersende bouwstijlen. Het werk werd soberder, zonder uitbundige geveldecoraties. Vanaf 1904 gaf hij samen met zijn zoon Huub leiding aan het architectenbureau.

Het oeuvre van Van Groenendael bestaat voor een groot deel uit katholieke kerken. Tussen 1893 en 1934 werden er 35 kerken gebouwd naar zijn ontwerp. Verschillende van zijn opdrachten verkreeg hij via Mgr. A. Hermus, voormalig directeur van het doveninstituut. Behalve kerken ontwierp Groenendael ook woonhuizen, scholen, pastorieën, gemeentehuizen, gestichten (kloosters met bejaardenhuizen) en patronaten. Voor het kasteel en klein-seminarie de Ruwenberg in Sint Michielsgestel ontwierp hij een uitbreidingsplan met aula, badgelegenheden en slaapzalen. Het meerendeel van zijn werk is terug te vinden in de provincies Noord-Brabant en Limburg.

Sint Joanna ziekenhuis, Goes, 1927

Sint Willibrorduskerk, Esch, 1926-1927

bouwstijl

Beïnvloed door zijn leermeesters en tevens rijksbouwmeesters Pierre Cuypers en Jacobus van Lokhorst ontwierp Hubert Groenendael het doveninstituut in een neorenaissance bouwstijl. Mogelijk liet hij zich voor zijn ontwerp inspireren door gebouwen als het rijksmuseum en het station van Amsterdam. Voor het ontwerp van de kapellen maakt hij gebruik van de neogotische bouwstijl. Hij koos niet voor een strikte toepassing van de twee neostijlen, maar maakte ook gebruik van andere bouwstijlen (eclecticisme). Daarnaast hanteerde hij stijkenmerken van de in die periode heersende art nouveau. Hij paste de gebruikte bouwstijl aan, om te kunnen voldoen aan de eisen van zijn tijd.

De neogotische bouwstijl was in de tweede helft van de 19de eeuw een veelgebruikte stijl voor katholieke kerken. De neogotiek refereerde aan de tijd voor de reformatie, de tijd van het 'ware katholieke geloof'. De meest toonaangevende Nederlandse architect voor de neogotiek was Pierre Cuypers. Voor zijn kerkontwerpen liet hij zich inspireren door de Franse gotiek uit de twaalfde en dertiende eeuw. Kerken kregen spitsboogvormige ramen, steunberen, pinakels en een kruisvormige plattegrond. In de 19de eeuw werden er ruim 500 neogotische kerken in Nederland gebouwd, Cuypers bouwde er 80 van die 500.

Het gebruik van de neorenaissance bouwstijl refereert aan de renaissance architectuur uit de Gouden Eeuw. Neorenaissance werd vooral toegepast voor belangrijke overheidsgebouwen, die met deze bouwstijl de nationale identiteit moesten verbeelden. Het rijk wilde graag herinnerd worden aan deze welvarende periode uit de vaderlandse geschiedenis.

Kenmerkend voor de neorenaissance was het gebruik van baksteen, architectonisch geled door langgerekte horizontale banden in natuursteen of wit pleisterwerk. Delen van de gevel kregen een vertikaal accent door boven de daklijn trapgevels of topgevels te plaatsen. Ook werd er gebruik gemaakt van de vijf zuilenordes, médaillons, cartouches en diamantkoppen. Ontlastingsbogen boven de ramen kregen natuurstenen aanzet en sluitstenen, soms werden er mensen- of dierenkopjes als decoratie op de sluitstenen gebruikt. De boogvullingen boven de ramen bestonden uit gekleurde tegeltjes of siermetselwerk. Vensters werden uitgevoerd als pseudo kruisvensters en de gevels werden gedecoreerd met sierankers.

Aan het eind van de 19de eeuw hadden de nieuwe bouwopgaven een beduidend grotere schaal dan de renaissance gebouwen uit de 16de eeuw én een ingewikkeldere plattegrond. Er kon niet meer worden volstaan met een enkele topgevel. De gebouwen waren groter en dieper, daarom werden de daken hoger. Nieuwe ontwikkelingen in de bouw maakten bitumeuze platte daken mogelijk. De platte daken werden gecombineerd met omlopende dakschilden.

In het laatste decennium van de 19de eeuw trad een versobering van de stijl op (sobere renaissance). Er kwamen minder en vlakke decoraties, natuursteen werd vooral toegepast op constructief belangrijke plekken zoals hoeken en dakranden. Rond 1900 kwamen nieuwe stijlen zoals de art nouveau op. In de representatieve architectuur hield de neorenaissance nog geruime tijd stand, maar wel in soberder en minder plastische vormen.

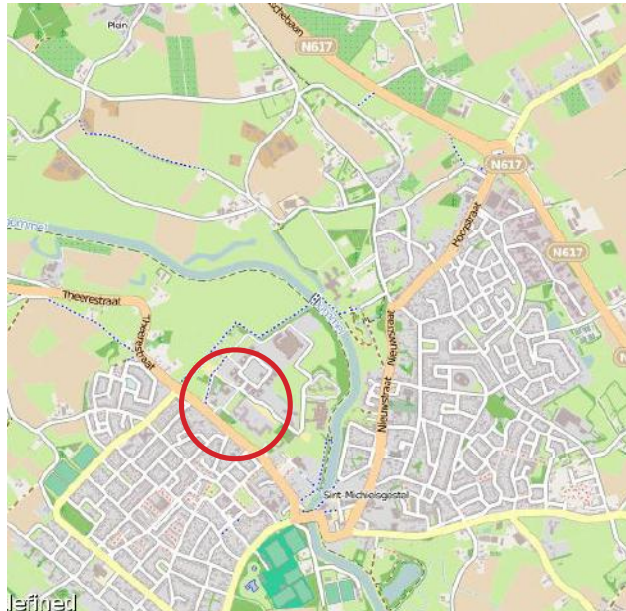

station Amsterdam in neorenaissance bouwstijl, P. Cuypers

1930 rijksmuseum in neorenaissance bouwstijl, P. Cuypers (RCE)

gebouwbeschrijving

lefinet
kaart Sint Michielsgestel 2018

stedenbouwkundige ligging

Het terrein van het doveninstituut ligt tussen de oude kern en de westelijke uitbreidingswijk van Sint Michielsgestel. De voorzijde van het hoofdgebouw ligt aan de Theerestraat, een oude weg die het dorp verbindt met Nieuw Herlaer en Haanwijk. Aan de noordoost en oostzijde wordt het terrein begrensd door de rivier de Dommel. Aan de noordwest zijde liggen weilanden. Ten noorden van het terrein ligt het natuurgebied het Bossche Broek.

Oorspronkelijk lag er om het terrein van het hoofdgebouw een gracht. Bij de realisatie van nieuwe uitbreidingen is alleen de gracht aan de voorzijde en een klein deel aan de achterzijde behouden.

luchtfoto 2018 (Slagboom en Peeters Luchtfotografie)

luchtfoto 2018 (Slagboom en Peeters Luchtfotografie)

hoofdvorm

Het gebouw heeft min of meer een U-vormig grondplan. Het is symmetrisch aangelegd, rondom een centrale middenas. De voorvleugel heeft twee bouwlagen, een souterrain en een zolderlaag, centraal in de voorvleugel ligt het vooruitspringende priesterhuis met drie bouwlagen. De zijvleugels hebben twee bouwlagen inclusief kap. Haaks op de zijvleugels staan twee kapellen met zijkapellen. Tegen de beide zijvleugels is een traptoren geplaatst.

algemeen

Het exterieur van het doveninstituut is in hoge mate gaaf gebleven, alleen aan de achterzijde zijn opvallende veranderingen aangebracht.

Het pand is geheel in baksteen opgetrokken. De buitenmuren zijn gemetseld in kruisverband met een machinale baksteen en afgewerkt met een snijvoeg. Het metselwerk is gedecoreerd met hardstenen waterlijsten en speklagen van gele verblendsteen. Voor diverse decoraties zijn gele vormstenen gebruikt.

De voorvleugel heeft daken met omlopend dakschild, op het priesterhuis staat een schilddak met topgevels. De zijvleugels en de kapellen hebben zadeldaken. Alle daken zijn gedekt met leien in maasdekking.

Intern bestaat het gebouw uit vier delen: centraal het priesterhuis, rechts de jongensvleugel en links de meisjesvleugel. Deze bouwdelen zijn intern van elkaar gescheiden. Onder de voorvleugel ligt het souterrain. De structuur van het pand is opgebouwd rond centrale middengangen die de toegang tot de aanliggende ruimten ontsluiten.

foto voorgevel, na 1915 (IVD)

ingangsportaal priesterhuis

voorgevel hoekgebouw

exterieur

voorgevel

De voorgevel bestaat uit twee vleugels met daartussen een hoger en vooruitspringend middendeel van het priesterhuis. Aan de uiteinden van de vleugels zijn twee naar voren uitstekende en hogere bouwdelen gebouwd. Het middendeel, de vleugels en de volumes op de hoeken worden verticaal geled door risalieten met topgevels, en in horizontale richting door hardstenen waterlijsten en banden van gele verblendsteen. De plint van de gevel is uitgevoerd in gebosseerde blokken kalksteen. De gevel wordt afgesloten met een rondboogfries van gele vormstenen.

De hoofdingang naar de beletage bevindt zich in het priesterhuis. De ingang is te bereiken via een brede granieten trap met een kalkstenen leuning met twee leeuwenbeelden. De gevel van het priesterhuis is rijk gedecoreerd met een kalkstenen ingangsportaal, siermetselwerk, tegeltableaus, tegelmozaïek, natuurstenen beelden, rondboogfriezen en een topgevel met pinakels. Op de top staat een beeld van Sint-Michaël, de patroonheilige van Sint Michielsgestel. In het portiek zijn een bronzen herdenkingsplaat en de herdenkingssteen van de eerste steenlegging opgenomen.

De vensters van het souterrain zijn in de kalkstenen plint gezet. In tegenstelling tot de vensters in de andere bouwlagen zijn hier de kozijnen en ramen uit de bouwtijd behouden. De vensters zijn beveiligd met smeedijzeren sierhekwerken. De ramen op de begane grond en verdiepingen zijn vervangen door stalen ramen. De houten kozijnen zijn gedeeltelijk behouden, maar de middenstijlen zijn verwijderd. De smalle ramen hadden een verdeling met één middenstijl, de brede ramen hadden er twee. De vensters op de begane grond van het priesterhuis hadden houten rolluiken, waarvan er nog enkele zijn behouden. De vensters op de verdieping zijn getoogd, die in de hoekgebouwen hebben een rondboog.

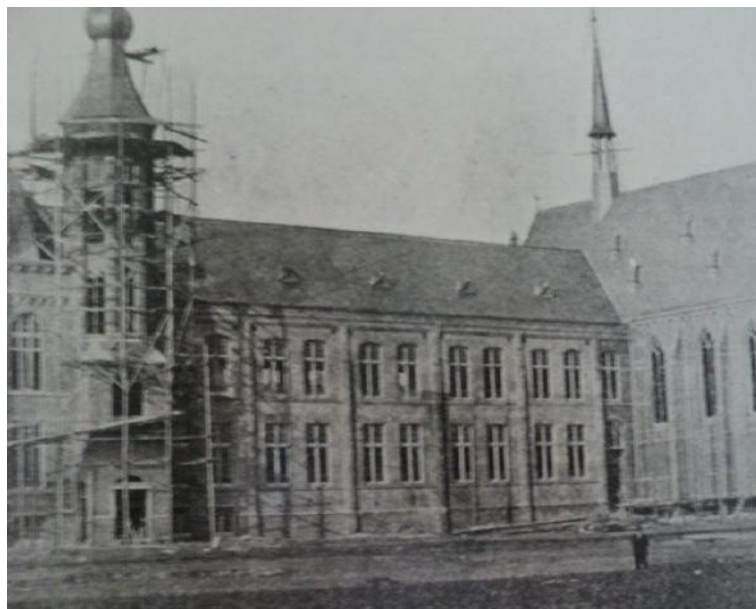
In de dakvlakken zijn op regelmatige afstand kleine dakkapellen geplaatst. Centraal op het dak van het priesterhuis staat een klokkentoren. Aan de zijkant van het schilddak van dit bouwdeel staan twee rijk versierde schoorstenen. De hoekpunten van de daken en de dakkapellen zijn versierd met zinken pironen.

voorgevel priesterhuis

hoek van het priesterhuis en de middenpartij

jongensgevel tijdens de bouw (archief IVD)

zijgevel hoekgebouw jongensvleugel

luchtfoto met gevel zijvleugel

zijgevel hoekgebouw met traptoren meisjesvleugel

zijgevels

De zijgevels hebben in grote lijnen dezelfde vormgeving als de voorgevel. Het hoekgebouwen hebben identieke gevels aan de voorkant en zijkant. Direct achter het hoekgebouwen staan aan beide zijden achthoekige traptorens. Die aan de jongenskant is iets hoger en heeft een ui-vormige bekroning met leien. Naast de traptorens volgt het langerekte deel van de zijvleugels, die enigszins soberder zijn vormgeven dan de voorgevel. In de gevelafwerking zijn de rondboogfriezen weggelaten, in plaats daarvan is een dubbele bloktandlijst aan de bovenzijde van de gevels gemetseld. Ter decoratie zijn smalle gemetselde steunberen tegen de zijgevels gezet. De gevels worden in het midden onderbroken door een middenrisaliet met aan de bovenzijde een kleine trapgevel.

Net als in de voorgevel zijn in de zijgevels de ramen vervangen door stalen exemplaren. De oorspronkelijke houten ramen hadden groen glas in de bovenlichten.

De zijvleugels zijn voorzien van zadeldaken. De dakvlakken worden op regelmatige afstand onderbroken door kleine dakkapellen. Deze dakkapellen zijn behalve voor ontluchting, ook aangebracht als decoratief element ter verlevendiging van de dakvlakken. Een dergelijk element werd veel in de renaissance periode toegepast.

hoekgebouw jongensvleugel

zijgevel jongensvleugel

zijgevel meisjesvleugel

binnenplein met achtergevel en zijgevel (archief IVD)

achtergevel met erkerzaal

binnengevel zijvleugel met voorgevel van de meisjeskapel

achtergevels

De binnengevels aan het pandhof hebben dezelfde detaillering als de zijgevels. Met uitzondering van het priesterhuis zijn de gevels iets minder gedecoreerd dan de voorgevel. De achtergevel van het priesterhuis ligt terug ten opzichte van de naastgelegen gevels. Op de hoeken van de van de voorvleugels en het priesterhuis, zijn twee traptorens gezet. Aan beiden zijden van de torens liggen centraal in de gevel risalieten met een kleine trapgevel.

De achtergevel van het priesterhuis heeft in het midden een topgevel die boven de gootlijn uitsteekt. In de gevel is een verticale lichtstraat aangebracht met gebrandschilderde glas in lood ramen. Bovenin de lichtstraat hangt een klok die in 1910 bij verhuizing vanuit Nieuw Herlaer meegekomen is. De toegangsdeur van het priesterhuis is eind 20ste eeuw vervangen door een glazen schuifpui.

De traptorens hebben aan beide zijden vensters met glas-in-lood. Tegen de achtergevel van de meisjesvleugel staat de erkeraanbouw uit 1931. In de oksel van de voorvleugel met de zijvleugel is de achtergevel open gelaten zodat er een overdekte ruimte is ontstaan. Deze open ruimte sloot in het verleden aan op een bergplaats voor de speelplaats.

De gevels van de zijvleugels aan de binnentuin zijn in grote lijnen identiek aan die van de buitenzijde. Hier ontbreekt het middenrisaliet. Aan het einde van de zijgevels staan de rijk gedecoreerde gevels van de kapellen.

achtergevel priesterhuis

achtergevel voorvleugel met traptoren op de hoek

hoek zijvleugel en voorvleugel met terugliggend geveldeel

jongenskapel nog zonder zijkapel (IVD)

meisjeskapel

achtergevel zijkapel meisjes

kapellen

De kapellen, die tot de sloop van het noordoostelijke deel van de zijvleugels centraal in de binnengevels stonden, waren samen met het priesterhuis de belangrijkste bouw delen van het instituut. De kapellen zijn derhalve rijk gedecoreerd met horizontale banden, rondboogfriezen en siermetselwerk in gele verblendsteen. Tegen de buitenmuren zijn smalle steunberen gemetseld, identiek aan die van de zijvleugels. In ieder travée is een spitsboogvenster met glas in lood ramen gezet. De venstertraceringen zijn gemetseld met gele vormstenen. Het glas uit de eerste bouwperiode is behouden en heeft op enkele plaatsen een art nouveau motief. De voorgevels zijn gedecoreerd met blindnissen en maaswerk in verblendsteen. De sloopnaad aan de noordoostzijde is afgewerkt met groene tegels met gele banden. Het ontwerp is van Hubert-Jan Henket.

Beide kapellen hebben een zadeldak met een dakruiter. Het koor heeft een lager gelegen schilddak en een driezijdige koorafsluiting. De klokken in de torens zijn in de tweede wereldoorlog door de Duitsers meegenomen.

Bij beide kapellen bevindt zich tegen de zijgevel een latere zijkapel. De zijkapellen zijn eveneens een ontwerp van Groenendaal. Ze hebben aan de buitenzijde dezelfde decoratie als de hoofdkapellen. De zijkapel van de jongens heeft een zadeldak met een gedecoreerde topgevel. De zijkapel van de meisjes is eenvoudiger, de achtergevel heeft nauwelijks decoraties en er is gebruik gemaakt van een schilddak.

Behalve dat de jongenskapel de hoofdkapel was en daarom groter in omvang, is er ook op detailniveau verschil gemaakt tussen beide kapellen. De toegangsdeur en blindnissen van de gevel aan het binnenterrein zijn bij de jongenskapel uitgevoerd met spitsbogen en bij de meisjes met rondbogen. De dakruiter van de meisjeskapel is vierkant en bekroond met een kruisje, die van de jongens achthoekig met een haantje. Ook de pinakels aan de bovenzijde van de gevel hebben een andere detaillering.

jongenskapel met dichtgezette sloopnaad

zijkapel jongens

voorzijde jongenskapel

kookschool in het souterrain (archief IVD)

resten van de kookschool in het souterrain

handlift

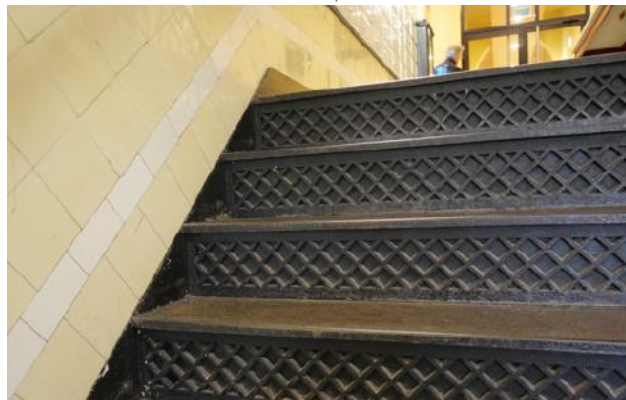
pekelbakken

ruimte met tegelwand

paneeldeur in het souterrain

stalen trap van het souterrain naar de begane grond

ruimte waarin de stoommachine stond

interieur

souterrain

In het souterrain lagen van oorsprong alle ruimten die met de opslag en bereiding van eten te maken hadden. Tevens lagen er twee werkplaatsen en waren er een ruimtes gereserveerd voor de stoommachines van de verwarming. Behalve de kookschool was er ook een ruimte voor de kleuters (fröbelschool) gereserveerd.

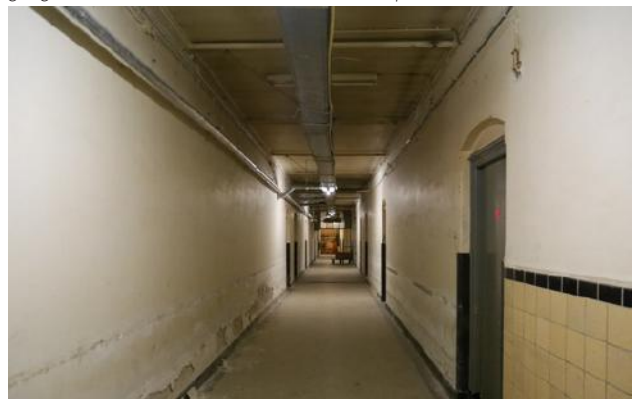
In het begin van de jaren '30 is in het souterrain een grote badkamer voor de meisjes aangelegd, enkele jaren later volgde ook de badkamer voor de jongens. Beide badkamers zijn betegeld met bijzonder sanitairkeramiek. Dit keramiek bestaat uit driedimensionaal gevormde tegels, zodat er overal ronde hoeken gemaakt konden worden. Er waren zelfs vormtegels voor de sponningen van de deuren. De tegels waren afkomstig uit Duitsland (firma Hofstad) en werden via Rotterdam geïmporteerd.

De stoomketels zijn uit het souterrain verwijderd, aan de zijde van de meisjes zijn hierdoor gaten in een tussenmuur achtergebleven. De spoelkeukenen zijn verhuisd naar een nieuwe, later aangelegde ruimte onder het terras van de binnentuin. Het kolenhok kwam hierdoor te vervallen. Het lijkt erop dat het plafond van de spoelkeuken voor het uitgraven op de grond gestort is, constructief lijkt het niet in orde. In het souterrain zijn in de loop der tijd tussenmuren verwijderd en verzet. Toch zijn er nog veel elementen uit de bouwtijd aanwezig, zoals pekellbaden, koelcellen, kasten, werktafels, en tegelwanden. Veel ruimtes en elementen zijn echter in slechte staat. Bijzonder zijn de handliften die vanuit het souterrain het eten naar de eetzaal konden transporteren. Iedere eetzaal had een eigen lift.

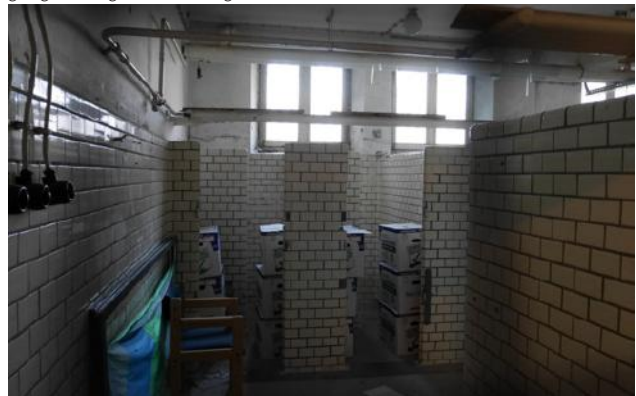
Het is opmerkelijk dat de trappen in de achthoekige traptorens naar het souterrain, gedeeltelijk van staal en gedeeltelijk van baksteen gemaakt zijn.

gang in het souterrain, vooraan een oude kozijn

gang met tegellambrisering

jongensbadkamers uit 1935 van speciaal sanitair keramiek

gekleurde tegels in de zijgang van het priesterhuis

centrale trap naar de verdieping

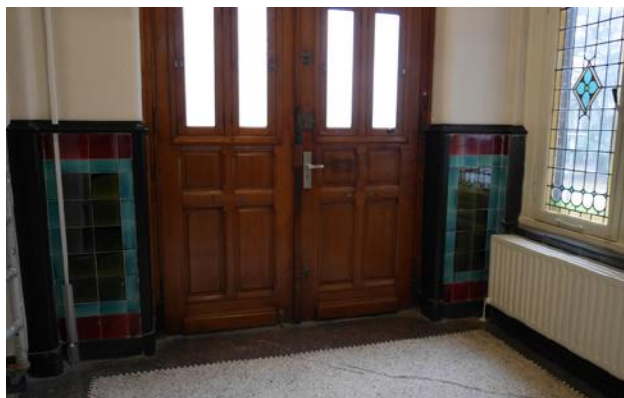
kachelschouw van Belgisch zwart marmer

schouw in de bestuurskamer

dubbele tussendeur in directeurskamer, schouw met schildering van Mes

meisjesingang

begane grond

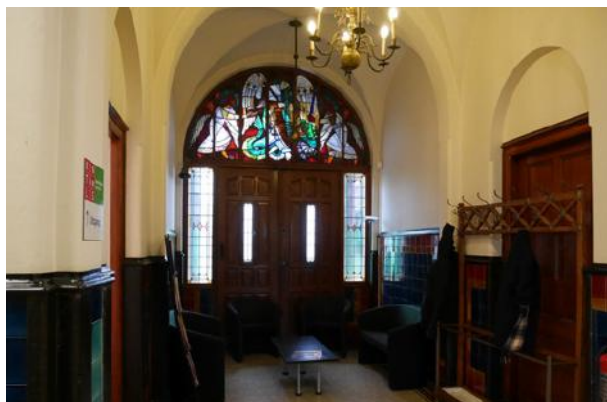
priesterhuis

Het priesterhuis was het verblijf van de directeur en de priesterleraren. Op de begane grond lagen de belangrijkste kamers, zoals de bestuurszaal en de kamer van de directeur. Aan de achterzijde lagen de kamers van de huisknecht en de dienstbode. Het priesterhuis en de kapellen zijn de bouwdelen waar de duurste materialen en de meeste decoraties toegepast zijn. Door het personeel werd de gang op de begane grond ook wel het gouden gangetje genoemd. Hier zijn voor de lambriseringen felgekleurde loodgeglazuurde tegels in de verschillende kleuren gebruikt. De hoekbeschermers op de muren en de plinten zijn gemaakt van een donkere kalksteen. In het trappenhuis is de felgekleurde tegel-lambrisering tot aan de eerste verdieping toegepast. De vensters van het trappenhuis aan de binnentuin hebben bijzondere glas in lood ramen.

Het priesterhuis was niet aangesloten op de centrale verwarming, maar werd met kachels gestookt. Kachels konden de ruimten beter warmstoken dan de centrale verwarming. De oude kachels zijn inmiddels verwijderd, maar de zwart marmeren schouwen zijn in enkele vertrekken nog aanwezig. In de woonvertrekken waren op de muren sjabloonschilderingen aangebracht. Sommige patronen lieten de invloed van de heersende art nouveau stroming zien. Bijna alle sjabloonschilderingen zijn in de loop der jaren overgeschilderd.

De kamers direct achter de voorgevel hadden houten rolluiken tegen de zon. Deze rolluiken waren weggewerkt tussen het plafond en de bovenliggende vloer. Enkele rolluiken bevinden zich nog in situ. Op de begane grond in het priesterhuis zijn de deuren van eiken of andere luxe houtsoorten en transparant gelakt. De vloeren van de kamers naast de entree hebben parket. De lambrisering in deze twee kamers is bij de verbouwing in 1989 aangebracht. De plafonds hebben een brede kroonlijst. Bijzonder is de bestuurszaal die nog geheel oorspronkelijk is met een parketvloer, een eikenhouten lambrisering, een houten schouw met natuurstenen wanden en delftsblauwe tegeltjes.

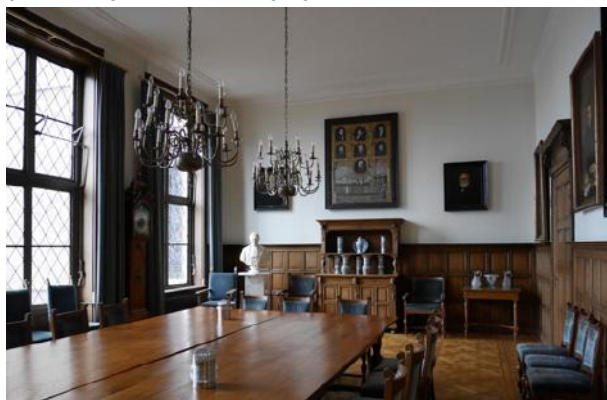
De voormalige bodekamer en het naastliggende kantoor zijn nu samengevoegd tot een vergaderruimte. In deze kamer is in de jaren '30 een kluis aangebracht waar voorheen de dagboeken van de directie en het kerkzilver opgeborgen lagen.

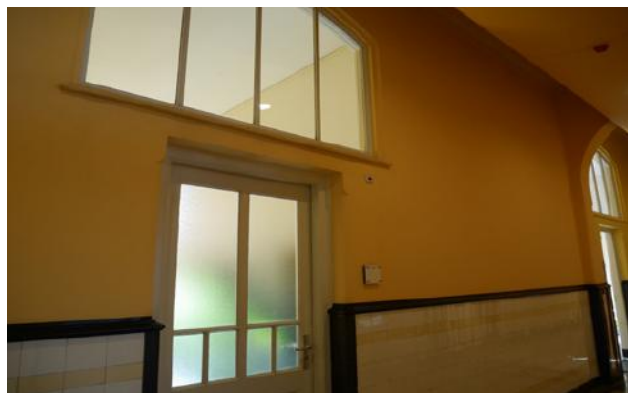
hoofdingang, verzetssraam geplaatst in 1942, ontwerp Luc van Hoek

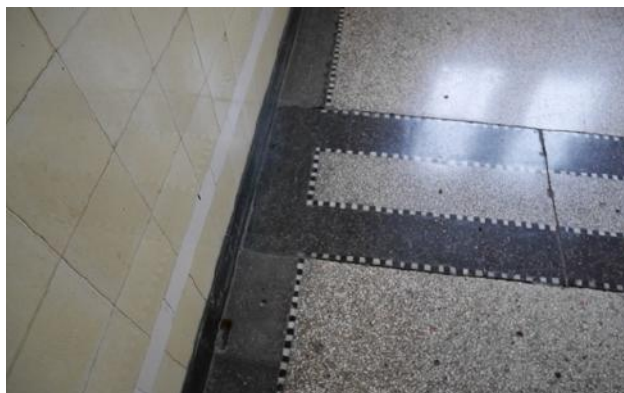
gekleurde tegels in de centrale gang

bestuurszaal

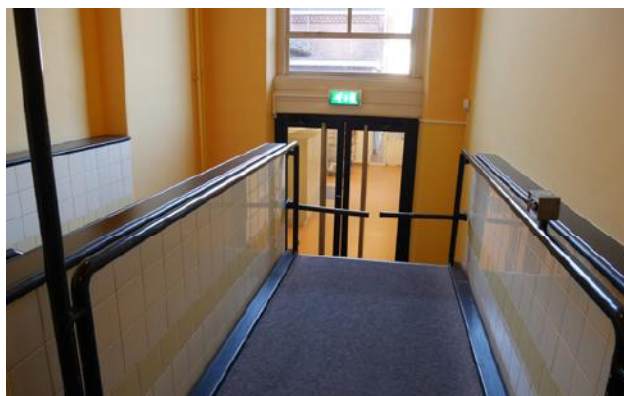
bovenlichten in de gang op de begane grond

tweekleurig terrazzo met mozaïektegels

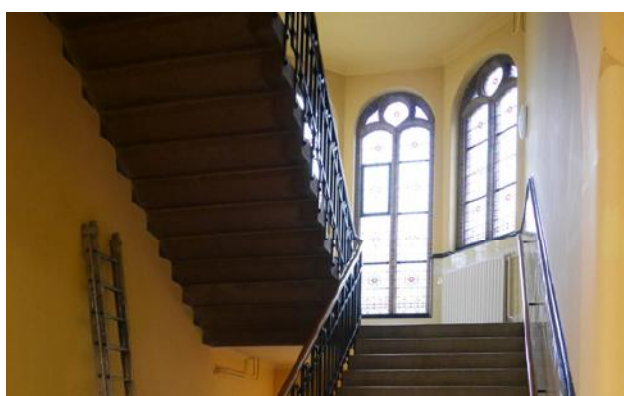
tegels en dubbele deur in de kantine, voormalige meisjesseetzaal

nieuwe gang naar de wasserij en Martha internaat

glas in lood venster in de traptoren meisjeszijde

traptoren meisjeszijde

zijvleugels en voorvleugel

Op de begane grond waren in de voorvleugel de eetzaal en spreekkamers gevestigd, in de hoeken de recreatiezalen en in de zijvleugels de schoollokalen.

De begane grond van de zijvleugels heeft dezelfde structuur en details als de voorvleugel. Alle gebruiksruidtes liggen aan een centrale middengang. De gang is afgewerkt met een lambrisering van witte tegels met gele banden, hardstenen plinten en hoekbeschermers met een houten lijst. De zijuitgangen en de trappenhuisen hebben gele tegels met een witte band en op de hoeken van de gangen zijn randen met rode en blauwgroene tegels. Boven de tegels zijn de muren gestuukt en geverfd. Net als in het priesterhuis is op de betonnen dekvloer een tweekleurige terrazzo vloer met zwart-witte mozaïektegels aangebracht. De tegels, het hardsteen en de terrazzo vloeren zijn 1910 aangebracht en ze zijn nog in goede staat.

Dat geldt ook voor de paneeldeuren van de aanliggende ruimten. De deuren zijn wit gelakt, maar waarschijnlijk waren ze in de eerste bouwperiode transparant afgewerkt. Aanvullend kleuronderzoek kan hier zekerheid over geven. Veel deuren hebben grote bovenlichten zodat er daglicht via de lokalen in de gangen kan vallen. Voldoende licht was belangrijk voor de dove patiënten die alleen op hun zicht konden vertrouwen. Afhankelijk van de achterliggende ruimten, hebben de deuren hout- of glaspanelen. Aan het eind van de gangen zijn recent extra haldeuren geplaatst. Het plafond van de gangen is gestuukt, onder de plafonds zijn bij de verbouwing van 1989 verlaagde panelen opgehangen waar de verlichting in is verwerkt. Alle plafonds zijn afgewerkt met een kwartronde kooflijst.

De trappenhuisen zijn rijk gedecoreerd. De trappen zijn gemaakt van Beiers graniet en hebben een smeedijzeren leuning. De zijmuren van de trappen zijn op de begane grond afgewerkt met gele tegels met een witte band. De glas in lood vensters in de trappenhuisen zijn geplaatst in venstertraceringen van gekleurde vormstenen.

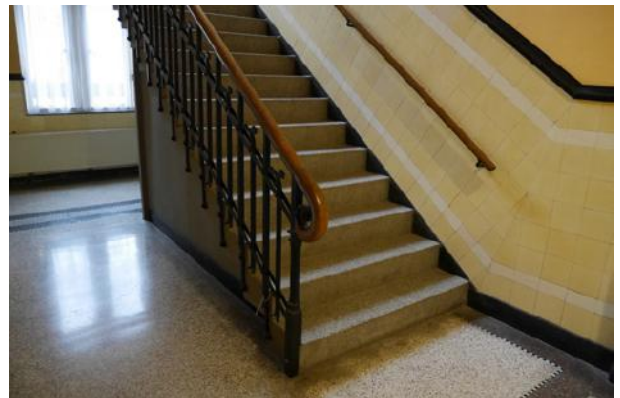
De opvallende gekleurde tegelwanden waren oorspronkelijk ook toegepast in de eetzaal en recreatiezalen. Op een oude foto is te zien dat de gekleurde banden van de tegels doorliepen in het dessin van de gordijnen (foto blz 21 recreatiezaal). In de meisjeseetzaal zijn de tegels voor een deel behouden. Hier zijn ze uitgevoerd in geel met een blauwe band.

gang zijvleugel meisjeszijde

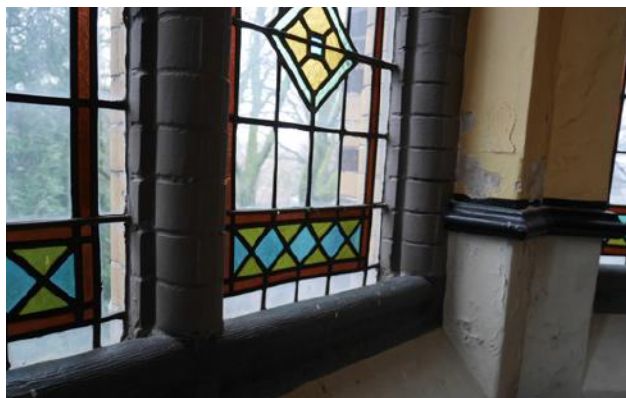
nieuwe tussendeuren in de hal van het trappenhuis jongenzijde

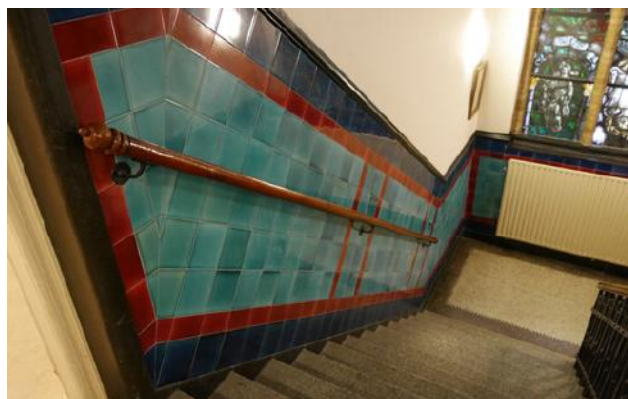
trap in het achterste deel van de zijvleugel aan de jongenskant

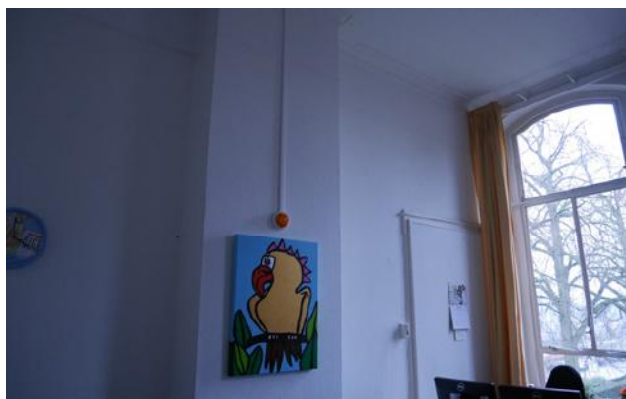
trappenhuis tussen de begane grond en de verdieping

glas in lood en gekleurde vormstenen in de traptoren

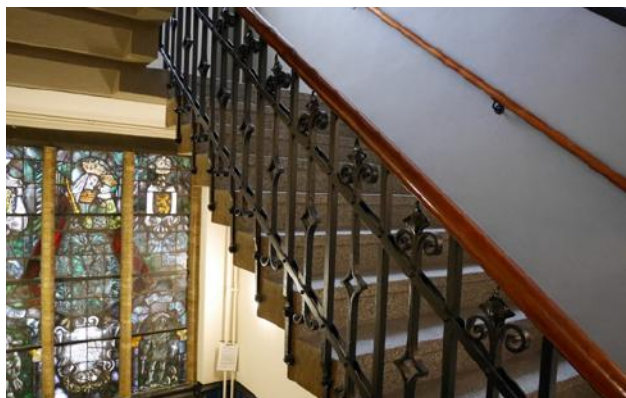
centrale trappenhuis naar de verdieping

rookkanaal

gestuukte lambrisering in de gangen

centrale trappenhuis naar de tweede verdieping

voorvleugel verdieping

langsdenen en hoekgebouwen voorvleugel

In de langsdenen van de voorvleugel waren op de verdieping hoofdzakelijk ziekenvertrekken en logeerkamers gevestigd. Op de verdieping van beide hoekgebouwen waren van oorsprong slaapzalen, een voor de jongens en een voor de zusters. Vanuit de langsdenen van de voorvleugel was geen doorgang naar het priesterhuis, pas bij de verbouwing in 1989 is de huidige doorgang gemaakt.

De plafondhoogte van de eerste verdieping is lager dan die van de begane grond. Ook de afwerking op de verdieping is minder luxe uitgevoerd. Hier zijn geen tegellambriseringen en kalkstenen hoekbeschermers in de gangen toegepast. De muren zijn eenvoudig gestuukt. De gestuukte lambrisering is aan de bovenzijde afgewerkt met een houten buiklijst. Er zijn geen bovenlichten voor daglichttoetreding in de gangen gemaakt.

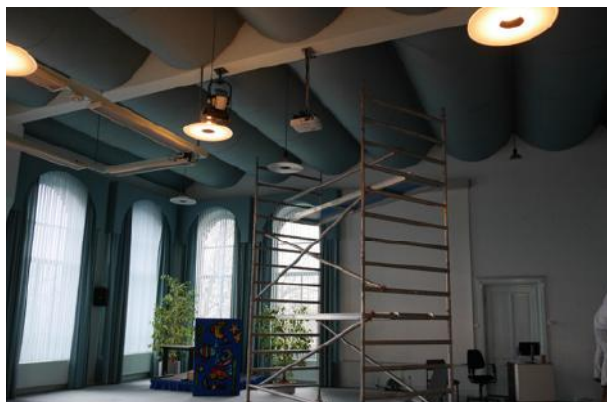
De kamers zijn minder fraai afgewerkt dan de kamers op de begane grond. Enkele kamers hebben een doorgang naar de naastliggende ruimte. De detaillering van de deuren en architraven zijn identiek aan die van de gangdeuren.

In het trappenhuis van de verdieping naar de zolder zijn de lambriseringen op dezelfde wijze uitgevoerd als in de gangen. De trappen zelf zijn afgewerkt met cementstuc. Waarschijnlijk hebben ze een kern van beton. De smeedijzeren leuning loopt door tot de zolder.

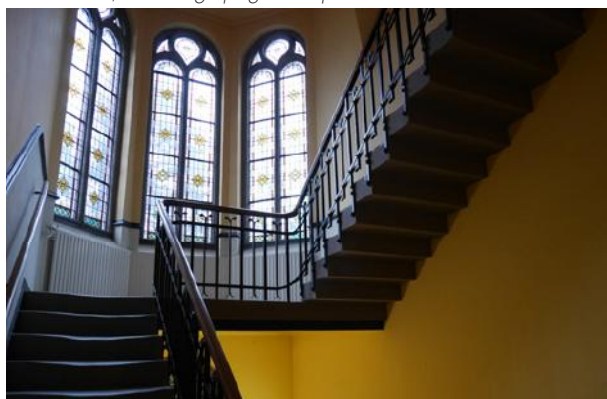
priesterhuis

Op de eerste verdieping van het priesterhuis bevonden zich de zitkamers en slaapkamers van de directeur. De verdieping in het priesterhuis is iets fraaier vormgegeven dan de overige delen van de verdieping. Dit is vooral in het centrale trappenhuis zichtbaar. Op de zijmuren van de trap ontbreken de tegels, maar de treden zijn van Beiers graniet. De vertrekken hebben een brede kooflijst rondom het plafond. Ook hier zijn enkele kamers met elkaar verbonden door tussendeuren.

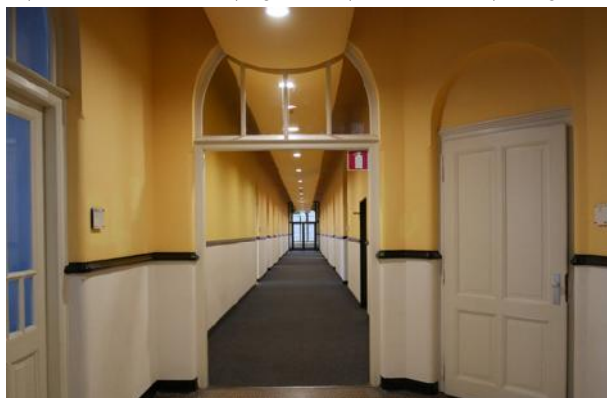
Het priesterhuis heeft nog een tweede verdieping. Hier waren de slaapkamers van de priesterleraren. De trap naar de tweede verdieping is van beton en afgesmeerd met cement. De kamers zijn nog wel gedecoreerd met een brede kooflijst langs het plafond.

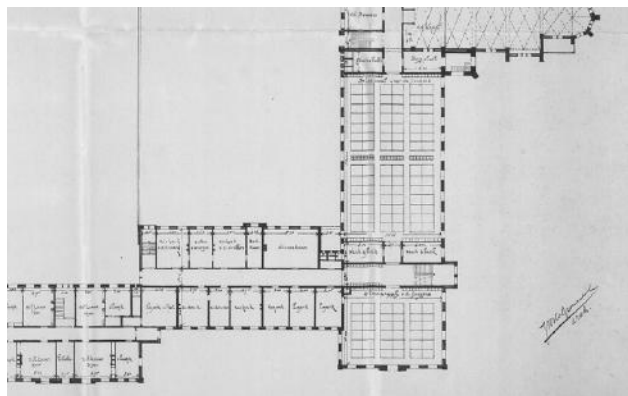
blauwe zaal, voormalige jongensslaapzaal

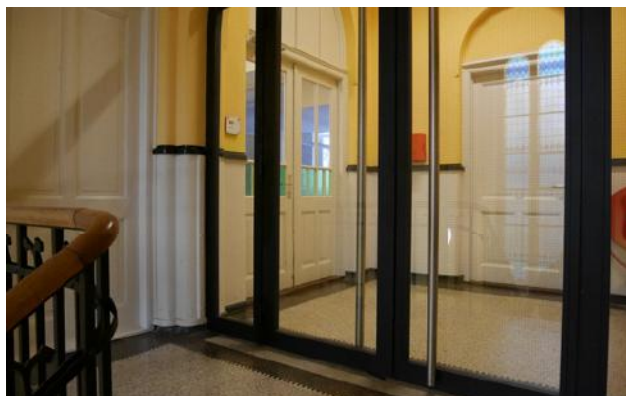
trap naar de tweede verdieping in de traptoren in de meisjesvleugel

gang voorvleugel

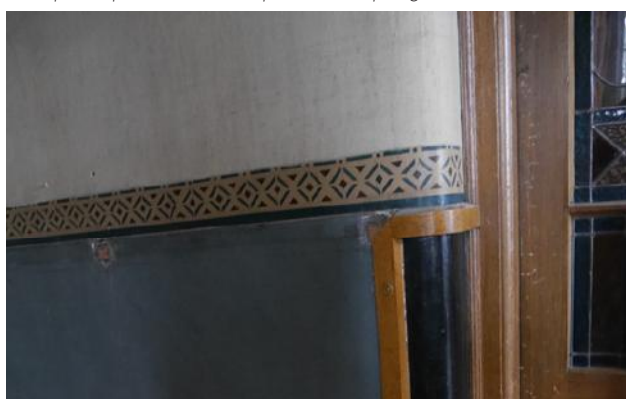
bouwtekening 1908 verdieping (archief Bisdom)

hal bij de trap aan de achterzijde van de zijvleugel

oude slaapzalen op de verdieping

afwerking van de gang boven hal van de kapel aan de meisjeszijde

latere invulling van de slaapzaal met schotten

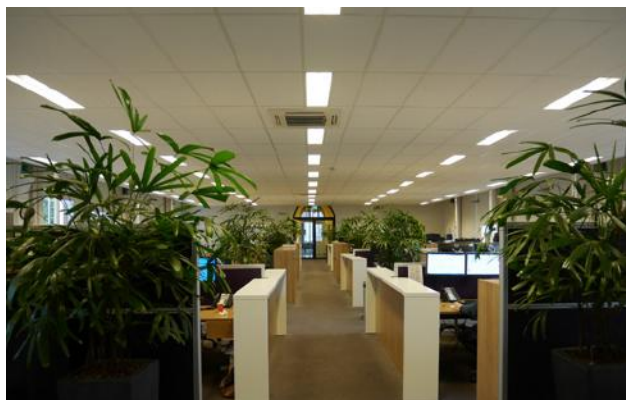

linnenkamer met kasten boven de hal aan de meisjeszijde

zijvleugels verdieping

Op de verdieping van de dwarsvleugels bevonden zich oorspronkelijk de slaapzalen van de jongens en de meisjes. Ter plaatse van de huidige kantoorruimtes waren rijen met 6x14 bedden neergezet. Ieder kind had een eigen kast, die tegen de kopse kanten en in het midden van de zaal stonden. Voor en achter de zaal lagen de badruimtes. Later zijn de slaapzolders opgedeeld met schotten zodat de kinderen een 'eigen' kamer hadden. De ruimte was behoorlijk hoog zodat er voldoende frisse lucht aanwezig was. Een tongewelf van cementplaatjes vormde het plafond. De kapconstructie was aan de onderzijde nog gedeeltelijk zichtbaar, daar waar de stalen vakwerkspannen op de muren aansloten. Deze spantbenen waren op gedecoreerde consoles gezet. Ook de stalen trekstangen kwamen onder het tongewelf uit.

Nadat de slaapzalen hun oude functie verloren, werden op de zolders kantoortuinen gemaakt. In een van de kantoren is het tongewelf in het zicht gelaten, het andere kantoor heeft een verlaagd plafond. De badkamers werden omgebouwd tot kantoor-tjes of natte cellen. Om de zolders af te sluiten van de trappen werden nieuwe kozijnen met klapdeuren geplaatst. De kamers boven het voorportaal van de kapellen zijn bij de jongenszijde eveneens omgebouwd tot kantoor, aan de meisjeszijde zijn de originele linnenkamers voor een groot deel intact gebleven met de bijbehorende kasten en afwerkingen. Ook zijn de deuren naar het balkon van de meisjeskapel behouden met de oorspronkelijke transparante afwerklaag en de bijzondere gebrandschilderde glas in lood ramen.

verdieping zijvleugel jongens

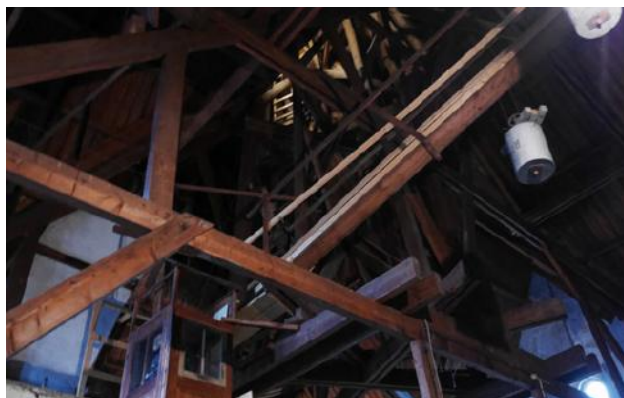
onderzijde tongewelf van de oude slaapzolder bij de meisjes

circa 1970 console met aanzet spant

zolder hoekgebouw jongenszijde

zolder priesterhuis, constructie toren

oude waterreservoir, zolder priesterhuis

zolder hoekgebouw meisjeszijde

zolder voorleugel meisjeszijde met chambrettes

hijswiel zolder hoekgebouw meisjes

voorvleugel zolders

De zolders van de langsdelen van de voorvleugel zijn gescheiden van de zolder van het priesterhuis. De kapverdieping van het priesterhuis is bereikbaar via het centrale trappenhuis achter de hoofdingang. De overige zolders boven de voorvleugel zijn bereikbaar via de trappen in de vier torens.

Het schilddak boven het priesterhuis heeft een houten gestapelde spantconstructie. Op de spanten staat de houten constructie van de klokkentoren. Op deze zolder staat eveneens het uurwerk van de klok die op de achtergevel van het priesterhuis hangt en het waterreservoir van het oude watersysteem.

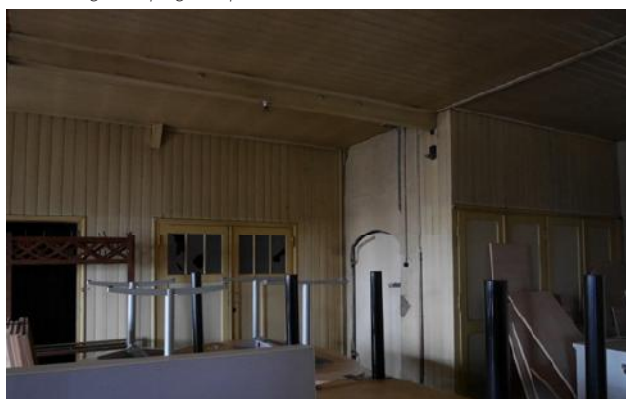
De zolder boven het langsdeel van de jongensvleugel is door een houten schot in tweeën verdeeld. Op de zolder zijn sporen van oudere indelingen zichtbaar. Hiervoor zijn delen van de houten constructie gesloopt.

De zolder van het hoekgebouw ligt hoger dan de zolder van de langsdelen. Ook hier is de indeling in kleine kamers zichtbaar. De kamers zijn nu half afgebroken.

Op de zolder boven het langsdeel van de meisjes zijn in de jaren '50 kleine kamertjes voor de zusters gebouwd. De zolder van het hoekgebouw was in het verleden ook opgedeeld in kleine kamers. Deze zolder was mede als droogzolder van de wasserij in gebruik. Naast de zijgevel hangt in de kap een groot hijsrad en in de zijgevel zijn grote openslaande ramen, waardoor de was naar boven getakeld kon worden.

zolder langsdeel jongenszijde

zolder langsdeel jongenszijde

kapconstructie langsdeel voorvleugel

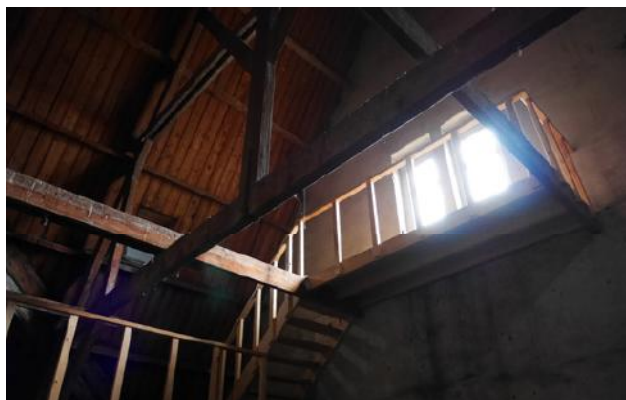
stalen spant en betonnen tongewelf van de achterste slaapzaal aan de meisjeskant, in 1989 afgebroken

zijvleugels zolders

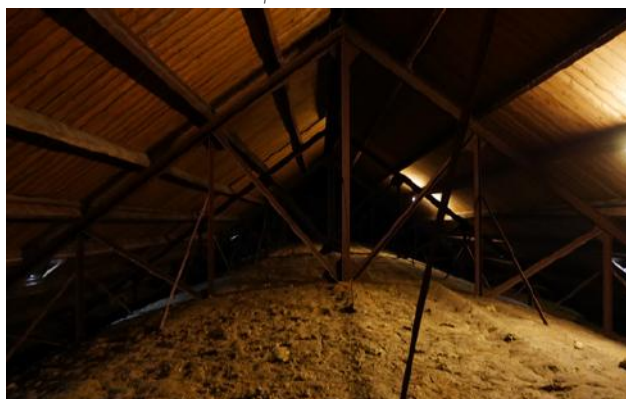
De zolders van de zijvleugels zijn maar op enkele plekken toegankelijk. Vanuit de zolder van de voorvleugel is het mogelijk via een houten trap in de kap boven het tongewelf te komen. Op de stalen vakwerkpanen van de kap liggen afwisselend houten en stalen gordingen, hierop is een houten dakbeschot aangebracht. Aan de onderzijde van het zadeldak zijn kleine daklichten zichtbaar. De openingen van de daklichten zorgen voor de ontluchting van de kap.

Aan het einde van de kappen van de voormalige slaatzolders liggen de zolders van de voorportalen van de kapellen. Deze zolders hebben een naalddhouten kapconstructie met houten dakbeschot. Via deze zolders is het mogelijk de vieringsdakruiter en de kapruimte boven de gewelven van de aansluitende kapel te bereiken.

Zowel de dakruiters, als de kappen van de kapellen hebben een houten constructie.

zolder boven de hal van de kapel

bovenzijde tongewelf geïsoleerd met steenwol

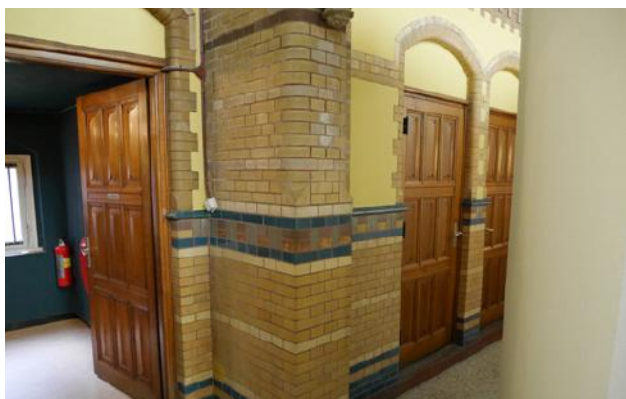
constructie dakruiter jongenskapel

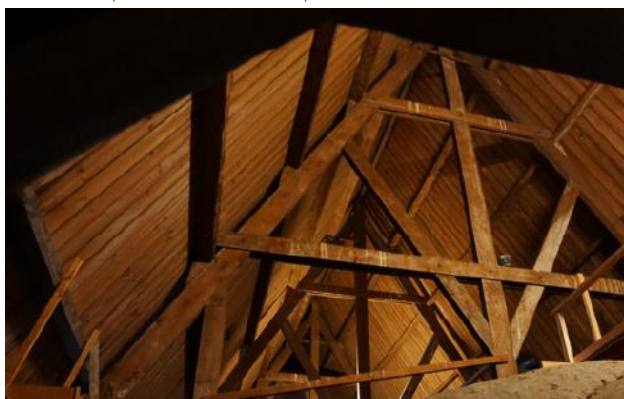
balkon

kerkbank, wijwatervat, eikenhouten paneeldeur

decoraties met verschillende stenen en de bijzondere paneeldeuren

kapconstructie jongenskapel

gewelf en muurschildering op de achterwand zijkapel

ruimte in het souterrain van de zijkapel

jongenskapel

De kapel bestaat uit een eenbeukige ruimte met aan de voorzijde een ruim portaal. Het portaal en de kapel worden door een glazen wand en de doorlopende middengang van elkaar gescheiden. De decoratie van het voorportaal is identiek aan die van de kapel. In de kapel is een balkon gemaakt dat toegankelijk is via de gang op de verdieping.

De jongenskapel was van oorsprong uitsluitend gedecoreerd met geglaazuurde en gekleurde bakstenen, het interieur is pas later gepolychromeerd. De eerste muurschilderingen werden aangebracht na het 25 jarig priesterjubiläum van directeur Hermus in 1912, hiervoor was door oud-leerlingen geld bijeen gebracht. Ook werd het hoofdaltaar met dat geld hersteld. Het hoofdaltaar is een verkleinde kopie van het hoofdaltaar van de Sint Jan in 's-Hertogenbosch. De twee zijaltaren, een Maria - en een Engelenaltaar, en het hoofdaltaar zijn afkomstig uit Nieuw Herlaer. Alle drie zijn ze, evenals de beelden, in 1878 geschenken door Jonkheer van Rijckevorsel en zijn vrouw.

De muurschilderingen zijn geschilderd door de Benedictijner monnik François Mes, hij beschilderde ook de wanden in het voorportaal en die in de zijkapel. In het voorportaal heeft hij tafereelen uit het nieuwe testament uitgebeeld. Het gebrandschilderd glas in lood in de koorvensters is afkomstig van de firma F. Nicolas en zonen uit Roermond en de neogotische heiligenbeelden aan de oorsprong van de gordelbogen werden vervaardigd door de firma Van Bokhoven-Jonkers uit 's-Hertogenbosch, ze zijn eveneens afkomstig uit de oude kapel van Nieuw Herlaer.

Het netgewelf van de kapel heeft ribben van gekleurde en geglaazuurde vormstenen, het netgewelf van de zijkapel is ongedecoreerd.

In het interieur zijn nog enkele kerkbanken uit de bouwtijd aanwezig. Alle eikenhouten deuren met briefpanelen zijn behouden en in zeer goede staat. De biechthokjes zijn doorgebroken en worden net als de kapellen benut als tentoonstellingsruimte.

overzicht jongenskapel

netgewelf van de jongenskapel

voorportaal voor de jongenskapel

natuurstenen communiebank

kast in de sacristie

details geglaazuurde bakstenen en gele verblendstenen

biechtluikje in de biechtruimte

de eerste schilderijen van Mes in het voorportaal

overzicht kapel met balkon

meisjeskapel

De meisjeskapel is nog als zodanig in gebruik. Toen het aantal bezoekers afnam, is tussen de zijkapel en de hoofdkapel een muur gezet. De doorgang van de zijkapel naar het Martha paviljoen is dichtgezet sinds er in het Marthapaviljoen een vluchtingenopvang is gevestigd.

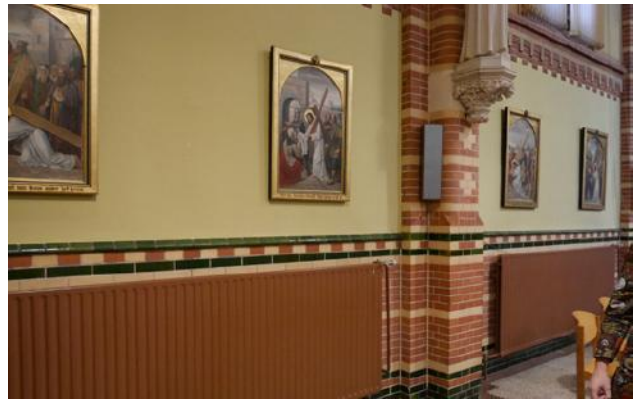
De kapel is evenals de jongenskapel nog in goede staat. In deze kapel zijn de bijbehorende biechthokjes en sacristie behouden. In de sacristie staat een eikenhouten kast met dezelfde briefpanelen als de deuren in de kapel. Het altaar was een gift van het bestuur, het ontwerp is getekend door de architect Groenendael. Het werk is uitgevoerd door de Bossche beeldhouwer Van Bokhoven.

De kapel is recent overgeschilderd, hierbij zijn de muurschilderingen van François Mes overgesausd. Tussen de vensters waren voorheen portretmedaillons aangebracht die eerder al overgeverfd waren. Een van deze medaillons is vrijgelegd. In het voorportaal heeft Francois Mes zijn eerste schilderijen met olieverf gemaakt, deze zijn nog in goede staat.

Aan de muren in de kapel hangen schilderijen met kruiswegstaties, geschilderd door de kunstenaar Windhausen uit Roermond. Op het balkon staat een orgel uit de jaren 50. Vanuit het balkon is een trap naar de zolderverdieping waar de luidklok van de toren bediend kan worden.

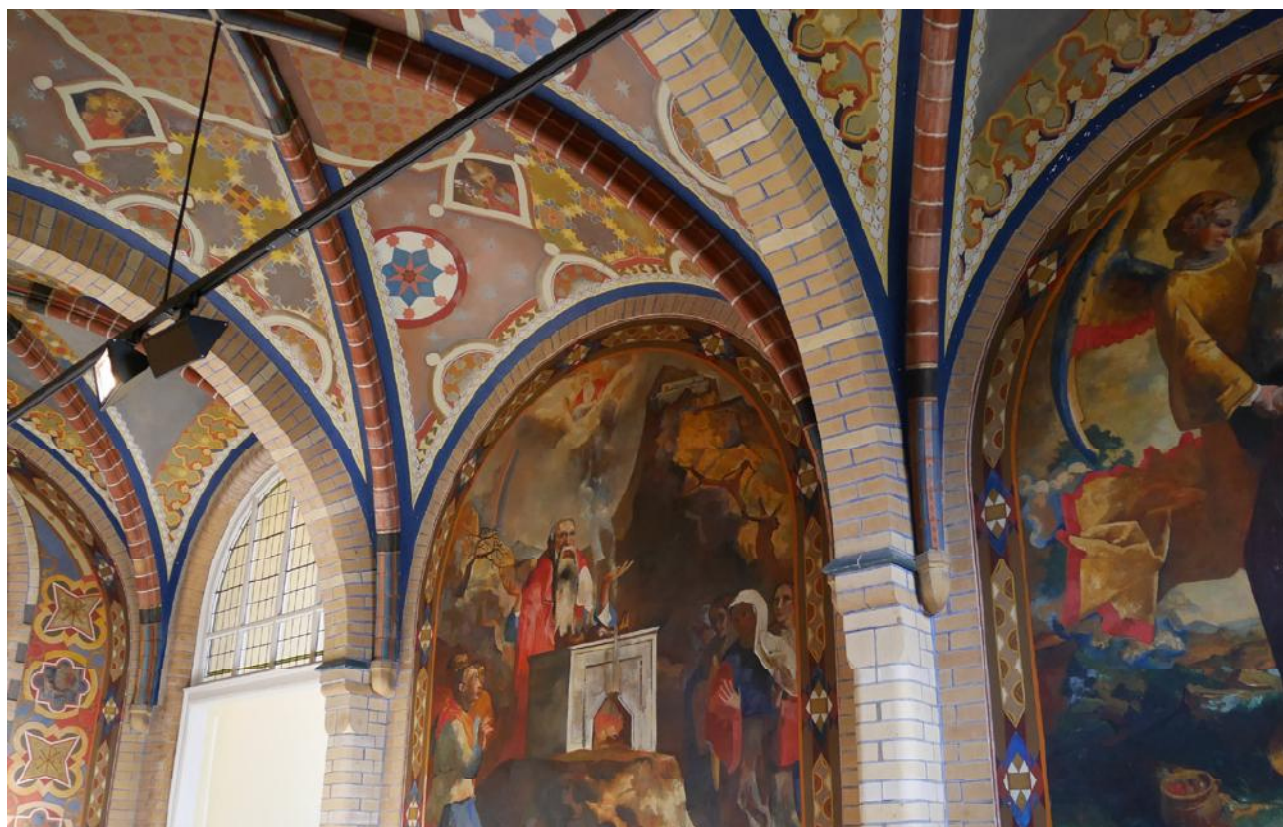
overzicht meisjeskapel

zijmuren met schilderijen kruiswegstaties

netgewelf meisjeskapel

muurschilderingen in het voorportaal van de meisjeskapel door François Mes

koperen beeld van Sint-Michaël op de topgevel van het priesterhuis

beelden van engelbewaarders boven de hoofdingang

monumentale kunst

glas-in-lood

In het doveninstituut zijn in de trappenhuizen, kapellen en bij de hoofdingang gebrandschilderde glas in lood ramen toegepast. De ramen in de kapellen zijn kort na de voltooiing van het gebouw in neogotische stijl vervaardigd door het Roermondse atelier F. Nicolas en zonen. De overige ramen zijn pas na de bouwtijd aangebracht en waren giften voor het instituut. De latere ramen zijn door drie kunstenaars gemaakt: François Mes, Luc van Hoek en laurens Bleeker.

Alle gebrandschilderde ramen zijn door het museum voor vlakglas en emaillekunst uit Ravenstein beschreven en gefotografeerd. De informatie is te vinden in het boekje: *Verhalen in glas in lood, Kentalis, Sint Michielsgestel*.

schilderingen

François Mes werd in 1892 als Jaap Mes in Haarlem geboren. In de jaren 1912-1913 bezocht hij de Haarlemse kunstnijverheidsschool en daarna de avondcursus aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten te Amsterdam. In 1917 trad hij in bij de Benedictijnen te Oosterhout. Hij schilderde voornamelijk in Frankrijk (priorij van St.-Paul te Wisques). Hij was een zeer veelzijdig kunstenaar. De muurschilderingen in het doveninstituut van François Mes zijn beschreven in het boek: *De genade van de Steiger* (zie bronnen). François Mes maakte niet alleen de muurschilderingen in beide kapellen en voorportalen, maar ook de schilderingen in de zijkapellen, de tekening op de schoorsteenmantel in de kamer van de directeur en enkele glas in lood ramen.

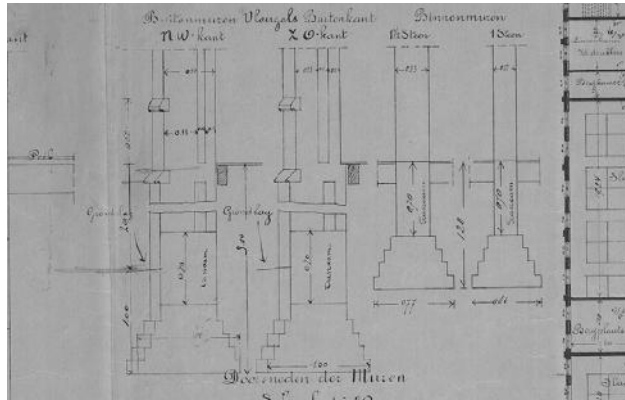
beelden

Het hoofdgebouw, de kapellen en de tuinen van het instituut zijn rijkelijk voorzien van standbeelden. Er zijn vooral veel standbeelden van engelen. In de hardstenen ingangspartij is de Latijnse tekst "sub tutela angelorum" gebeiteld, dat onder bescherming van de engelen betekent.

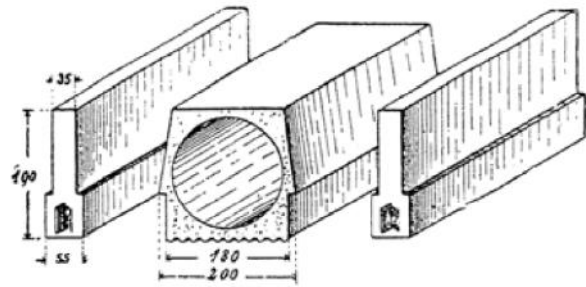
De herkomst en achtergrond van de standbeelden worden beschreven in het boekje van het dovenmuseum: *Wandelen, kijken, bewonderen, verwonderen. Bezienswaardigheden op en aan het hoofdgebouw van Kentalis te Sint Michielsgestel*. door Piet Borneman.

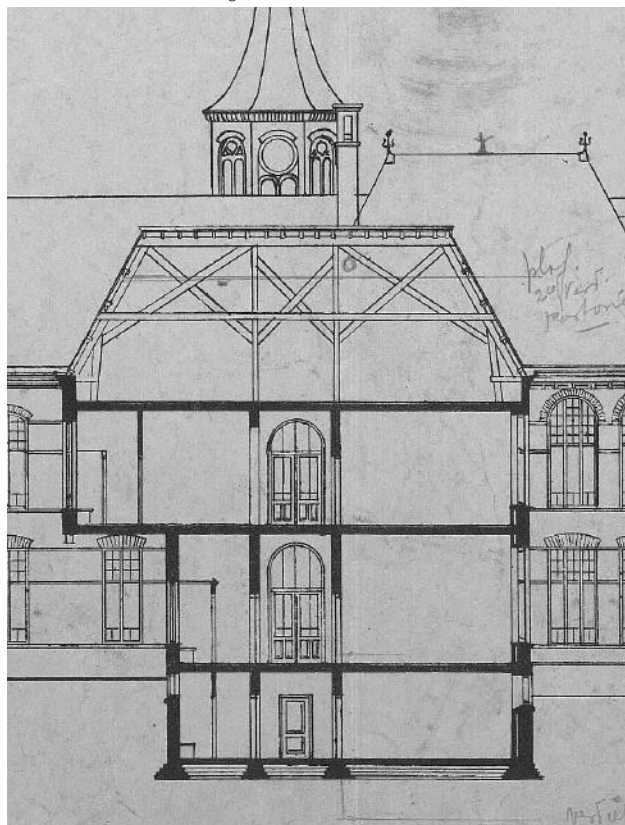
glas in lood raam Michäel en de draak, meisjeskapel

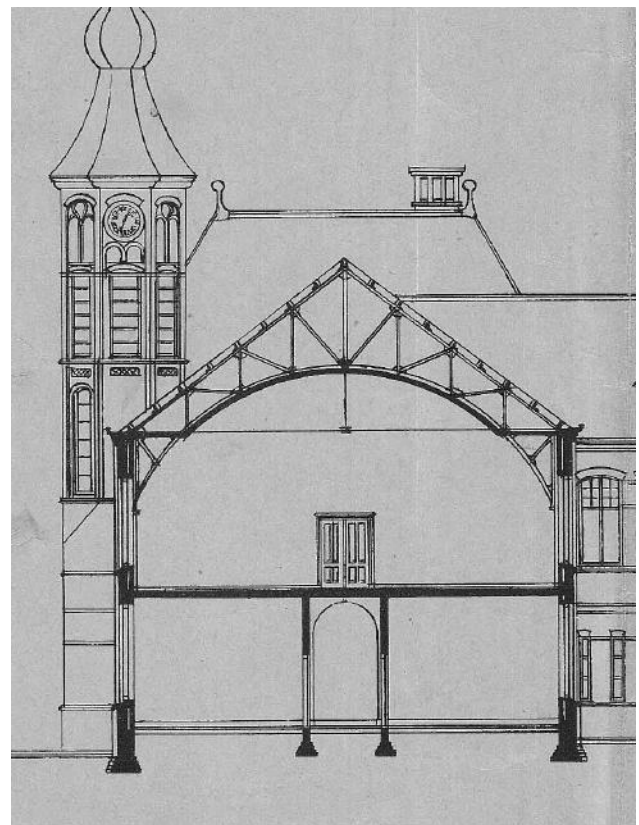
muurfundatie (bouwtekening 1908)

constructie Herbstvloer, gewapend betonnen balken met een vulelement

constructie voorvleugel (bouwtekening 1908)

constructie zijvleugels (bouwtekening 1908)

constructie

muren

De buitenmuren en de muren van de middengangen zijn gefundeerd op staal. De buitenmuren zijn opgebouwd uit een buiten- en binnenblad met een smalle spouw.

vloeren

De betonnen vloeren liggen op de buitenmuren en worden in het midden ondersteund door de gangmuren. Voor de vloeren is gekozen voor een constructie met het systeem Herbst. De Herbstvloer werd omstreeks 1903 ontwikkeld door de Duitser W. Herbst en in 1910 op de Nederlandse markt gebracht. Een Herbst vloer is opgebouwd uit rechthoekige balken met een verdikte onderzijde. De balken werden in het werk om de 25 centimeter gelegd. Hier-tussen werden holle vulelementen van een lichte betonsoort geplaatst, die op de verdikte zijde van de balken rustten. Het geheel werd gekoppeld door een in het werk gestorte dekvloer. Er kon een overspanning van maximaal tien meter overbrugd worden.

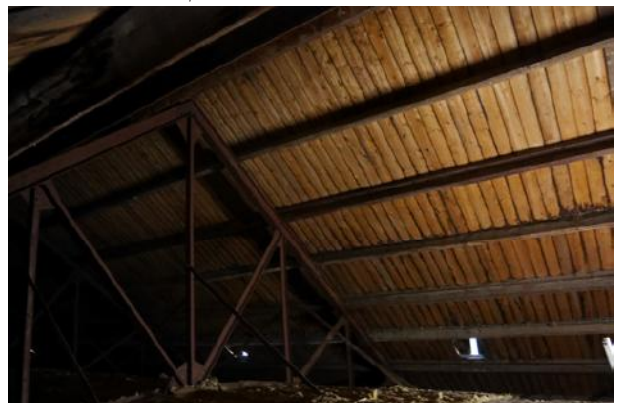
kappen

Voor de kappen zijn verschillende constructies gebruikt. De kappen van de voorvleugel, inclusief het priesterhuis en de bouwde-len op de hoeken, hebben houten kapconstructies. Het uitgangspunt van de houten constructies is het verbeterd Hollands spant. Om de grote overspanning en het platte dak te kunnen maken, is er gebruik gemaakt van stijlen die afsteunen op de gangmuren.

Boven de slaapzolders van de zijvleugels is gekozen voor een stalen kapconstructie. De zadeldakspanten hebben een hangwerk van stalen vakwerkspanten. Deze spanten zijn samengesteld uit verschillende profielen. De randstaven bestaan uit gekoppelde U-profielen waartussen de verticale en diagonale wandstaven in de knooppunten met platen zijn bevestigd. Bij de bevestiging is gebruik gemaakt van zowel klinknagels als van bouten. De gordingen, van afwisselend staal en hout, zijn ter plaatse van de knooppunten gelegd. In de gebogen onderrandstaven zijn cementplaten geplaatst zodat boven de slaapzolders een cementen tongewelf ontstond. De keuze voor staal en cement heeft direct verband met de brandveiligheid van de slaapzolders.

dakconstructie zolder priesterhuis

stalen spant slaapzolder

betonnen platen in het tongewelf van de slaapzolders

voorgevel, centraal de oude watertoren, links voormalige trafohuis

voorgevel en zijgevel, met wasserij en bergingen achter de gevels

achtergevel, op de begane grond de gang uit 1954

voorgevel wasserij met nieuwe vensters

luchtfoto, kruisvormig dak van de wasserij, rechts boven de watertoren

interieur oude wasserij (archief IVD)

wasserij

De wasserij maakte oorspronkelijk deel uit van een complex met de boerderij, bakkerij, boterhuis en een woning voor de beheerder. Na de afbraak van de boerderij in 1953 en de bouw van het internaat Martha, werd in de ruimte van de voormalige bakkerij de keuken voor het pension gemaakt. Het internaat werd met het hoofdgebouw verbonden door middel van een gang, die op de begane grond tegen de achterkant van de wasserij werd gebouwd. Hierdoor kwamen de vensters van de achtergevel op de begane grond inpandig te liggen. Op de verdieping van de wasserij werden extra kamers voor het internaat gemaakt. De wasserij en strijkerij bleven in het pand gevestigd. Tussen de wasserij en het hoofdgebouw stond voorheen een muur met een toegangspoort. Deze muur is na 1989 afgebroken.

exterieur

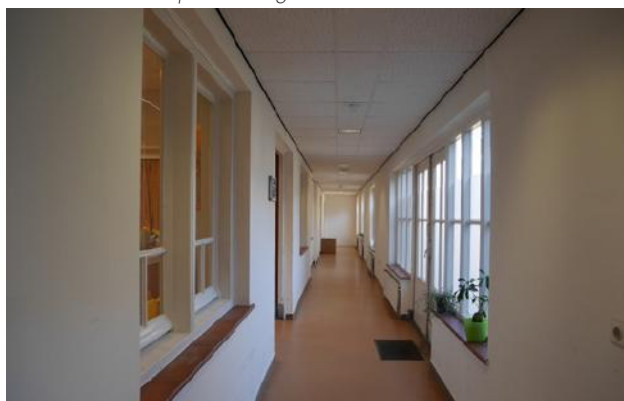
De wasserij heeft twee bouwlagen onder een kap. De kap bestaat uit twee haaks op elkaar geplaatste zadeldaken, zodat een kruisvormig dak ontstaat. Aan de voorzijde staat een watertoren van twee bouwlagen onder een flauw hellend schilddak. De gevels zijn opgetrokken van dezelfde steen als het hoofdgebouw. In het metselwerk zijn gele banden van verblendsteen verwerkt. De huidige houten kozijnen zijn een vervanging van de oude kozijnen uit 1910. Aan de achterzijde, zijn in de nieuwe doorgang de oude vensters behouden.

interieur

Het interieur van de wasserij heeft flink wat veranderingen ondergaan. De hoofdstructuur is nog aanwezig, maar muren, vloeren en plafonds hebben moderne afwerkingen gekregen. Enkele deuren en ramen zijn uit de bouwtijd. Tijdens de bouwhistorische opname was de verdieping niet toegankelijk.

ruimte aan de voorzijde van het gebouw

latere gang naar Martha internaat

wasserij, oude achtergevel van binnen

waardering

Als uitgangspunt voor de onderstaande waardering zijn de richtlijnen voor bouwhistorische onderzoek (2009) van de Rijksdienst van het Cultureel Erfgoed aangehouden.

In de waardering wordt onderscheid gemaakt tussen een contextuele waardering en een interne waardering. In de contextuele waardering wordt het object vergeleken met soortgelijke gebouwen op regionaal of landelijk gebied.

De interne waardering bekijkt het object op gebouwniveau. In de interne waardering wordt door middel van kleuren aangegeven welke onderdelen cultuurhistorische waarde hebben en geven daarmee de wens tot behoud aan. Met de interne waardering worden de relatieve monumentale waarden van de verschillende onderdelen van het gebouw met elkaar gewogen. Hierdoor kunnen bewuste en onderbouwde keuzes voor behoud, vervanging of sloop gemaakt worden bij verbouwing of herbestemming van het object.

De interne waardering bestaat uit een textuele beschrijving en de bijbehorende waarderingsplattegronden. De tekeningen en tekst kunnen niet los van elkaar gelezen worden.

bescherming

Het doveninstituut is sinds 2002 een beschermd rijksmonument met monumentnummer 519925. Bij het monument horen ook de rijksmonumentale brug over de gracht en het rijksmonumentale standbeeld van de stichter (complex nummer 519924).

In de redengevende beschrijving van de rijksdienst is eerder al een waardering van het gebouw gemaakt. Deze waardering is hieronder bijgevoegd. De contextuele waardering gaat dieper in op deze waardering van de rijksdienst.

Het doveninstituut is van algemeen belang. Het doveninstituut heeft cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van de ontwikkeling van de door voornamelijk door religieuzen geleide gezondheidszorg in het zuiden van Nederland rond 1900 en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de grootschalige gestichten. Het doveninstituut heeft architectuurhistorische waarde vanwege de veelheid en de hoogwaardige kwaliteit van de toegepaste stijlelementen en vanwege de plaats die het pand inneemt in het oeuvre van de architect

J.H.H. van Groenendaal. Het doveninstituut is gaaf bewaard gebleven. Het doveninstituut is zowel functioneel als typologisch zeer zeldzaam. (bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

contextuele waardering

cultuurhistorische waarde

Het complex heeft een hoge cultuurhistorische waarde:

- Het complex is een bijzonder voorbeeld van een typologische ontwikkeling van de grootschalige katholieke instituten zoals die in de tweede helft van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw gebouwd werden. De congregaties van die instituten waren sterk op de maatschappij gericht en presenteren zich, in tegenstelling tot de contemplatieve orden, ook nadrukkelijk met hun architectuur.
- Het instituut geeft het belang aan van kloosters voor de ontwikkeling van de op de maatschappij gerichte zorg in die periode.
- Het doveninstituut was een nationaal belangrijke religieuze zorg- en onderwijsinstelling voor doven. Lange tijd was het instituut de enige en katholieke doveninstelling in het zuiden van het land. Het was een kenniscentrum voor dovenonderwijs, de hier ontwikkelde leermethodes hebben nationaal en internationaal navolging gekregen. Sinds de oprichting is het gebouw met omliggend terrein altijd in gebruik geweest voor zorg en onderwijs aan doven.
- Behalve dat het instituut opgezet was voor het onderricht en verzorging van kinderen en oud-leerlingen met een gehoorprobleem, was het tevens in gebruik als klooster. Uitzonderlijk was dat er zowel een vrouwelijke als een mannelijke congregatie in het gebouw gehuisvest was en daarmee is het instituut tevens een zeldzaam voorbeeld van een dubbelklooster.
- Ondanks dat het instituut zo veel mogelijk probeerde zelfvoorzienend te zijn, had het aanzienlijke economische betekenis voor de omgeving en het dorp. Die betekenis breidde zich verder uit toen de zusters en broeders door seculier personeel vervangen werden. Daarbij heeft het instituut voor de bevolking grote immateriële betekenis in sociologische en historische zin.

situationele en ensemble waarde

Het doveninstituut heeft hoge situationele- en ensemblewaarden:

- De vestiging van de instelling op een locatie in het buitengebied maar binnen bereik van de stad, is kenmerkend voor de stichting van een dergelijk instituut. Dit had te maken met de mogelijkheden van het verwerven van voldoende grond voor de bouw van grootschalige opgezette complexen, maar ook met de semi gesloten gemeenschappen die er verbleven.
- Het hoofdgebouw heeft ensemblewaarden als onderdeel van een complex bestaande uit de kloostertuin (siertuin, gracht, bruggen, mariagrot, pandhof), de wasserij tesamen met de toegepaste kunst uit de periode dat het pand in gebruik was als doveninstituut. De boerderij en de utiliteitstuinen zijn niet meer als zodanig aanwezig.
- Het doveninstituut heeft een beeldbepalende ligging aan de rand van de dorpskern. In het dorp bevonden zich drie, en later vier, grote katholieke instellingen (Ruwenberg, Beekvliet en later het klooster in Nieuw Herlaer). Deze instellingen waren cruciaal voor het aanzien van Sint Michielsgestel. Katholieke kerken, kloosters en dergelijke grootschalige instituten worden gezien als de identiteitsdragers van het Brabantse landschap.

architectuur- en bouwhistorische waarde

Het gebouw heeft hoge architectuurhistorische waarde:

- Het heeft belang vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteiten van het ontwerp met zorgvuldige detaillering en ornamentiek. Bovendien heeft het waarde vanwege het gebruik van kostbare materialen.
- Het doveninstituut wordt gezien als een van de belangrijkste en grootste werken in het oeuvre van de architect J.H.H. van Groenendaal.
- Het heeft kunsthistorische waarde vanwege de toegepaste monumentale kunstwerken, wandschilderingen en gebrandschilderde glas in lood ramen.

- Het gebouw heeft belang als kenmerkend voorbeeld van een laat 19de begin 20ste eeuws instituut dat in opzet geïnspireerd was op, en verwijst naar de middeleeuwse kloosterbouw. Het is een goed voorbeeld van een klooster uit de rijke roomse periode, gebouwd in neostijlen en gebruikmakend van de voor die tijd, nieuwste materialen en constructies. De neorenaissance-architectuur is kenmerkend voor openbare gebouwen uit de late 19de- en vroege 20ste eeuw, de neogotiek is kenmerkend voor de kerkenbouw uit die periode.

- Tenslotte heeft het waarde vanwege de inpassing van twee congregaties in één gebouw waardoor een bijzondere (symmetrische) opzet, indeling en logistiek is ontstaan.

zeldzaamheid

Het gebouw is zowel functioneel als typologisch zeer zeldzaam. Het was het enige grote instituut voor doven in het zuiden van Nederland, de inpassing van een dubbelklooster en de daaruit voortvloeiende indeling is uniek.

gaafheid en herkenbaarheid

Zowel het interieur als het exterieur van het pand zijn architectonisch in zeer gave staat. Intern zijn er kleine wijzigingen doorgevoerd, die over het algemeen niet meer inhielden dan het plaatsen of het verwijderen van enkele tussenwanden. De kenmerkende structuur rondom middengangen is geheel behouden. Daarbij zijn veel van de oorspronkelijke interieurafwerkingen nog aanwezig.

Dertig jaar geleden is het achterste deel van het hoofdgebouw afgebroken, inclusief de gebouwen die in de loop van 80 jaar achter het pandhof bijgebouwd waren. De voormalige karakteristieke carrévorm rondom een pandhof met kloostergangen is daarom niet meer direct herkenbaar.

In de kloostertuin is de gracht die voorheen rondom het instituut lag, voor een groot deel verdwenen. Dat geldt ook voor de utiliteitstuinen op het achterterrein. Aan de voorzijde is de siertuin behouden, en op het achterterrein de Mariagrot. Het pandhof is kleiner geworden na de afbraak van delen van de zijvleugels, maar nog representatief.

interne waardering

monumentwaarden

In deze waardestelling is door middel van tekst en plattegronden met kleuren aangegeven welke monumentale waarden de verschillende onderdelen bezitten. ● Blauw staat voor een hoge monumentwaarde (deze onderdelen zijn van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het monument) ● groen voor een positieve waarde (deze onderdelen zijn van belang voor de structuur en/of de betekenis van het monument) en ● geel voor een indifferente waarde (deze elementen zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of betekenis van het monument). De plattegronden zijn bedoeld om een globaal overzicht te geven van de waarden en dienen in relatie tot de tekst gelezen te worden.

hoofdgebouw

exterieur

● hoge monumentwaarde

- hoofdvorm, voorvleugels met zijvleugels
- materiaalgebruik: baksteen, verblendsteen en vormstenen, hardstenen plint en de bijbehorende rijke detaillering van de gevels
- houten raamkozijnen van de ramen, deuren en deurkozijnen uit de bouwtijd, de verschillende vormen vensteropeningen
- ingangspartij van de hoofdentree met de natuurstenen trap, natuurstenen portiek, standbeelden, tegelmozaïek en glas in lood raam, natuurstenen trappen zijkant priesterhuis
- sierhekwerken voor de ramen van het souterrain
- kapvormen (daken met omlopend dakschild, zadeldaken en schilddak) met dakkapellen en leien dakbedekkingen
- daktoren op het priesterhuis
- houten rolluiken voor de ramen van het priesterhuis
- glas in lood ramen in de trappenhuizen en het priesterhuis
- standbeelden, gedenkplaat en herdenkingsplaat in de ingangsportiek,

● positieve monumentwaarde

- erkerzaal (vanwege de versterking van de strikt toegepaste symmetrische opzet van de achtergevel)

● indifferente monumentwaarde

- stalen ramen
- nieuwe ingang in de jongensvleugel en de achteringang van het priesterhuis

interieur

● hoge monumentwaarde

- ruimtelijke hoofdstructuur met middengangen geflankeerd door kamers
- de trappenhuizen in de traptorens, priesterhuis en aan het eind van de zijvleugels met de afwerkingen van graniet, staal, gemetselde treden en beton, de smeedijzeren leuning, tegellambriseringen, glas in lood ramen
- de bovenramen, deuren en deurkozijnen met architraven uit de bouwtijd, ook de verbingsdeuren tussen de kamers
- tegellambriseringen in de gangen en trappenhuizen met de houten lijsten, natuurstenen plinten en hoeklijsten
- stucdambriseringen met houten lijsten op de verdiepingen in de gangen
- tegellambrisering in de kantine
- marmeren schouwen van de oude stookplaatsen, en de stookplaats in de voormalige directeurskamer
- terrazzo vloeren in de gangen
- het interieur van de bestuurszaal
- parketvloeren in de kamers op de begane grond van het priesterhuis
- gestuikte plafonds met kooflijsten en gestuukt gewelfplafond bij de hoofdingang
- kapconstructies (naalddhouten kappen van de voorvleugel en stalen kapconstructie van de zijvleugels) met houten dakbeschoot
- klok met uurwerk op de zolder van het priesterhuis

● positieve monumentwaarde

- kluisdeur in de hedendaagse vergaderzaal
- de niet meer gave interieuronderdelen in het souterrain zoals de badkamers, kasten, snijtafels, pekelbakken etc.
- waterreservoir op de zolder van het priesterhuis
- alle tussenwanden van de kamers die geen speciale elementen bevatten en alle plafond zonder speciale details
- nieuwe tegellambrisering bij de ingang van de meisjes

● **indifferente monumentwaarde**

- nieuwe scheidingswanden tussen de kamers
- spoelkeuken in het souterrain vanwege de technische staat
- jongere afwerkingen van wanden, vloeren en plafonds in de verschillende ruimten
- later toegevoegde binnendeuren en haldeuren
- de halfafgebroken chambrettes op de zolders van de voor-vleugel en hoekgebouwen
- later aangebrachte liften

kapellen

exterieur

● **hoge monumentwaarde**

- hoofdvorm
- materiaalgebruik, baksteen, verblendsteen en vormsteen met de bijbehorende rijke detaillering van de gevels
- kapvormen met dakkapellen en leien dakbedekkingen
- de dakruiters op beide kapellen

● **positieve monumentwaarde**

- tegelwand ter plaatse van de sloopnaad aan de noord-westzijde van de kapellen

interieur

● **hoge monumentwaarde**

- materiaalgebruik: baksteen, verblendsteen, vormsteen en geglaazuurde steen met de bijbehorende rijke detaillering van de muren
- natuurstenen communiebank meisjeskapel
- muurschilderingen van François Mes
- altaren en standbeelden
- kerkbanken
- houten paneeldeuren
- kast in sacristie meisjeskapel
- wijwatervat

● **positieve monumentwaarde**

- orgel uit de jaren '50 op het balkon van de meisjeskapel

● **indifferente monumentwaarde**

- latere inbouwen voor tentoonstellingsdoeleinden

wasserij

● **hoge monumentwaarde**

- hoofdvorm: wasserij met watertoren
- kapvormen, kruisende zadeldaken en het schilddak van de watertoren met leien
- materiaalgebruik, baksteen met verblendsteen en bijbehorende detaillering van de gevels
- originele vensters in de gang aan de achterzijde
- kapconstructie

● **positieve monumentwaarde**

- houten vensters voorzijde, model is nagemaakt van de oude vensterindeling

● **indifferente monumentwaarde**

- latere gang aan de achterzijde van het pand
- nieuwe ramen en deuren die geen relatie met het oorspronkelijke ontwerp hebben
- nieuwe indelingen en scheidingswanden in het interieur
- indelingen van de ruimten in het souterrain onder de zijkapellen

kloostertuin

● **hoge monumentwaarde**

- Mariagrot
- siertuin aan de voorzijde en oostzijde
- pandhof
- overgebleven delen van de gracht
- brug over gracht (rijksmonument nr. 519924)
- transformatorhuisje
- standbeeld voor de hoofdingang (rijksmonument 519924)

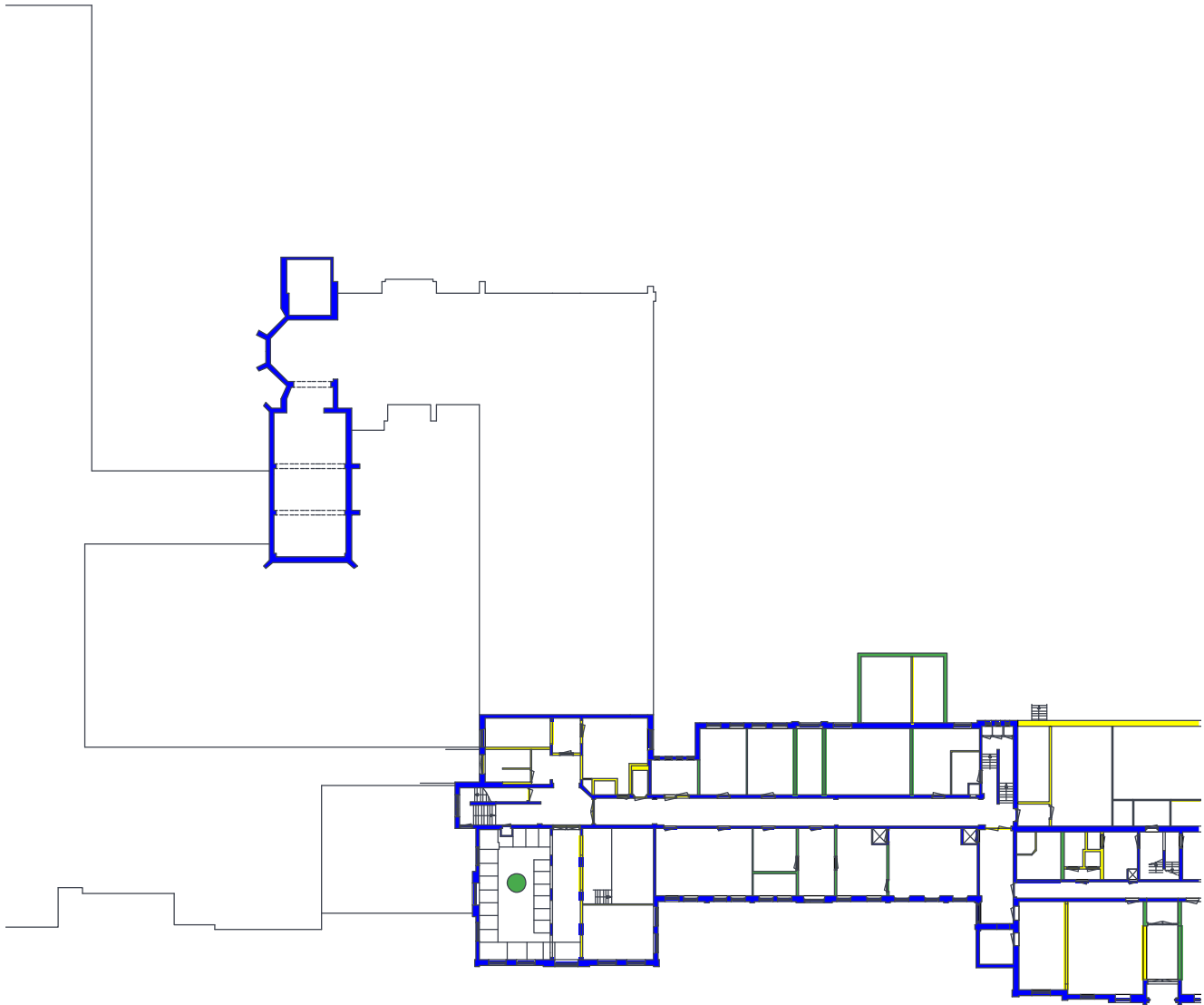
● **positieve monumentwaarde**

- tuin aan de westzijde

● **indifferente monumentwaarde**

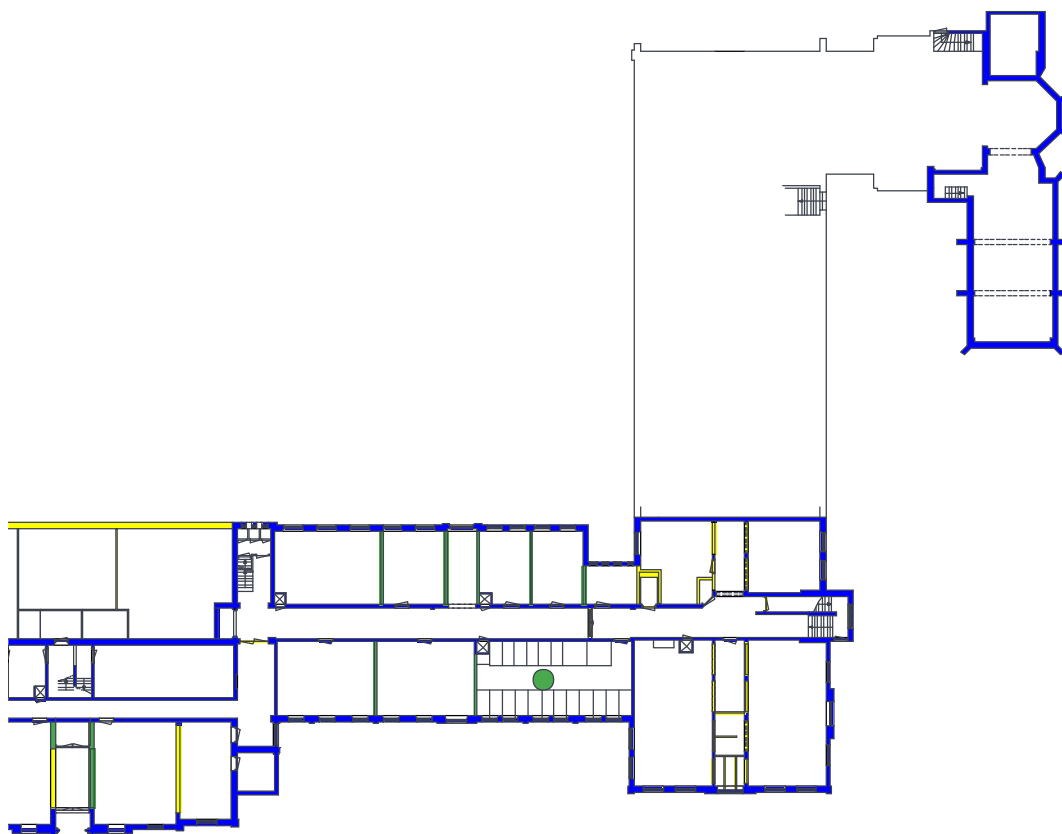
- parkeerplaatsen en tuin ten noorden van het pandhof

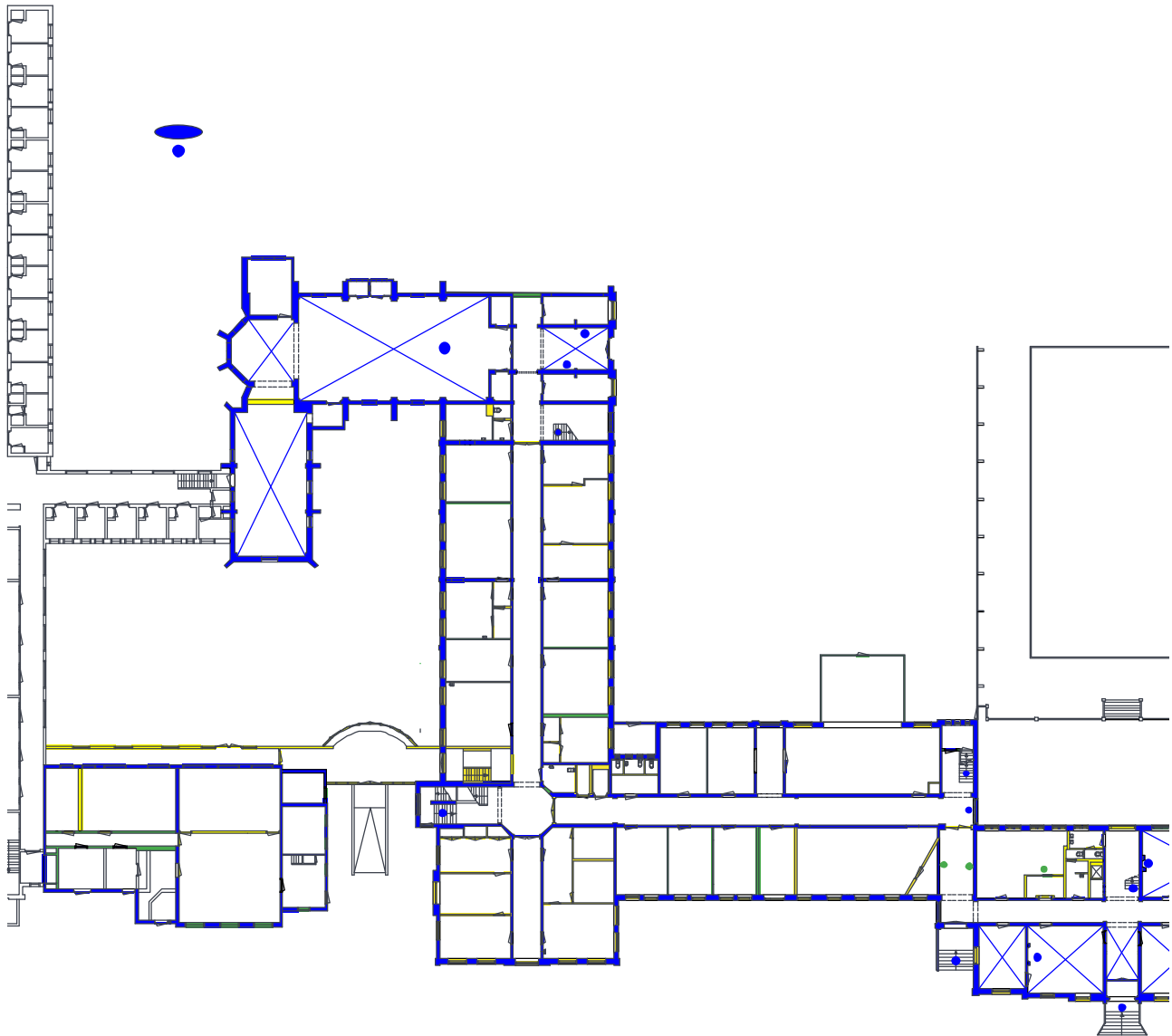
waarderingsplattegronden

souterrain

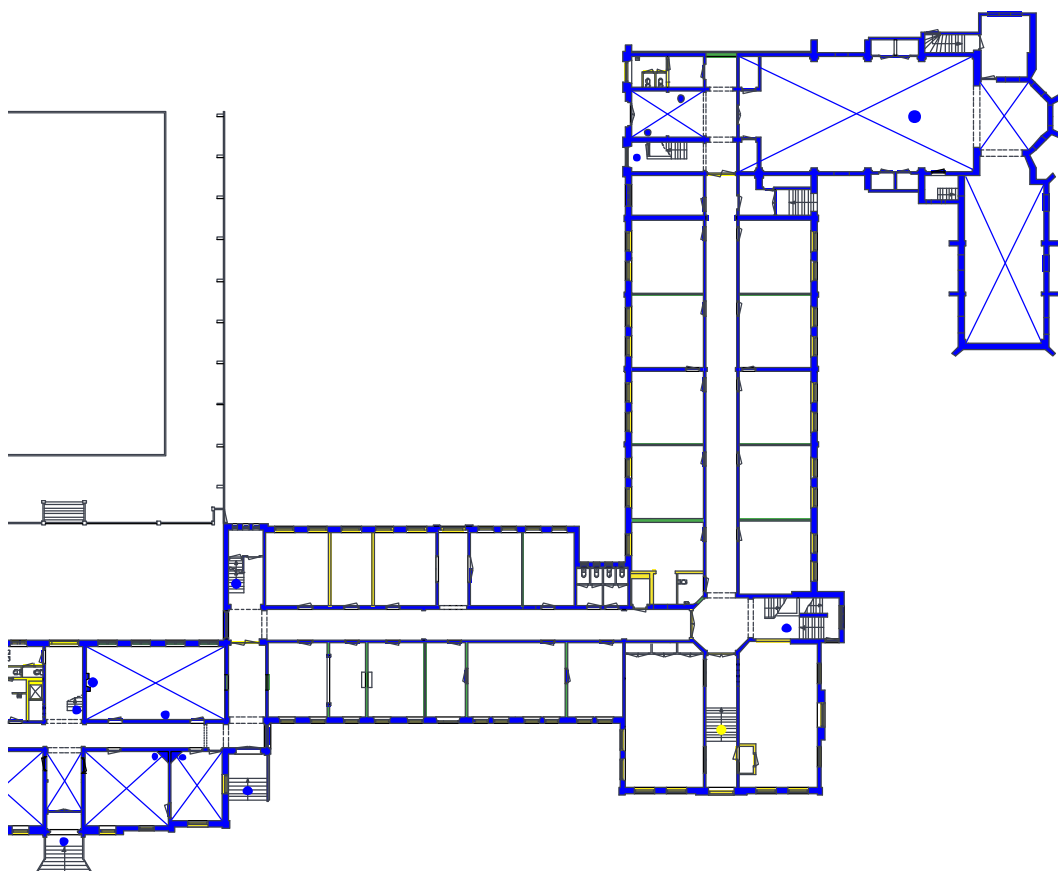
- hoge monumentwaarden
- positieve monumentwaarden
- indifferente monumentwaarden
- monumentwaarden van plafond,
zoldering of kap
- interieurelement

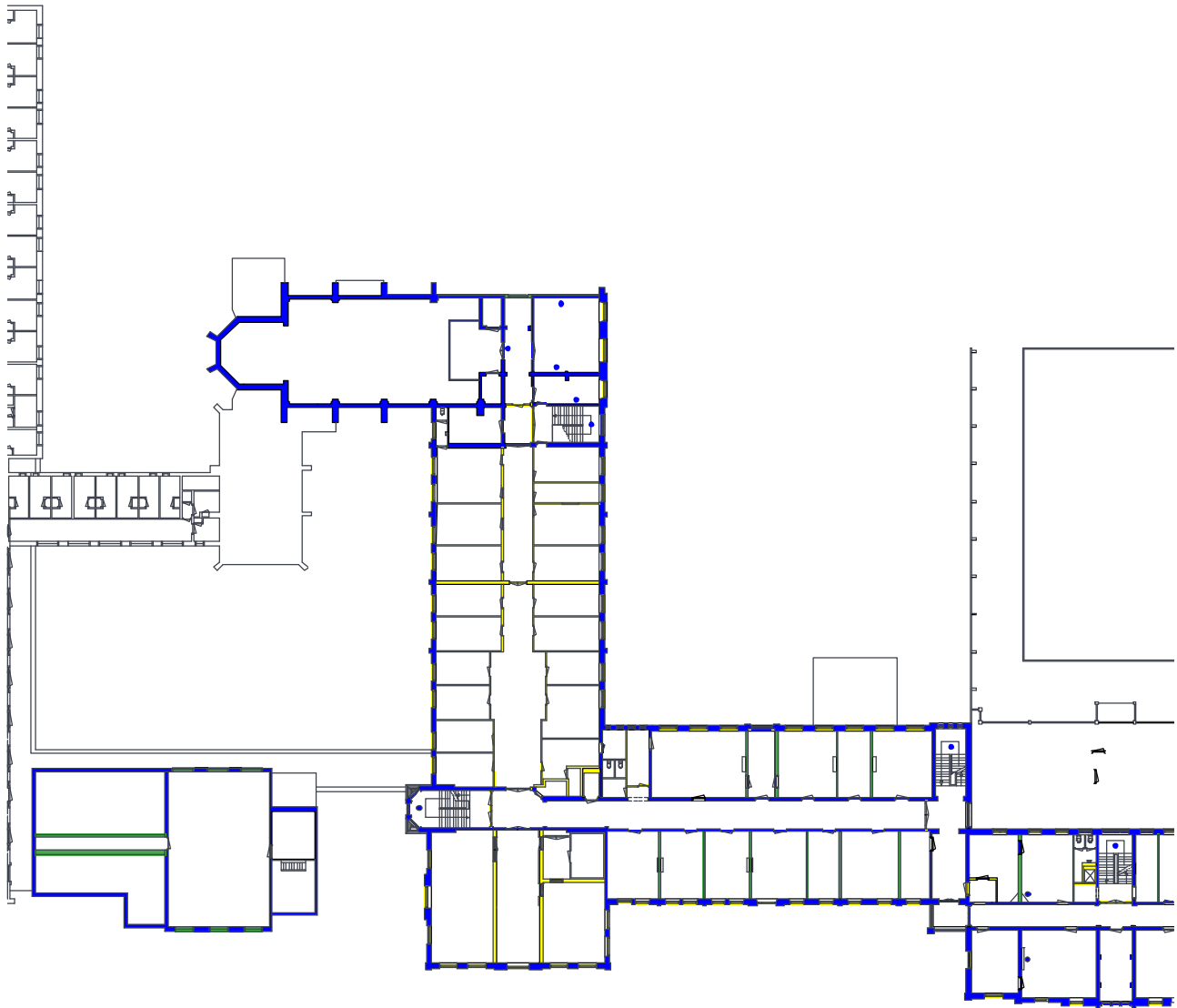

begane grond

- hoge monumentwaarden
- positieve monumentwaarden
- indifferente monumentwaarden
- monumentwaarden van plafond,
zoldering of kap
- interieurelement

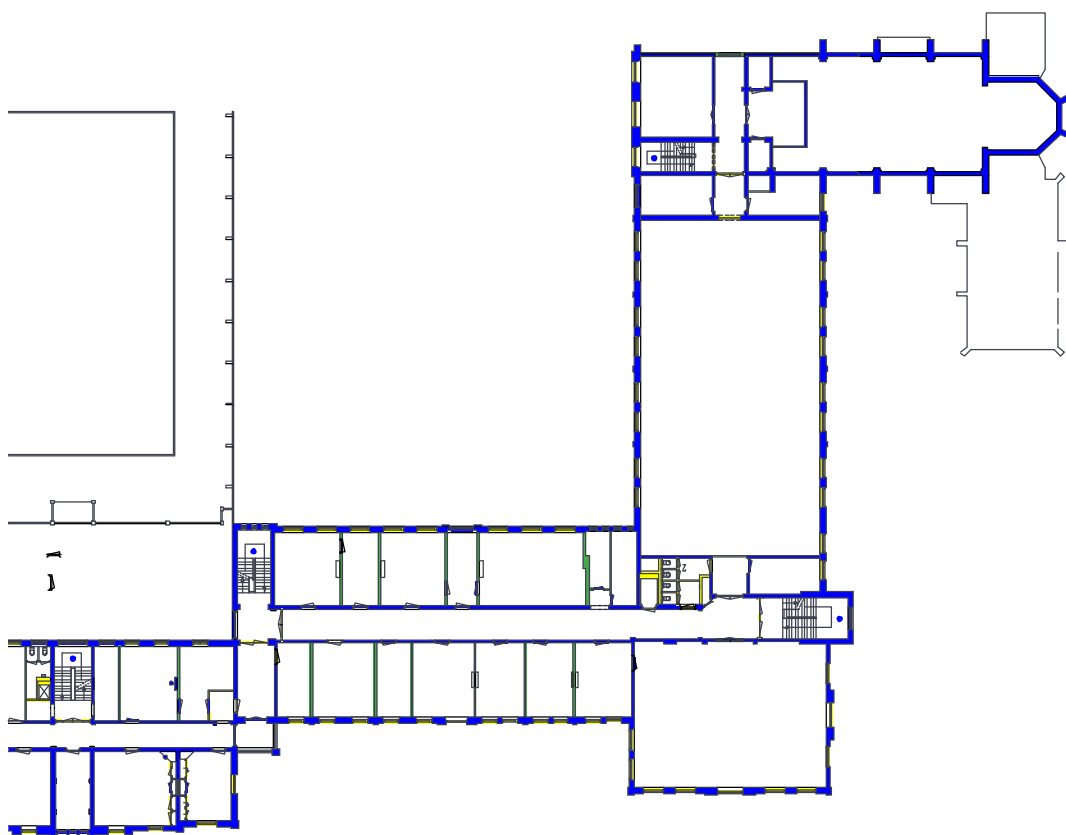

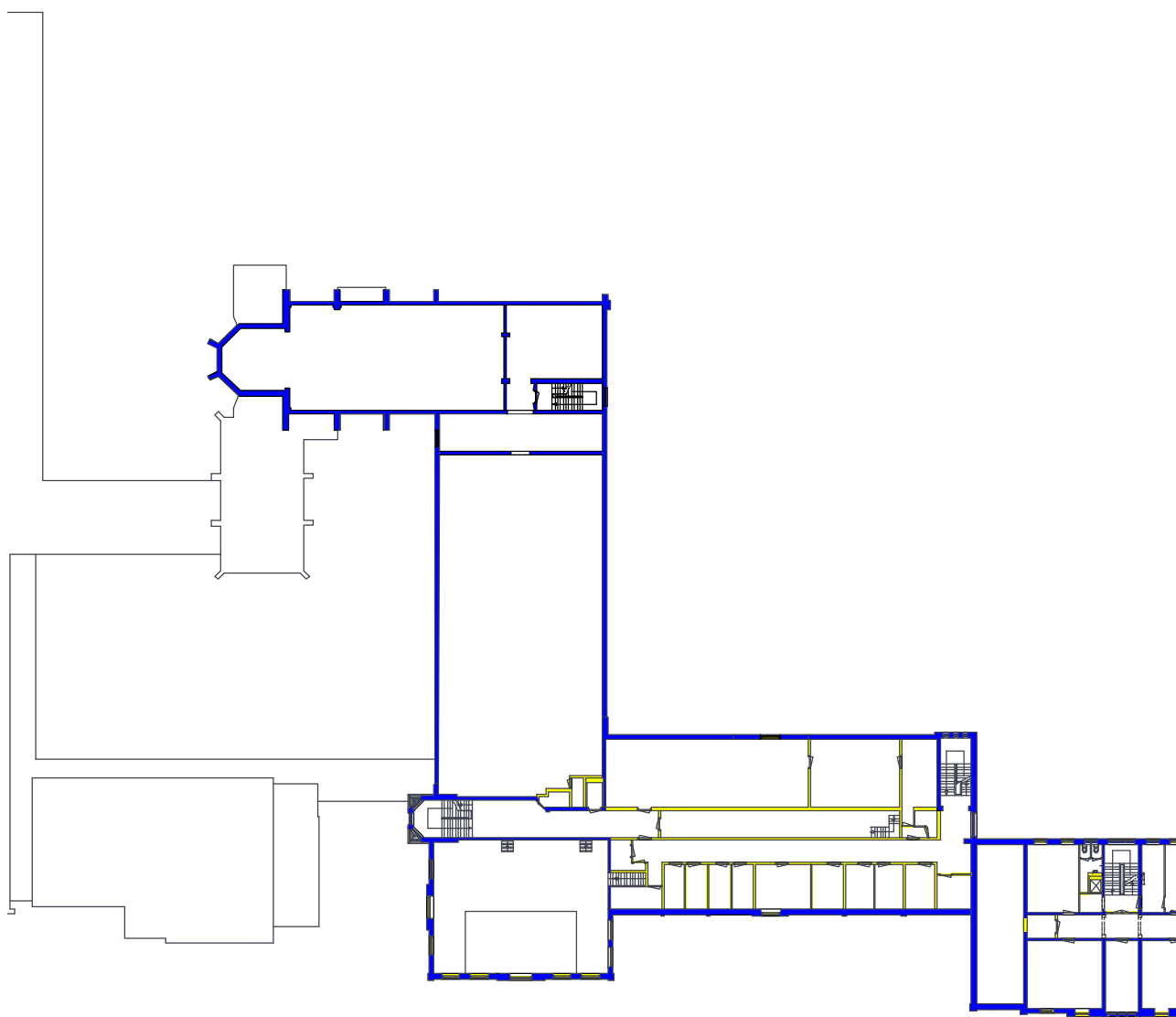
1

eerste verdieping

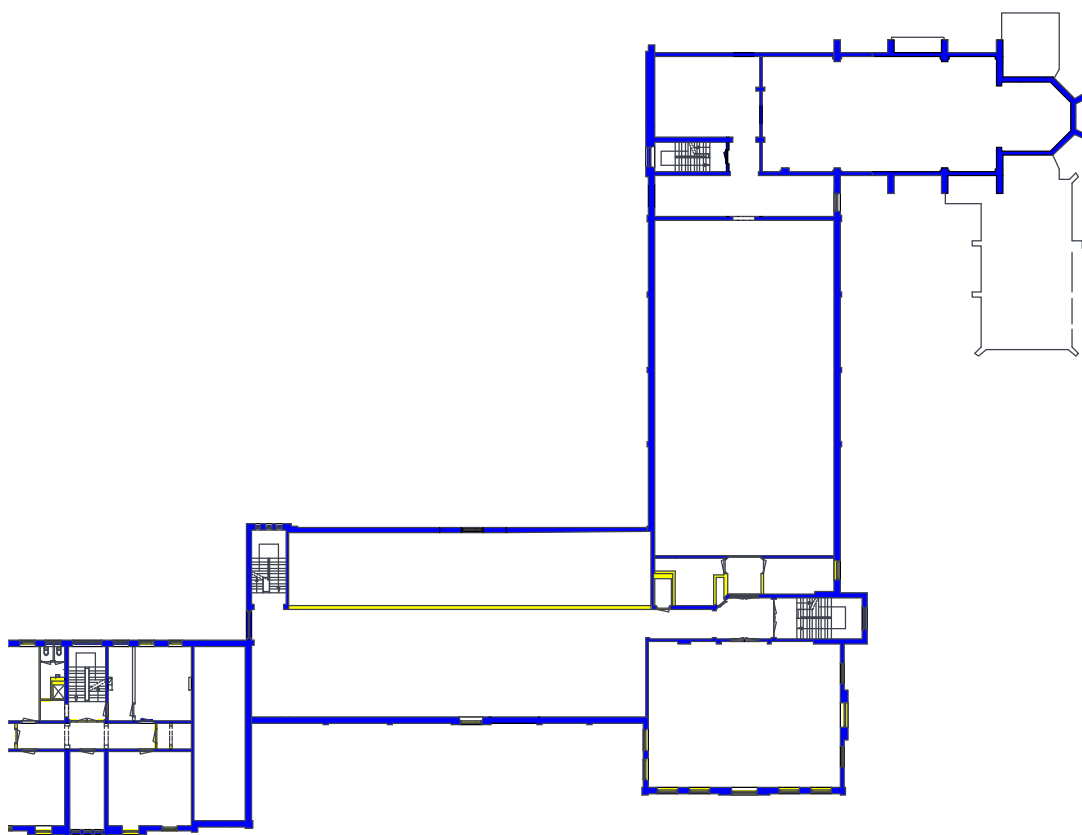
- hoge monumentwaarden
- positieve monumentwaarden
- indifferente monumentwaarden
- monumentwaarden van plafond,
zoldering of kap
- interieurelement

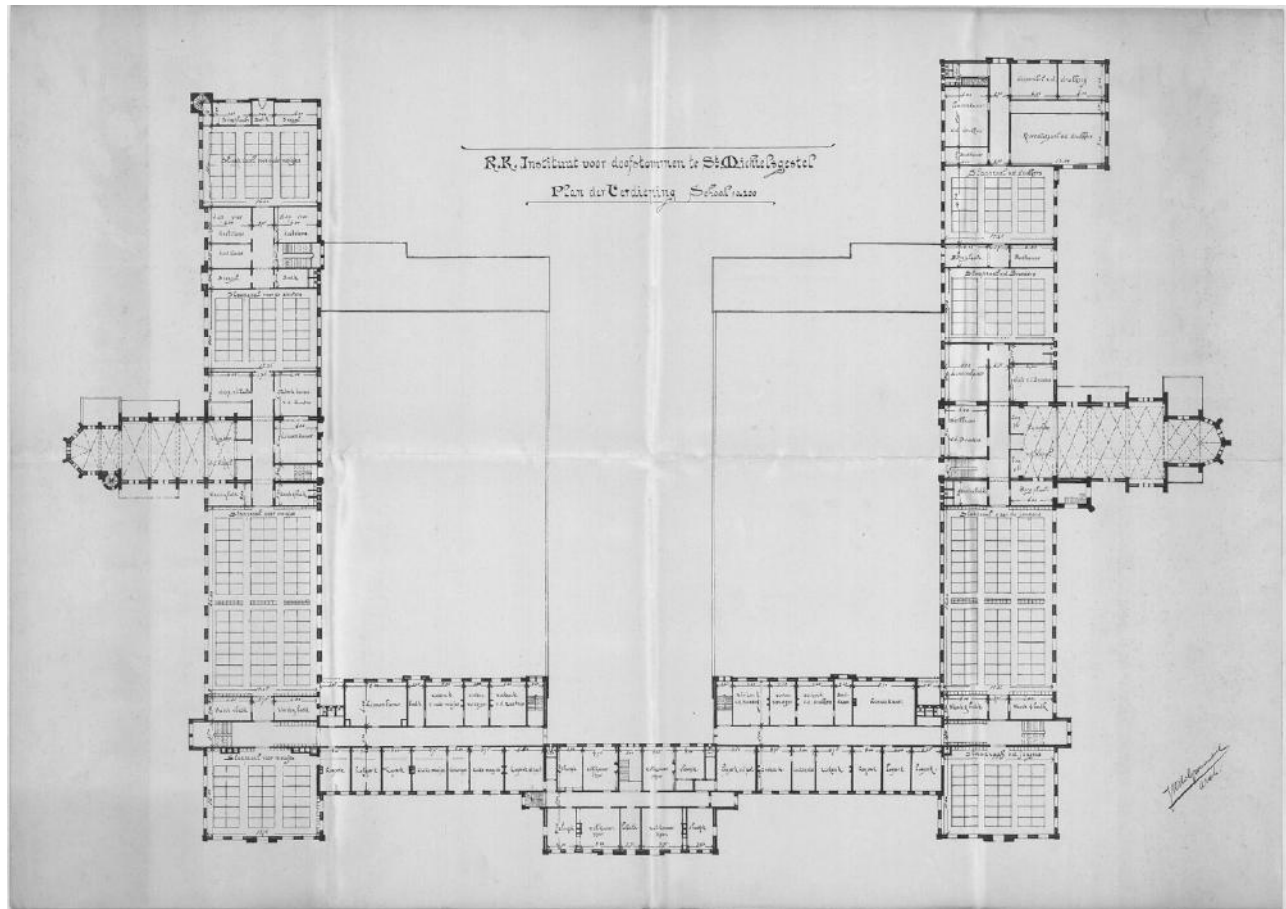
tweede verdieping

- hoge monumentwaarden
- positieve monumentwaarden
- indifferente monumentwaarden
- monumentwaarden van plafond,
zoldering of kap
- interieurelement

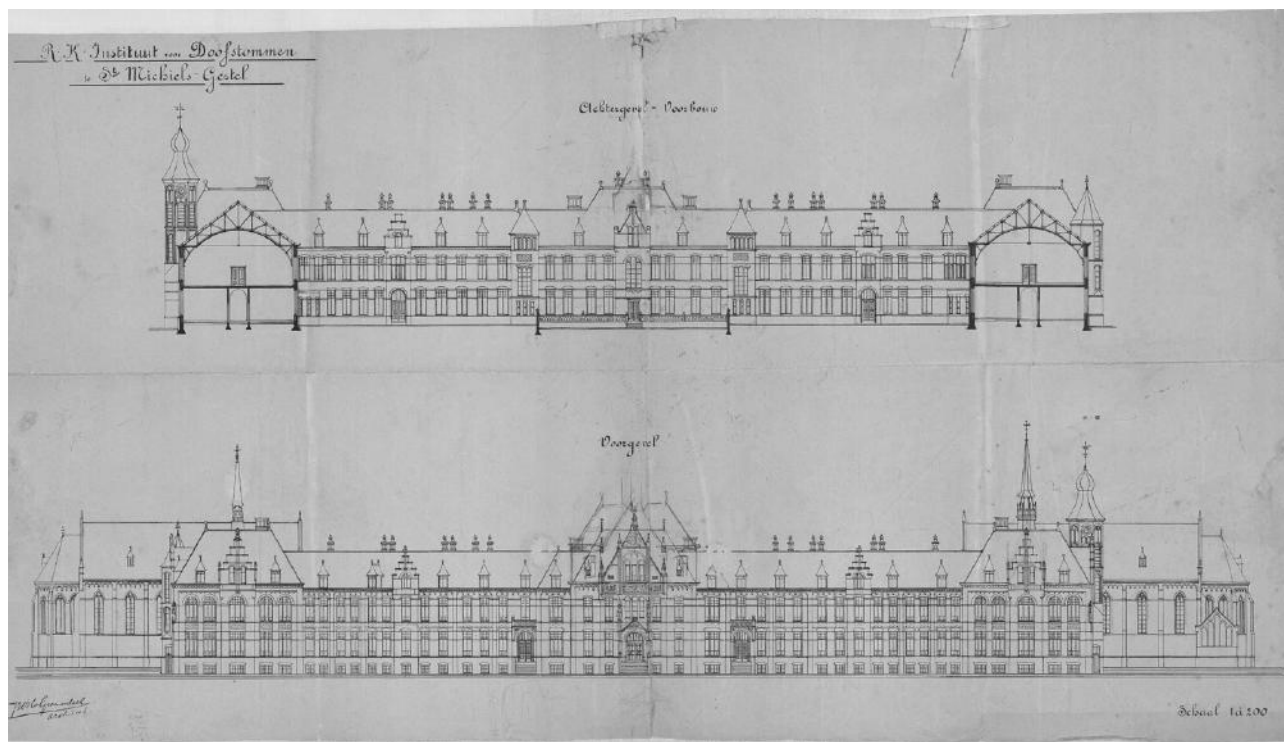

bijlagen

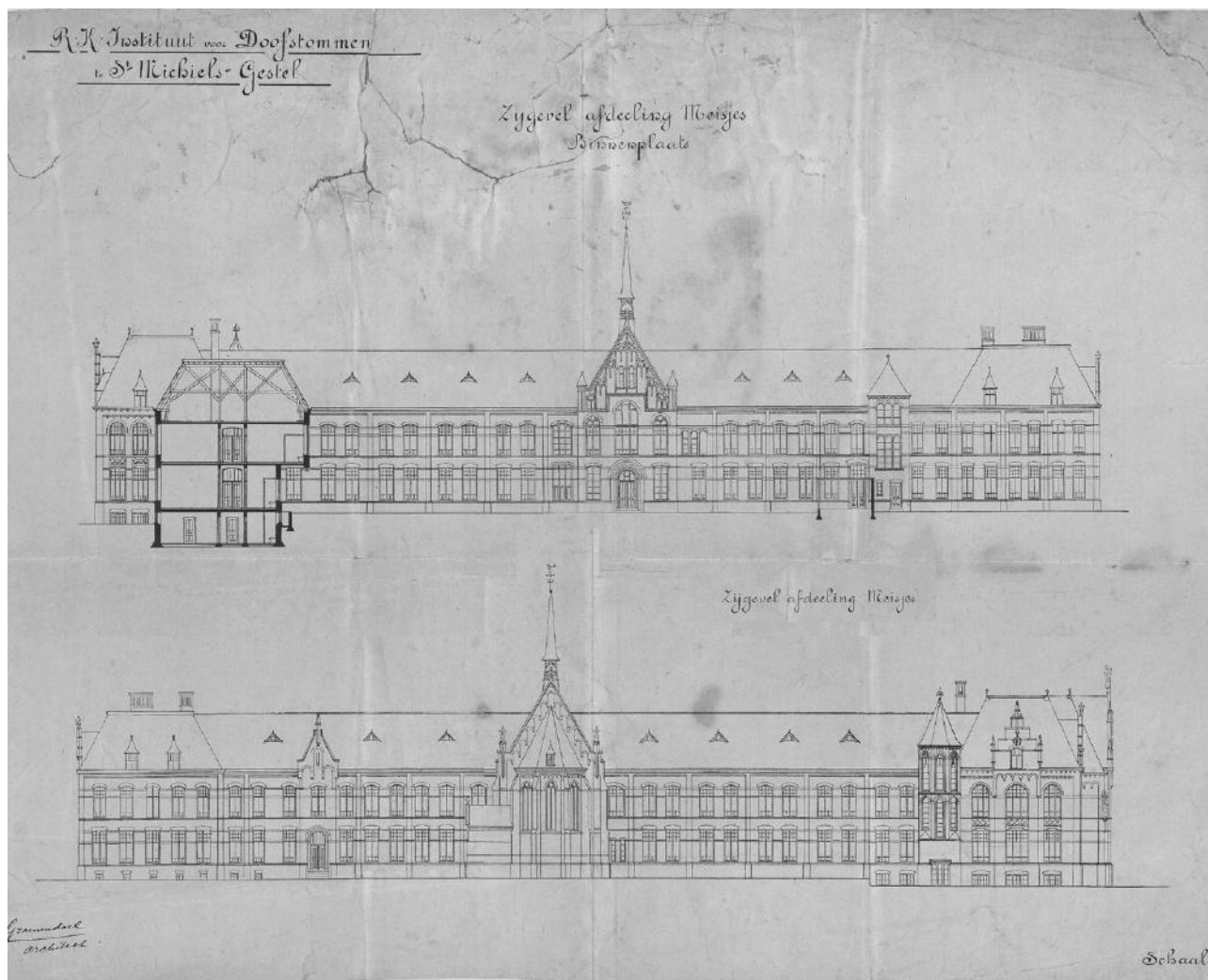
bouwtekeningen

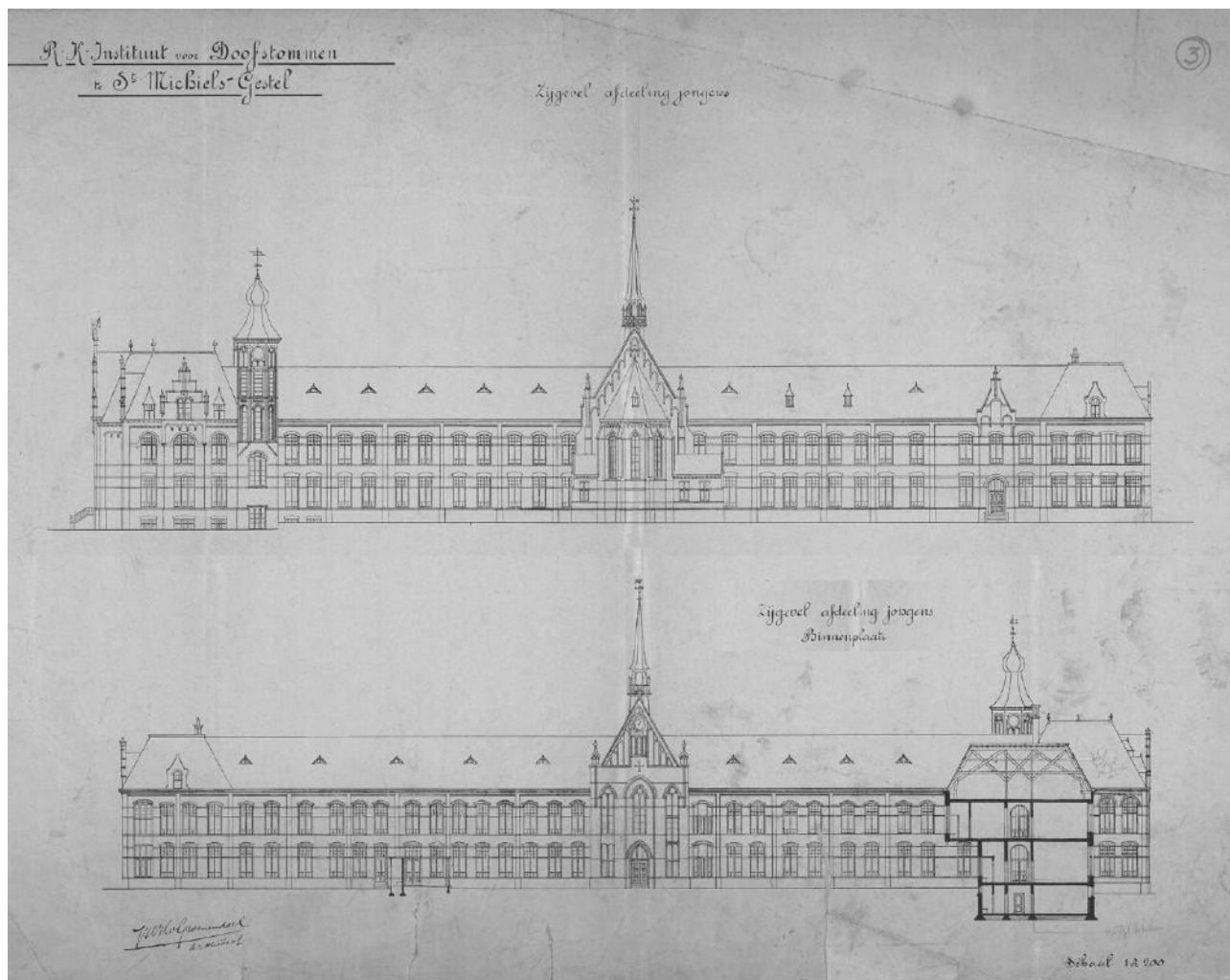
bouwtekening 1908 plattegrond verdieping, archief bisdom

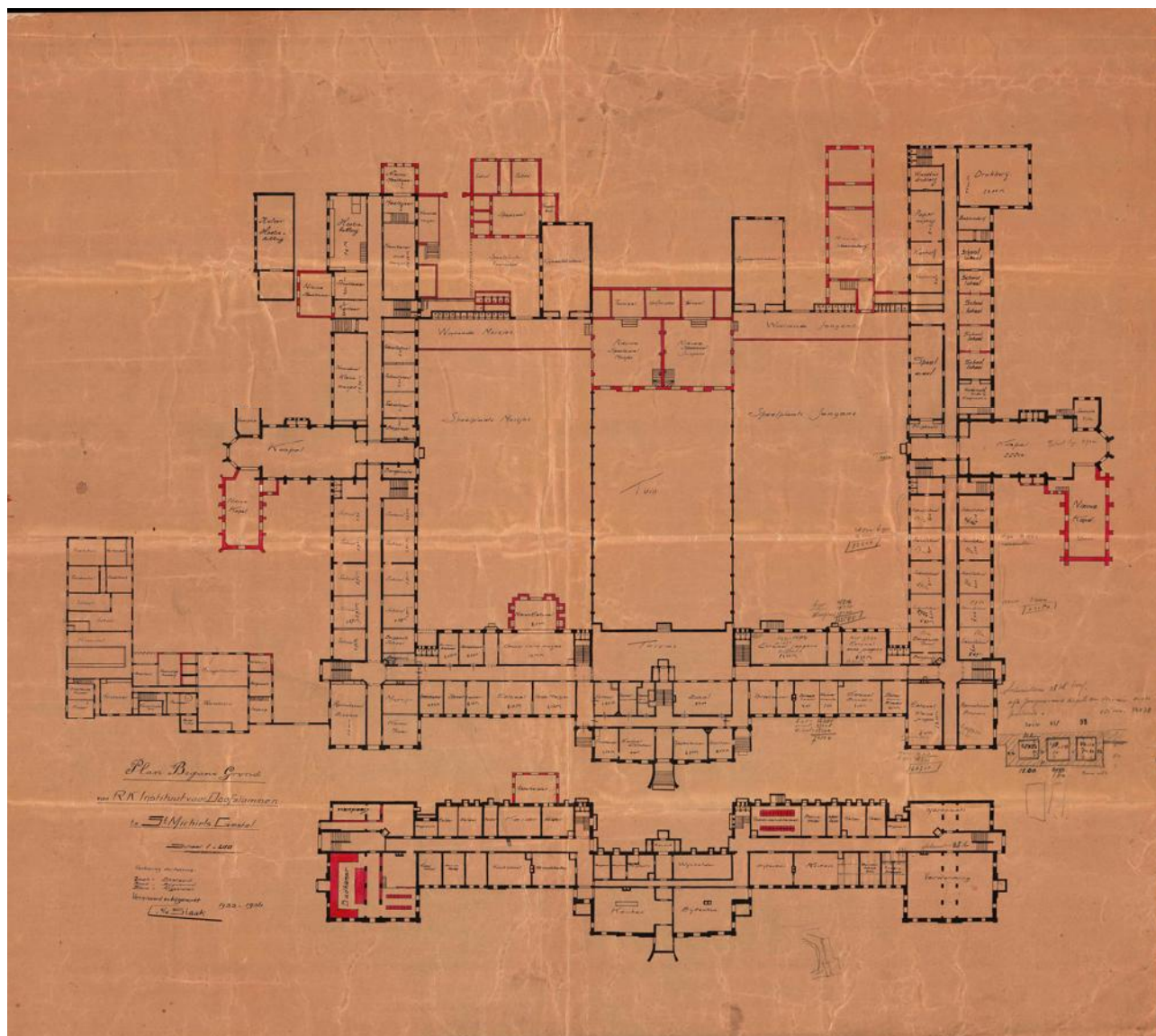
bouwtekening 1908 voorvleugel, archief bisdom

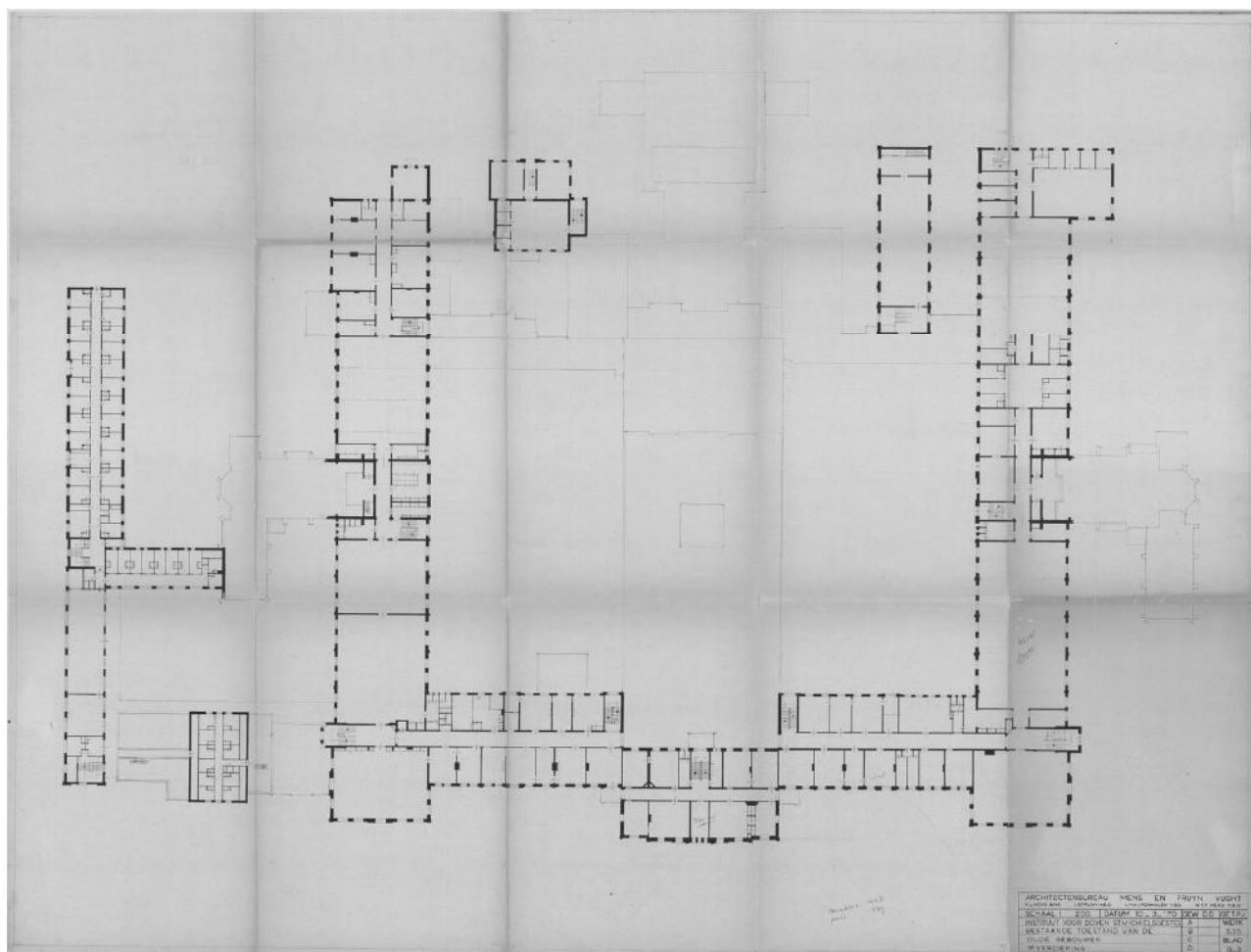

bouwtekening 1908 zijvleugel meisjes, archief bisdom

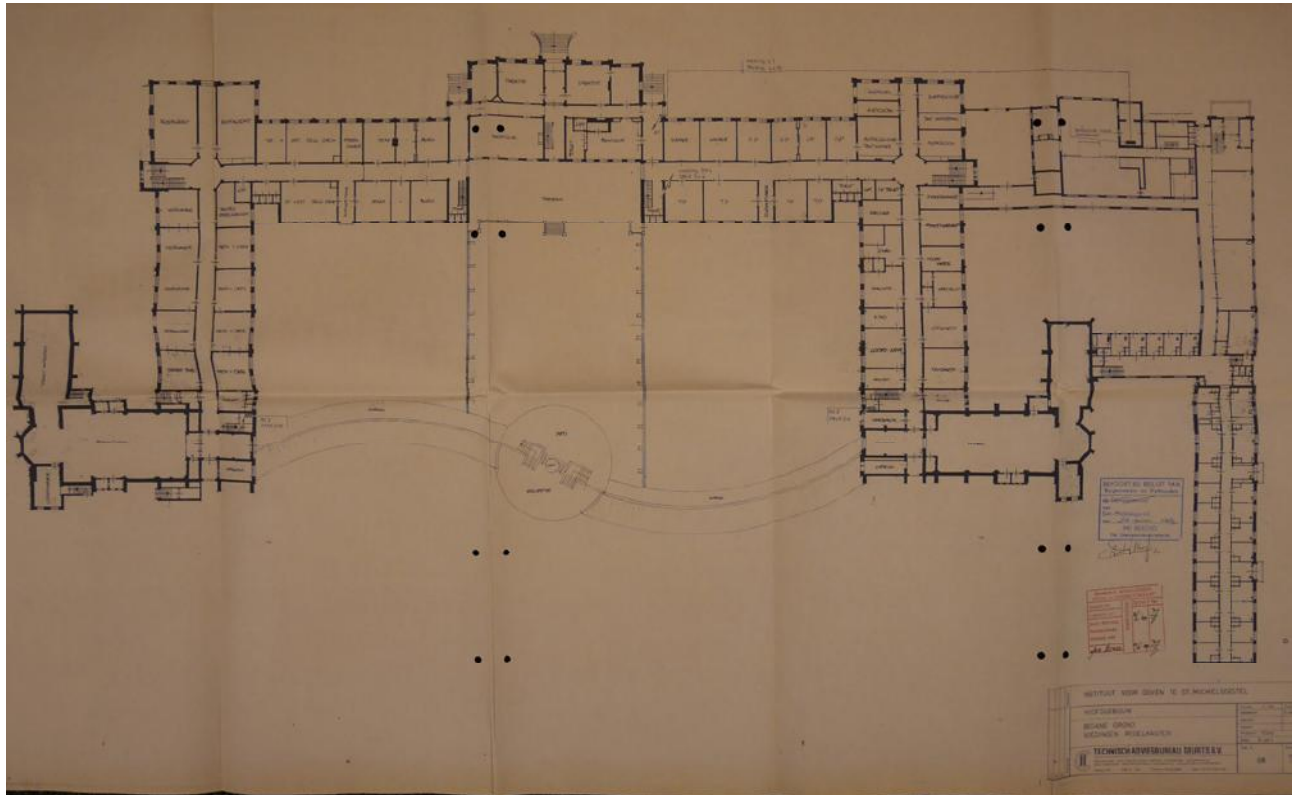

bouwtekening 1908 zijvleugel jongens, archief bisdom

1970 bestaande toestand oude gebouwen 1e verdieping, archief bisdom

1989 sloop achterdeel hoofdgebouw, begane grond, archief bisdom

redengevende omschrijving rce

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Monumentnummer: 519925
Theerestraat 42 5271 GD te SintMichielsgestel

Inleiding

Voormalig DOOFSTOMMENINSTITUUT, tegenwoordig instituut voor doven, gebouwd tussen 1908 en 1910 naar ontwerp van de architect J.H.H. van Groenendael in een vormtaal waarin zowel elementen van de late neogotiek, de neo-Hollandse renaissance, het eclecticisme en de art nouveau verwerkt zijn.

Toen in de loop van 1908 duidelijk werd dat het instituut moest omzien naar een nieuwe locatie omdat uitbreidingen op het oude terrein van Nieuw Herlaer, onder meer vanwege de drassige bouwgrond, niet meer mogelijk waren, werd met enige moeite het vrijkomende terrein aan de Theerestraat aangekocht. Als architect voor het nieuwe instituut werd J.H.H. van Groenendael benaderd. Deze had inmiddels al een behoorlijke reputatie op het gebied van vooral religieuze architectuur opgebouwd en had een tiental jaren hiervoor al voor de congregatie der zusters "Dochters van Maria en Jozef" (die al sinds de vestiging te Nieuw Herlaer het meisjesonderwijs van het instituut verzorgden) het moederhuis Mariënborg te 's-Hertogenbosch gebouwd. Hierbij had hij er blijk van gegeven in korte tijd en tot volledige tevredenheid van de opdrachtgever een groot bouwproject te kunnen afronden. De aanbesteding geschiedde op 3 oktober 1908. De opdracht werd gegund aan de laagste inschrijver; de Oosterhoutse aannemer H.H. Martens voor de som van f. 305.800,-. In dit bedrag was nog niet inbegrepen f.60.000,- voor de gewapend betonwerken van de plafonds en overdekkingen volgens het systeem Herbert-Conrad. Verder werd er nog circa f.100.000,- uitgetrokken voor onder meer de terrazzo vloeren in de gangen, de acetyleen-verlichting, de stoomverwarmingsinstallatie, de betegelingen, de liften, de inrichting van de wasserij en hostiebakkerij en het honorarium van de architect. Eind 1910 wordt het nieuwe instituut betrokken en ingezegend. De meest opvallende elementen van het hoofdgebouw zijn de kapellen voor jongens en meisjes aan de uiteinden van elke dwarsvleugel. Aan de westelijke zijde van de beide kapellen worden in 1930 en 1935 ruime zijkapellen met zicht op het altaar aangebracht. De kapellen zijn onder meer geornamenteerd met gebrandschilderd glas-in-lood van de firma F. Nicolas en zonen uit Roermond en heiligenbeelden van de firma Van Bokhoven-Jonkers te 's-Hertogenbosch. De meisjeskapel is nog in functie; de jongenskapel fungeert sinds de laatste verbouwing als archeologisch museum.

Het enorme gebouw blijkt al in de jaren twintig en dertig niet berekend op het nog steeds toenemend aantal leerlingen. Aan de achterzijde heeft er een erkervormige uitbreiding van de meisjeseetzaal plaats. Aan de noordzijde wordt omstreeks 1960 de buiten de van rijkswege geldende bescherming vallende afdeling Martha voor huisvesting van dove volwassenen gebouwd.

Tussen 1988 en 1991 werd wegens leegstand een groot deel van de bebouwing aan de Dommelse zijde gesloopt hierdoor gingen de kapellen, die oorspronkelijk in het midden van de dwarsvleugels gesitueerd waren, nu de uiteinden hiervan vormen. Door deze ingreep verkreeg het hoofdgebouw de huidige U-vorm met binnenplaats. Aan beide zijden werd vervolgens, naar plannen van de architect H.J. Henket, de sloopnaad gedicht met moderne materialen maar in vormen die aansluiting zoeken bij de neogotische

vormtaal van de kapellen. Het hoofdgebouw heeft tegenwoordig voornamelijk een kantoor en onderwijsfunctie.

Oorspronkelijk was het terrein geheel omgracht. Bij de realisatie van nieuwe uitbreidingen is het grootste gedeelte hiervan verdwenen. De gracht aan de voorzijde is nog wel intact.

Van de centraal gelegen brug werden omstreeks 1950 de penanten verwijderd en vervangen door de huidige gemetselde wanden.

Omschrijving

Het hoofdgebouw van het instituut (onderdeel I) is een zeer groot tweelaags U-vormig complex dat deels voorzien is van een souterrain. Het heeft een kapverdieping en met hoek- en middenpaviljoens onder verschillende typen, met leien gedekte daken. De gevels zijn opgetrokken in schoon metselwerk en geknipt en gesneden gevoegd. Het gebouw bestaat uit twee, spiegelbeeldig van elkaar opgetrokken, helften. Het zuidelijke gedeelte was voor de jongens; het noordelijke voor de meisjes. In het entreegedeelte waren beide helften tot circa 1990 streng van elkaar gescheiden.

Het souterrain wordt in de voorgevel geaccentueerd door gebosseerde hardstenen blokken met een gladde druiplijst aan de bovenzijde. De vensters van het souterrain zijn getralied.

Het centraal gelegen risalerende entreegedeelte met uitspringende topgevel en steil opgaande kap met tentdak, telt drie bouwlagen met kapverdieping en is rijk geornamenteerd met onder meer drie engelenbeelden. Het is voorzien van een hoog opgaand schilddak met leien in maasdekking dat wordt bekroond door een gehelmd klokkentorentje. Aan elke zijkant bevindt zich een hoge gemetselde schoorsteen met siermetselwerk in de kroon. De ingangspartij is monumentaal vorm gegeven met, in Beiers graniet, een hoge trap van tien treden, hardstenen leuningen en schilddragende kalkstenen leeuwen van H. Jonkers uit 1937 op de hoekpenanten. De twee engelenbeelden boven de ingang werden aangeboden door oud-leerlingen. Het verguld koperen beeld van de aartsengel Michaël op de topgevel was een geschenk van de toenmalige oud-directeur mgr. Terwindt.

De rondboogingang is met natuursteen omlijst en heeft een door halfzuilen gedragen licht gebogen stenen luifel met op elke hoek een levensgroot stenen engelenbeeld onder een neogotisch baldakijn. Opvallend is het kleurige tegelmozaïek in de boog met sterrenhemel en alfa en omega. De feitelijke ingang ligt in een portaal dat met een in gele verblendsteen opgetrokken graatgewelf is overwelfd. In dit portaal zijn twee gedenkplaquettes uit 1909 en 1927 aangebracht. Dubbele vleugelpaneel deur met gebrandschilderd glas-in-lood aan de zijanten en bovenzijde.

Het entreegedeelte wordt geflankeerd door twee aanbouwen die overgaan in de zijvleugels met aparte ingangen. De zijvleugels hebben twee bouwlagen met een souterrain en kapverdieping en zijn gedekt door een plat dak met schilden met leien in maasdekking.

De voorgevel is verder rijkelijk geornamenteerd door onder meer tableaux van siermetselwerk, banden van verblendsteen, rondboogfriezen en met natuursteen bekroonde pinakels in de topgevel. Verder zijn er jaartalschilden en een naamschild geflankeerd door twee polychrome tegeltableaus met (bisdome)-wapens. De goot wordt gedragen door stenen klosjes. De vensters in het entreegedeelte en van de hoekpaviljoens zijn op regelmatige afstanden van elkaar geplaatst en alle met een segmentboog overtoogd.

De kozijnen en ramen van vrijwel alle vensters zijn rond 1960 vervangen door de huidige, meest stalen ramen.

De langgerekte vleugels en zijvleugels van het hoofdgebouw zijn grotendeels identiek gedetailleerd als het entreegedeelte. De gevels zijn door middel van gemetselde lisenen ingedeeld in traveeën van steeds twee vensters breed. De langsvleugels hebben een plat dak met schilden met leien in maasdekking. De dwarsvleugels een zadeldak met leien in maasdekking. De dakschilden worden per travee doorbroken door een kleine, met leien gedekte dakkapel. Verder heeft elke vleugel een centraal geplaatste trapgevel.

Aan elk van de zijvleugels is een achthoekige traptoren gebouwd. Die aan de jongenskant is wat hoger en heeft een ui-vormige leien bekroning. Aan de achterzijde is het gebouw aanmerkelijk soberder van detaillering. Het souterraingedeelte ontbreekt hier en verder zijn ook in de gevelafwerking details als rondboogfriezen weggelaten. Opvallend zijn de grote glaspertijen van de trappen in zowel het centrale als de flankerende gedeeltes. De gebrandschilderde ramen aan de zuidzijde zijn van de hand van F. Nicolas en zonen te Roermond.

De strenge symmetrie is ook bij de interne verdeling aangehouden. Steeds wordt er gebruik gemaakt van een centrale gang met terrazzo vloer en aan weerszijden relatief kleine, rechthoekige, kamers. In de vertrekken op de begane grond waren voornamelijk klaslokalen en eetzaal gevestigd. Op de verdieping van de dwarsvleugels bevonden zich de grote slaapzalen met ijzeren kapconstructie en trekstangen over de gehele breedte van de vleugel. Het centrale entreegedeelte heeft een even ingenieuze als imposante kapconstructie van Amerikaans grenen. Het souterrain diende oorspronkelijk als hostiebakkerij en keuken. De verdieping van het entreegedeelte herbergde de woonvertrekken van de bestuursleden en de staf. De langsvleugels huisvestten op de verdieping voornamelijk ziekenvertrekken en logeerkamers.

Gangen en veel van de vertrekken zijn geornamenteerd met geglaazuurde tegels. In de woonvertrekken was op de muren een decoratieve schildering aangebracht die in de vormgeving invloeden van de art nouveau vertoonde. Deze schilderingen zijn in de loop der jaren verwijderd of overgeschilderd. Bijzonder is de bestuurszaal die zich centraal aan de achtergevel van het entreegedeelte bevindt. De oorspronkelijke ornamentiek met onder meer een parketvloer, een houten lambrisering en een natuurstenen schouw met mascarons is hier nog geheel behouden.

De zich aan elk van de uiteinden van de dwarsvleugels bevindende kapellen voor jongens en meisjes zijn dwarsgeplaatst. De ingangen zijn gericht naar de binnenplaats; de lage, vijfzijdige kooruitbouwen naar de buitenzijde van het gebouw. Wegens ruimtegebrek werd in 1930 en 1935 aan elke kapel een zijkapel van drie traveeën gebouwd. De wanden van de kapellen zijn opgebouwd uit in kruisverband gemetselde machinale baksteen, verlevendigd met banden van gele verblendsteen en rondboogfriezen onder de goot. Elke kapel heeft een zadeldak met leien in maasdekking en is voorzien van een dakruiter. Elk koorgedeelte heeft een wat lager gelegen leien tentdak. De wanden worden gesteund door zich verjongende steunberen met hardstenen afdekplaten. Elke travee is voorzien van een smal spitsboogvenster met een montant en tracering in profielsteen van gele verblendsteen. De voorgevels zijn geornamenteerd met een stelsel van blindnissen met maaswerk in verblendsteen in de trant van de laat-gotische baksteenkerken. Beide kapellen hebben enkele kleine nevenruimtes die tegenwoordig voor verschillende functies gebruikt worden. Voor elke kapel is, als onderdeel van de dwarsvleugel een soort atrium met kruisribgewelven geplaatst. Hierin zijn in de jaren dertig polychrome figuratieve schilderingen aangebracht door een van de broeders die het onderwijs verzorgden. Zowel intern als extern komen beide kapellen in detaillering grotendeels overeen al is in enkele details (dakruiter en gevelbekleding) de jongenskapel iets rijker uitgevoerd.

Inwendig valt vooral de rijke kleurige ornamentiek op. Hierbij wordt vooral gebruik gemaakt van geglazuurde baksteen en verschillende soorten gele verblendsteen. De opstand van de kapellen is tweedelig met een gestucte lambrisering en lichtbeuk met spitsboogvensters. Elk schip is overwelfd met een netgewelf; elk koor met een stergewelf. De gordelbogen zijn vrij fors en lopen door tot de coloneetten. De triomfbogen zijn beschilderd. De zijkapellen zijn overwelfd met een netgewelf. De jongenskapel is evenals de bijbehorende zijkapel omgebouwd tot archeologisch museum. De hiervoor gedane ingrepen beperken zich hoofdzakelijk tot de terrazzo vloer van het schip.

De inventaris van de kapellen bevat nog veel van de oorspronkelijke elementen. In elke kapel zijn boven de lambrisering neogotische heiligenbeelden van het atelier M. van Bokhoven-Jonkers te 's-Hertogenbosch en in de koorvensters gebrandschilderde glas-inlood ramen van de firma F. Nicolas en zonen te Roermond geplaatst. Op vier na zijn de geornamenteerde eikenhouten kerkbanken verwijderd. Interessant zijn verder de stenen altaarretabels met neogotisch beeldhouwwerk en de kruiswegstaties in de meisjeskapel van de hand van de schilder Windhausen uit Roermond. In het koor van de meisjeskapel bevindt zich een groot altaarretabel met beeldhouwwerk dat door M. van Bokhoven is vervaardigd naar ontwerptekeningen van J.H.H. van Groenendael. De oorspronkelijke schilderijen in onder meer portretmedaillons zijn ondergesausd. In de meisjeskapel is één ervan gerestaureerd. De houten paneeldeuren met omlijsting zijn vrijwel alle nog origineel.

Waardering

Het doveninstituut is van algemeen belang. Het doveninstituut heeft cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van de ontwikkeling van de door voornamelijk door religieuzen geleide gezondheidszorg in het zuiden van Nederland rond 1900 en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de grootschalige gestichten. Het doveninstituut heeft architectuurhistorische waarde vanwege de veelheid en de hoogwaardige kwaliteit van de toegepaste stijlelementen en vanwege de plaats die het pand inneemt in het oeuvre van de architect J.H.H. van Groenendael. Het doveninstituut is gaaf bewaard gebleven. Het doveninstituut is zowel functioneel als typologisch zeer zeldzaam.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Inschrijving register: 15 april 2002
Kadaster deel/nr: 16206/34
Complexnummer 519924 Doofstommeninstituut

Inleiding

Op het voorplein van het instituut bevindt zich centraal voor de ingang op een hoge sokkel het in 1915 door de Bossche beeldhouwer M. van Bokhoven vervaardigde BEELD van de stichter van het instituut, Martinus van Beek. Het werd vervaardigd in een enigszins geïdealiseerde realistische stijl. Het beeld werd ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum van het instituut in Sint-Michielsgestel aangeboden door oud-leerlingen.

Omschrijving

Het beeld bevindt zich centraal op een rechthoekig plateau van grinttegels dat wordt omgrensd door acht toelopende paaltjes van Beiers graniet die onderling door smeedijzeren kettingen met elkaar verbonden zijn. De circa drie meter hoge sokkel van het beeld bestaat uit verschillende, zich verjongende, delen van Beiers graniet. Hierop zijn een gedenkplaquette van de aanbidding en een wapenstein met ronde top aangebracht. De wapens zijn vermoedelijk die van de bisdommen van Breda en 's-Hertogenbosch of van de broeders en zusters van het instituut. Het vooral voor een frontaal aanzicht bedoelde beeld is vervaardigd van Franse kalksteen en is meer dan levensgroot. Het toont een staande Martinus van Beek in priestergewaad en koorkap met aan zijn rechterzijde een kind met kniebroek, kousen en jasje. Van Beek houdt in zijn linkerhand een opengeslagen boek met als inschrift "ONZE VADER". Beide figuren communiceren door middel van handgebaren met elkaar. Achter het kind wordt het beeld compositorisch en constructief ondersteund door een stapel uitgehouwen boeken.

Waardering

Het beeld is van algemeen belang. Het beeld heeft cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van de ontwikkeling van de door voornamelijk door religieuzen geleide gezondheidszorg in het zuiden van Nederland rond 1900. Het beeld heeft kunsthistorische waarde vanwege de hoogwaardige kwaliteit en vanwege de plaats die het inneemt in het werk van de Bossche beeldhouwer M. van Bokhoven. Het beeld heeft

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Inschrijving register*: 15 april 2002
Kadaster deel/nr: 16206/34
Complexnummer 519924 Doofstommeninstituut

Inleiding

BRUG met poort en hekwerk, gebouwd in 1910 naar ontwerp van de architect J.H.H. van Groenendael in strakke, aan de art nouveau gerelateerde eclectische vormen. Het geheel is vermoedelijk als toegang voor het bij het instituut horende koetshuis ontworpen en bevindt zich aan de noordwestelijke (linker) zijde van het terrein boven de gracht die het instituutsterrein van de openbare weg scheidt. De brug heeft tegenwoordig geen functie meer aangezien het achterterrein via een grote weg aan de linkerzijde van het terrein toegankelijk is.

Omschrijving

Brug met poort, onderbouw van machinale baksteen gemetseld in kruisverband. Twee gemetselde penanten met hardstenen bekleding van de voet en met hardstenen bekroning. Aan de voorzijde bevinden zich twee kleine natuurstenen schamppaaltjes. Siersmeedijzeren openslaand hekwerk met onder meer krulwerk, pijlpunten en een

* Dit gegeven is onderdeel van het rijksmonumentenregister

** Dit is een registergegeven voor zover noodzakelijk voor de identificatie van het rijksmonument

Datum van downloaden 1 april 2018

Pagina: 1 / 2

kruisbekroning. Aan de instituutszijde bevindt zich nog een lage, gemetselde, opengewerkte balustrade. De brug zwenkt naar het midden iets in.

Waardering

De brug met poort is van algemeen belang. De brug met poort heeft cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van de typologische ontwikkeling van de architectuur van de voornamelijk door religieuzen geleide gezondheidszorg in het zuiden van Nederland rond 1900. De brug met poort heeft architectuurhistorische waarde vanwege de hoogwaardige kwaliteit van de toegepaste stijlelementen en vanwege de plaats die het object inneemt in het oeuvre van de architect J.H.H. van Groenendael. De brug met poort heeft ensemblewaarden vanwege de functionele, typologische en stilistische samenhang met de hoofdbouw van het instituut. De brug met poort is gaaf bewaard gebleven.

bronnen

publicaties

- K. Bosma e.a., *Bouwen in Nederland 600-2000*, Zwolle 2007
- A. Molengraaf, *Geroepen en toegewijd, 190 jaar liefdewerk*, Hendrik Ido Ambacht 2010
- R. Blijdenstijn en R. Stenvert, *Bouwstijlen in Nederland 1040-1940*, Amsterdam 2004
- W. vd Heuvel, *Geschiedenis van de bouwkunst*, Utrecht 2005
- J. Smits, *Vademecum van religieuzen en hun kloosters in Noord-Brabant*, Alphen aan de Maas 2010
- P. Bot, *Vademecum historische bouwmaterialen, installaties en infrastructuur*, Alphen aan de Maas 2009
- E. Wijdeveld, *Kerken Noord-Brabant, categoriaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist 2004
- M. Kruidenier, *Kerken, categoriaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist 2006
- R. Robbertz, *Kloosters, categoriaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Zeist 2005
- RCE, *Een toekomst voor kloosters, handreiking voor het herbestemmen van kloostercomplexen*, Amersfoort 2013
- G. Arends e.a., *Bouwtechniek in Nederland, constructies van ijzer en beton*, Delft 2002
- C. van der Peet e.a., *De rijksbouwmeesters, twee eeuwen architectuur van de Rijksgebouwendienst*, Rotterdam 1995
- J. Klink e.a., *Verhalen in glas en lood*, Kentalis, Ravenstein
- S. Derks, *Doorbroken stilte, 175 jaar zorg en onderwijs*, Eindhoven 2004
- J. Hendriks, *Gedenboek bevattende de geschiedenis van het instituut voor doofstommen 1840-1940*, St Michielsgestel 1940
- A. Hermus, *Instituut voor doofstommen te Sint Michielsgestel in beeld*, St Michielsgestel 1935
- B. van Hellenberg, *De genade van de steiger, monumentale schilderkunst in het interbellum*, Zutphen 2013
- A. Molengraaf, *Geroepen en toegewijd, 190 jaar liefdewerk door de congregatie Dochters van Maria en Joseph*, 2010
- M. Fransen, *Kansen voor de kloostertuin*, Zwolle 2016
- J. van 't Hof, *Tuintje draaien, over historische kloostertuinen*, Monumenten 2002, 9
- J. van 't Hof, *Kloosters in Nederland*, Vitruvius 2008, 3
- C. en J. Oldenburger, *Kloostertuinen*, Monumenten 2008, 4
- J. Wijnekus, *Herbestemming van Brabantse kloostercomplexen*, 2009
- J. Meijers, *Brabantse kloostercomplexen de moeite waard*, 2009
- B. Plevoets, *Kloosters herbestemmen: een maatschappelijke en architecturale uitdaging*, 2006
- W. van Leeuwen, *Kerken en kloosters: 's-Hertogenbosch en de neogotiek I en II*, Bossche Bladen 2003, 2 en 3
- C. Tijsseling, *Een onderzoek naar de betekenis van het Nederlandse dovenonderwijs*, Ridderkerk, 2014

websites

www.geheugenvannederland.nl
www.BHIC.nl
www.RCE.nl
www.monumentenregister.nl
www.thuisinbrabant.nl

archieven

archief IVD
BHIC, Brabants historisch informatie centrum
archief kastader
archief Bisdom 's-Hertogenbosch

foto's

Alle recente foto's zijn door de auteur gemaakt tenzij anders vermeld. De historische foto's zijn afkomstig uit het archief van het doveninstituut.

Dit rapport is gemaakt door DOOK erfgoedwerk.

Vereenvoudiging voor eigen of intern gebruik door de opdrachtgever is toegestaan. Bronvermelding is verplicht. Voor het overige mag niets uit deze uitgave worden vereenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt hetzij elektronisch, mechanisch, door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van opdrachtgever en DOOK erfgoedwerk.

© DOOK erfgoedwerk, 's-Hertogenbosch

DOOK erfgoedwerk
Postelstraat 62
5211EB 's-Hertogenbosch
info@dook.nu

